

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA
VALSTYBINIS PILIETINIO PASIPRIEŠINIMO RENGIMO CENTRAS PRIE KAM

Bronislovas Genzelis, Feliksas Žigaras,
Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė, Audronė Petrauskaitė

ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS VERTYBINĖS ORIENTACIJOS IR LIETUVOS KARIUOMENĖ

Mokslinių straipsnių rinkinys

Vilnius
2008

UDK 316.6(474.5)

Ši-117

Mokslinių straipsnių rinkinį parengė Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Humanitarinių mokslų katedros dėstytojai ir Valstybinis pilietinio pasipriešinimo rengimo centras prie KAM.

Ats. redaktorė doc. Audronė Petrauskaitė

Recenzentai prof. Algirdas Povilas Ažubalis

plk. Jurgis Norgėla

prof. Sigitas Daukilas

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008

© Bronislovas Genzelis, 2008

© Feliksas Žigaras, 2008

© Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė, 2008

© Audronė Petrauskaitė, 2008

ISBN 978-9955-423-72-0

TURINYS

PRATARMĖ.....	4
<i>Prof. Bronislovas Genzelis</i>	
PILIETIŠKUMAS IR TĖVYNĖS GYNIMAS	6
<i>Doc. dr. Feliksas Žigaras</i>	
KARIUOMENĖ ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS VISUOMENĖJE: TIKSLAI, UŽDAVINIAI IR RAIDOS PERSPEKTYVOS.....	28
<i>Kpt. Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė</i>	
PILIETINIS UGDYMAS IR LIETUVOS KARIUOMENĖ: RAIDA, REALYBĖ IR PERSPEKTYVOS.....	67
<i>Doc dr. Audronė Petrauskaitė</i>	
DOROVINĖS VERTYBĖS IR ŠIUOLAIKINĖ KARIUOMENĖ.....	93
PABAIGOS ŽODIS.....	117

PRATARMĖ

Kiekvienam normaliam žmogui būtinas saugumas, todėl ieškoma įvairių būdų jam užtikrinti. Valstybė turėtų stengtis sudaryti savo piliečiams geriausias gyvenimo sąlygas, taigi ir saugumą. Be abejo, ne visoms valstybėms tai pavyksta. Nors Lietuva ir turi neigiamų pusių, vis dėlto ji yra demokratinė valstybė. Jeigu piliečiai nesugeba išrinkti „geros“ valdžios, tai – jų problema. Kita vertus, žmonija dar nesukūrė idealios valstybės, nors per amžius to siekė.

Save gerbiantis žmogus turi gerbti ir ginti Tėvynę. Priešingu atveju jis gyvena svetimųjų valdomoje šalyje. Kiekvienos tautos (ir valstybės) egzistencija paremta tradicijomis ir jų suformuotomis vertybėmis – ryšys su jomis palaiko tautos gyvastį. Valstybė vargiai gali gyvuoti be savo kariuomenės.

Kariuomenės paskirtį valstybėje ir piliečių požiūrį į ją nulemia tautos mentalitetas ir istorinė situacija. Nuo to priklauso, kokias funkcijas (gina savo šalį ar grobia kaimynines šalis) atlieka kariuomenė. Dėl to ugdomos skirtingos karinės tradicijos: vienokios reikalingos taikiai valstybei, kitokios – „grobuoniškai“. Pastarosiose šalyse kariai tampa uždromis kastomis (jie laiko save aukštesniais už kitus šalies gyventojus). Tokios kariuomenės būna autoritariškos valstybėse (su jomis netolimoje praeityje susipažino Lietuvos žmonės).

Nors karinės tradicijos perduodamos iš vienos šalies į kitą, kiekviena tauta ugdo savo karines tradicijas. Jos gali formuotis tik pačioje kariuomenėje, be ryšio su bendražmogiškąja morale (tokios tradicijos ugdomos tose kariuomenėse, kurių tikslas tik plėsti savo valstybės teritoriją kitų sąskaita), arba būti susietos su tautos išpažįstamomis vertybėmis, į kurias amžiai įneša tam tikrų korekcijų.

Šiandien mums rūpi, kas yra mūsų kariuomenė, ar ji mums reikalinga, ar kariuomenės išlaikymas nėra nereikalingas lėšų švaistymas? Kokias dorovines vertybes turėtų puoselėti mūsų kariai? Pagrindinis kariuomenės tikslas – užkrinti krašto saugumą. Tai aksioma, nereikalaujanti įrodymų. Šios knygelės autoriai bando fragmentiškai nušviesti mūsų karinių struktūrų padėtį.

Karys yra Tėvynės gynėjas. Juo negali būti asmuo, tarnaujantis vien dėl pinigų. Toks žmogus vengs pavojų, gresiančių jo gyvybei (kur garantijos, kad jam pasiūlius daugiau sumokėti, neperebės pas priešą?).

Lietuvos karys turėtų būti karštas ir bebaimis šalies patriotas, kuriam rūpėtų lietuviškumas, dorovingumas, ir tuo pat metu gerbti kitas tautas, kad mūsų

kariuomenė būtų šalies demokratijos garantas. Tokias savybes siekiama įskiepyti Lietuvos kariui. Tai – idealus siekinys. Negalime manyti, kad taip jau yra.

Kiekvienam istorijos tarpsniui būdingos tam tikros savybės, vienaip ar kitaip atsiskleidžiančios karių psichologinėse nuostatose. Kai esama agresyvių supervalstybių, joms negali atsispirti pavienės šalys. Todėl kyla būtinybė kartu su kitomis valstybėmis kurti karinius blokus, dalyvauti juose.

Šiandien mes negalime pasikliauti vien savo karine galia (net didžiosios valstybės ieško sąjungininkų). Lietuva yra NATO narė (šiuo istoriniu etapu nematau kitos alternatyvos). Šis blokas nenukreiptas prieš jokią konkrečią valstybę, bet orientuoja būti pasiruošusiems drauge gintis nuo iš bet kurios pusės atsiradusio agresoriaus. Vadinasi, NATO saugo mus, bet nėra labdaros organizacija. Priklausymas šiam kariniam blokui ir įpareigoja pavyzdžiui, turime dalyvauti karinėse operacijose už Lietuvos sienų (negalime reikalauti mus ginti ir neatsilyginti už tai). Kiekvienos srities specialistas privalo tobulintis. Kartais girdime, esą Afganistane ar Kosove mūsų kariai gali žūti. Be abejonės – taip.

Nė vienas žmogus nenori mirti, bet negalima ir jokia savignyba be rizikos. Lietuvos praeitis byloja, kad žūstama ir tada, kai nesiginama. Turime vadovautis gyvenimiška logika: šiandien padėdami kitiems, ryt sulauksime jų paramos sau (žinoma, geriau būtų, jeigu tos pagalbos nereikėtų).

Dalyvaudami įvairiose karinėse misijose užsienyje mūsų kariai ne tik įgyja karinės patirties, bet ir reprezentuoja mūsų šalį (bendrauja su kitų šalių kariais, vietos gyventojais). Pagal mūsų karių elgesį ir intelektą kitose šalyse sprendžiama apie visą Lietuvą.

Pagrindinis šios knygelės tikslas – supažindinti skaitytoją su Lietuvos kariuomenėje puoselėjamosiomis dorovinėmis, istorinėmis (tarp jų ir karinėmis) tradicijomis. Vis dėlto šių dienų Lietuvos kariuomenė nėra ir negali būti uždara sistema. Piliečiai turi žinoti, kas vyksta kariuomenėje, kaip ji finansuojama. Būtent tokių tikslų ir siekė šios knygelės autoriai. Jie stengėsi parodyti, kuo šiuolaikinė kariuomenė skiriasi nuo ankstesniųjų laikų, blaiviai vertinti mūsų kariuomenės pozityvias ir negatyvias puses.

Autoriai visų pirma siekė atkreipti mūsų visuomenės dėmesį į Lietuvos kariuomenėje puoselėjamas dorovines tradicijas. Kaip tai pavyko, tesprendžia skaitytojas.

Prof. Bronislovas Genzelis

PILIETIŠKUMAS IR TĖVYNĖS GYNIMAS

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 straipsnis skelbia:

Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių.

Tauta ir kiekvienas jos pilietis turi teisę priešintis bet kam, kas prievarta kėsinosi į Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą, konstitucinę santvarką.

Įvadinės pastabos. Žmogus negali gyventi be namų – geresnių ar blogesnių. Tėvynė – tai žmogaus namai plačiau to žodžio prasme. Ji susijusi su žmogaus šeima. Iš tėvų žmogus išmoksta kalbėti, susipažįsta su papročiais. Nuo tėvų priklauso žmogaus tautybė.

Tėvynę turi kiekvienas žmogus. Visi suprantame, kas ji yra. Tiesa, vartojamas ir terminas „tėvonija“. Tačiau tai ne tas pats, kas „tėvynė“. Kaip žinoma, „tėvonija“ – iš tėvo ar tėvų veldimas ar paveldėtas ir be suvaržymų perleidžiamas turtas, žemė ar kitokia valda. Tėvonija iki centralizuotų valstybių susiformavimo buvo pagrindinė visuomenės ląstelė. Tarpusavio santykiai tėvonijoje buvo tvarkomi pagal paprotinę teisę. O valstybė – politinis darinys, padedantis žmonėms realizuoti savo siekius, užtikrinantis jų saugumą, turintis tam tikrą tiesiogiai giminyste neparemtą valdymo mechanizmą.

Toliau turime pasiaiškinti sąvokų „tėviškė“, „tėvynė“, „tauta“, „tėvonija“, „valstybė“ ir „pilietybė“ reikšmes, paanalizuoti jų tarpusavio ryšius, skirtumus bei objektyvųjų turinį, su jomis susijusius politinius ir psichologinius aspektus.

Kaip matyti, bėgant metams šių sąvokų supratimas kito. Pavyzdžiui, jeigu antiklos laikais Atėnuose visi ten gimusieji laisvų šeimų asmenys, neatsižvel-

giant į jų turtinę padėtį, buvo šalies piliečiai ir naudojosi visomis teisėmis ir pareigomis, tai vėliau piliečiai virto valdiniais. Taigi progresas – ne absoliutas (istorija mena ir nemažai nuopuolių).

Nuopuolių, ir ne tik, apstu ir Lietuvos istorijoje. Antai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje iki XV amžiaus valstybės reikalus tvarkė ir *bendruomenininkai*, jie savo padėtimi buvo artimi vėliau susiformavusiam bajorų luomui. Vadinasi, visi gyventojų sluoksniai vienaip ar kitaip dalyvavo sprendžiant visus genties klausimus, juos sudarė absoliuti gyventojų dauguma. Vėliau jų ratas susiaurėjo.

XVI amžiuje tautos samprata įgavo politinį atspalvį. Feodalinėje visuomenėje priimti sprendimus galėjo tik didikai, kurie tapatino save su tauta (politinė tauta). Keliaklupsčiavimas prieš kaimynus vedė prie savasties praradimo, galop prie savęs tapatinimo su lenkais. Tai galų gale atvedė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę prie žlugimo. Išorės priešai tik pasinaudojo krašte kilusia suirutė.

Renesanso Lietuvoje bajorai, tapatindami save su tauta, ignoravo visus kitus gyventojų sluoksnius. Jie vadino save lietuviais, nors dažno gimtoji kalba buvo lenkų. Tada priskirti save tautai reiškė būti laisvu žmogumi, piliečiu, atsakingu už valstybės likimą. Kiti gyventojų luomai faktiškai priklausė aptarnaujančiųjų sferai. Vykstant demokratėjimo procesui etninė tauta virsta politine (jokia žmonių grupė netenka teisės tapatintis su tauta). Valdymas nustoja buvęs vieno kurio nors luomo privilegija. Buvusi luominė valstybė virsta pilietine valstybe. *Politinės tautos* sampratos ribos praplečiamos, kol laipsniškai priartėja prie *etninės tautos*. Tai ypač akivaizdu, kai lyginame vykusius procesus Lietuvoje Renesanso epochoje ir XX amžiuje.

Tėvynė ir valstybė. Kiekvienas žmogus gimsta tam tikroje vietoje. Ta vieta vadinama tėviške (gimtoji vieta, gyvenamieji namai, toji vieta, kurioje gyvena žmogaus tėvai). Tėvynės sąvoka platesnė. Ji reiškia gimtąjį kraštą plačiąja to žodžio prasme. Tėviškė yra jos dalelė. Ji susijusi su psichologiniais ir politiniais niuansais, bet nėra tiesiogiai susieta su žmogaus tautybe.

Tas pats kraštas gali būti skirtingų tautų atstovams tėvynė. Jie visi gali vienodai mylėti (ar neapkęsti) savo kraštą. Tėvynės, kaip ir tėvų, žmogus pats nepasirenka. Jis joje gimsta. Joje gauna tam tikrą gyvenimo patirtį, išsiugdo moralines vertybes, išmoksta gimtąją kalbą. Tėvynė yra tokia, kokia yra. Tik vėliau žmogus gali kai ką pakoreguoti.

Valstybė yra politinė institucija, turinti suteikti žmogui saugumo, ginti jo interesus. Be to, ir kiekvienas jos pilietis turi tam tikrų pareigų valstybei.

Valstybė nėra abstraktybė. Ji yra pačių žmonių kūrinys, padedantis realizuoti savo interesus. Žmogaus santykis su svetima valstybe kitoks negu su sava (jis jos nekūrė, ji jam primesta).

Jeigu gimtąją šalį okupuoja kita valstybė, įveda savo valdymo modelį, okupuotos šalies žmogus verčiamas atlikti jai tas ar kitas pareigas, tai žmogus neturi tai valstybei jokių teisinių ar moralinių įsipareigojimų. Nors asmuo prievarta verčiamas atlikti pareigas, pats žmogus turi apsispręsti, kaip jam elgtis vienoje ar kitoje situacijoje (svetima galybė gali nutraukti jėga gimtosios valstybės egzistavimą).

Todėl Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir teigiama, kad pavojaus atveju tėvynės gynimas – šventa kiekvieno piliečio pareiga. Pilietis privalo priešintis įsibrovėliams į savo kraštą, nelaukdamas viršesniųjų nurodymų, tačiau daug kas priklauso nuo žmogaus vidinio apsisprendimo. Neretai žmogus atsiduria ties riba.

Okupacinė valdžia reikalauja paklusnumo, tarnauti jos kariuomenėje, net duoti priesaiką. Jeigu žmogus atsisakytų tai atlikti, galėtų prarasti ir savo gyvybę. Ši jausmą patyrė daugelis Lietuvos žmonių. Prievarta išreikalautą priesaiką vargu ar galime laikyti tikra priesaika. Žinoma, tai – praeitis, bet niekada negalime būti tikri, kad ji nepasikartos.

Pilietiškumo samprata. Žmogus nėra niekas. Jis tiesiog yra, gimsta, gyvena, miršta. Kaip minėta, kiekvienas žmogus turi tėvynę, kaip ir tėvą, motiną. Tačiau ne kiekvienas asmuo turi savo valstybę, nors natūralu norėti ją turėti. Žmogus, sąmoningai ar ne, sieja save su tauta, pilietybe, religine bendruo-

menē, socialnē grupē. Nē vienas žmogus nenori būti vienīšas (trokšta turēti šeimā, draugū ir t. t.). Tai ypač svarbu, atsakant ī klausimā, koks žmogus yra?

Pilietybē yra politinē kategorija, teikianti žmogui ne tik tam tikras teises, bet ir tam tikras pareigas. Pilietybē susijusi su valstybē. Be to, ji – ir istorinē kategorija. Ne visais laikais pilietybē buvo vienodai suvokiama. Antikos graikui (helenui) pilietybē asocijavosi su miestu (poliumi), kurio laisvas narys jis buvo. Tada aiškiai suvokta, kas yra pilietis (atvykēlis iš kitū poliū, nors buvo laisvas, neturējo tū teisiū, kurias turējo piliečiai). Vēliu pilietybē neteko juridinio pamato. Atsirado valdiniai. Žmogus žinojo, kam yra pavaldus, tai yra valdinio sąvoka turējo juridinē prasmē, kilusią iš viduramžīū vasaliniū santykiū. Taip atsirado pareigos savo valdovui samprata. Valstybē imta tapatinti su valdovo tēvonija.

Tēvonijā valdovas galējo padalyti sūnums, jos daļi kaip kraitī perduoti dukrai. Taip žmogus be jokiū vidiniū sukrētīmū staiga galējo tapti kito valdovo valdiniu. Tada didesnē prasmē turējo žmogaus religinē priklausomybē. Viduramžiais žmogus, paklaustas, kas jis yra, visū pirma pasakytū, kokio jis tikējimo. Išgirstume: „aš katalikas“ arba „judējas“ ar „musulmonas“. Vargu ar jis tada nurodytū savo tautybē. Dažnas tautybēs net nesiejo su savo būtimi, nes ji tada praktinēs reikšmēs neturējo. Skirtingomis kalbomis ar tarmēmis kalbančius žmones jungē bendri papročiai. Tačiau jeigu žmogus atsidurdavo kitatikiū tarpe, jausdavosi svetimas, iš savos religinēs bendruomenēs sulaukdavo pagalbos. Kitaip tariant, atsidūrēs toli nuo savo tēvynēs, žmogus susirasdavo sau artimā terpē. Religiniai īsitikinimai iš krikščioniū reikalavo padēti savo artimui (tada tautybē nebuvo svarbi). Tokiomis nuostatomis vadovavosi ir kitos religinēs bendruomenēs, o valdinio statusas kitame krašte atsidūrusiam žmogui naudos neatnešdavo. Tiesa, valdinio ir piliečio samprata skiriasi: valdinys tik vykdo gautus nurodymus, o pilietis pats priima sprendimus ir jaučia atsakomybē.

Pilietis yra valstybēs šeimninikas. Tēvonijos šeimninikas – tēvūnas (monarchas), jos gyventojai – šeimynykščiai (taip pat tarnai ir vergai), kurie tik

vykdo valdovo nurodymus, jaučia prieraišumą. O piliečiai nustato savo valdymo formas, valdžios struktūras.

Toliau analizuodami Lietuvos istoriją, akivaizdžiai matome, kaip pilietiškumo supratimo ribos plėtėsi. Pilietiškumas – tai ir žmogaus teisės. Baudžiauninkas negali jaustis piliečiu, nes jis neturi jokių teisių, jis negali dalyvauti valdant valstybę. Negali žmogus jaustis piliečiu ir autoritarinėje valstybėje, nes ten bet kokia iniciatyva baustina. Vadinasi, žmonės pilietines teises įgyja kovodami už jas. Bet viena yra turėti pilietines teises, o kita – jomis naudotis.

Patriotizmas – tai pasiaukojimas, meilė ir atsidavimas savo tėvynei. Pilietiškumas ir patriotizmas tarpusavyje susiję. Tačiau pilietiškumas ne visada sietinas su tautiškumu. Valstybės gali būti daugiatautės (JAV, Šveicarija), kur akcentuojamas pilietiškumas ir, galima sakyti, tapatinamas su tautiškumu. Vargu ar kada šveicaras pavadins save vokiečiu, prancūzu ar italu, nors viena iš tų kalbų yra jo gimtoji (juk šveicarų kalbos kaip tokios nėra). Tačiau šiuo atveju visus šveicarus jungia bendra kultūra, politiniai įsitikinimai ir pilietinis jausmas.

Kitas dalykas yra valstybė, kurioje dominuoja viena kalba, viena tauta. Bet ir čia galime išvelgti įvairių niuansų, pavyzdžiui, tarp *Lietuvos lenkų* ir *lenkų Lietuvoje* arba *Lietuvos rusų* ir *rusų Lietuvoje*. Valstybės pareiga ginti savo piliečius, kur jie bebūtų. Todėl natūralu, kad ir Rusijos vyriausybė gina savo piliečius. Tačiau visai kas kita, kai Rusija bando reikšti pretenzijas dėl Lietuvos rusų ignoruodama Lietuvos piliečių interesus.

Lietuvos lenkai, rusai ar kitų tautybių žmonės yra tokie pat Lietuvos piliečiai, kaip ir lietuviai. Jie naudojami visomis tomis pačiomis teisėmis, kurias perima iš savo tėvų ar įgyja natūralizacijos keliu, tai yra savo valia, gyvendami Lietuvoje, įvykdę tam tikras sąlygas ir asmeniniu prašymu. Tuo pat metu Lietuvoje gyvena ir kitų valstybių piliečiai (lenkai, rusai, vokiečiai ir kt.), tačiau jie nėra mūsų šalies piliečiai, taigi jie vadintini *Lietuvos lenkais*, *rusais* ir pan. Nors kiekvienas žmogus laisva valia apsisprendžia, kuo jis save laiko.

Kiekviena tauta turi tik jai būdingų bruožų, charakterį. Tautiškumas – savitas ir nepakartojamas reiškinys. Sutikime, kad rusas ar lenkas ir lietuvis tam

tikrais klausimais nesusišneka ne vien dėl kalbos barjero. Susiduriama su psichologiniu lietuviškumo ar rusiškumo, lenkiškumo fenomenu.

Pagrindiniai vadinamojo lietuviškumo bruožai susiformavo pagonybės laikais: jie suvokiami labiau jausmu negu apibrėžiami loginiais terminais, nors ir susiduriama su kai kuriomis aiškiomis lietuviškumo vertybėmis (kalba, tautosaka, tautodaile, žmonių apranga, mėgstamu maistu ir t. t.), tai yra požymiais, kuriais viena tauta skiriasi nuo kitos. Pagoniškoje Lietuvoje žmonės savaime suprato, kad žmogus yra savas, jei šneka ta pačia visiems suprantama kalba, išpažįsta tuos pačius dievus. O svetimas yra tas, kuris kitaip kalba ir garbina kitus dievus. Taip buvo skiriami savi ir svetimi žmonės.

Dažnai natūralūs dalykai neanalizuojami, jie priimami kaip savaime suprantami, nors per juos ir atsiskleidžia žmogaus pasaulėjauta ir pasaulėžiūra. Čekų istorikas Miroslavas Hrochas, nagrinėdamas tautų egzistencijos požymius ir žmogaus saviraišką, suformulavo koncepciją: a) tauta yra; b) tauta suvokia, kad ji yra; c) tauta realizuoja save, kurdama savo valstybę¹.

Pirmuoju atveju nemąstoma apie savo egzistenciją, ji priimama kaip savaime duota. Tiksliau tariant, neiškyla saviraiškos klausimas (kiekvienam atveju epochos dvasia padeda žmogui atsakyti į klausimą, kas jis esąs). Tik tada jis (tauta) siekia sukurti savo valstybę, kuri yra aukščiausias savęs realizavimo požymis. Čia ir slypi M. Hrocho koncepcijos esmė.

Renesanso išvakarėse formavosi stiprios centralizuotos valstybės, kuriose gyveno skirtingų tautų ir religijų žmonės. Formuojantis daugiakonfesinėms valstybėms, atgijo piliečio samprata. Būti valstybės piliečiu reiškė būti jos patriotu. Dažnai tos pačios sąvokos nevienareikšmiškai suprantamos. Žmogus gali didžiuotis, kad yra tos valstybės pilietis ir ginti jos interesus, nesvarbu, kokios tautybės ir kokios religijos jis būtų.

Didžioje Lietuvos Kunigaikštystėje (LDK) lietuvių skaičius kito: kuo valstybė didėjo, tuo lietuvių procentas joje mažėjo, kol pagaliau lietuvių liko mažuma. Plėtėsi Lietuvos bajorų luomas. Jis papildė žmonėmis iš rytinės slaviškos kunigaikštystės dalies. Nepriklausomai nuo to, kokia kalba jie ben-

dravo ir kokios tikybos jie buvo, vadino save lietuviais, turėjo vienodas teises. LDK tapo daugiatautė valstybė. Todėl Lietuvoje anksčiau negu monotautinėse valstybėse suvoktas skirtumas tarp *pilietiškumo*, *tautiškumo* ir *religinės priklausomybės*.

Kai kurių tautų kalboje terminas „tauta“ daugiareikšmis, pavyzdžiui, rusų kalboje „народ“ reiškia ir tai, ką mes suprantame kaip „tauta“, ir kaip „liaudis“. Prancūzai teisiškai neskiria tautiškumo nuo pilietiškumo. Lietuviai *Lietuvos liaudimi* vadino visus Lietuvos gyventojus, kurie tuo metu nepriklausė valdančiajam sluoksniui, nepriklausomai nuo vartojamos kalbos, religijos. LDK laikais didikai ir vadino save lietuviais, ir priskyrė tautai, nors retas iš jų mokėjo lietuviškai. Tada sąvokos „lietuvis“, „tauta“ ir „piliėtis“ buvo suprantamos beveik vienodai. Tai kraštą vedė prie savasties praradimo.

Vėliau dingo ir valstybinis patriotizmas (Lietuvos savastis išnyko). Feodalinėje visuomenėje tauta buvo vadinami laisvi žmonės (didikai ir bajorai), bet ne visi krašto gyventojai. Tautiečio sąvoka tapo tolygi piliečio sampratai. Krašto autochtonai (lietuviškai kalbantieji) nebuvo laikomi tauta, nes jie nepriklausė valdančiajam luomui. Ir dar. Lietuvos didikai, iš kitų valstybių nusipirkę valdovų herbus, ieškojo savo kilmės už Lietuvos ribų, kad tik niekas jų netapatintų su jų pačių baudžiaunininkais paverstais tautiečiais. Tai vedė prie tautinio nihilizmo, kurio pradžia buvo jau pagoniškais laikais.

Pasak istorikės J. Kiaupienės⁴¹, iki LDK žlugimo Lietuvos bajorai galėjo teigti: „Mes – Lietuva“. Jie tapatino save su tauta, valstybe, nors kalba jiems neturėjo reikšmės. Dar daugiau – jie ignoravo protėvių kalbą.

Lietuviškumo suvokimas. Dalis Lietuvos inteligentijos atstovų suvokė, kad valstybinis patriotizmas nėra identiškas tautiškumui ir ilgainiui, netekęs tautinio pamato, išblės (tautiškumas pradėtas sieti su pilietiškumu, kai susiformavo tautinės valstybės idėja), kad egzistuoja savita lietuvių tauta. Suprasta, kad Lietuvos valstybė gali būti ir nelietuviška, kad lietuviškumas yra taip pat vertybė, vėliau suvokta, kad reikia siekti tautinės valstybės. Šie dalykai buvo apmąstomi ir LDK, ir Prūsijos Lietuvoje. Tuo metu iškilo tokios asmenybės kaip *Mikalojus*

Daukša (1523–1613) ir **Jonas Bretkūnas** (1536–1602). Jie savo pateikiamomis tiksliomis tautos definicijomis pralenkė amžininkus Vakarų Europoje, kur ši problema nebuvo įgijusi tokio aktualumo kaip Lietuvoje.

Pasak M. Daukšos, tauta – tai žmonės, gyvenantys vienoje teritorijoje, turintys bendrus papročius bei šnekantys ta pačia kalba:

Kurgi yra pasauly tauta, – klausė M. Daukša, – tokia menka ir niekam ver-ta tauta, kuri neturėtų savo trijų įgimtų dalykų: savo žemės, papročių ir kalbos? Visų amžių žmonės vartojo savo gimtąją kalbą, rūpinosi jos išlaikymu, graži-nimu ir platinimu. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio mažo žemės sklypo, kur nevertotų savo gimtosios kalbos, kuria paprastai rašomi įstatymai, kuria rašoma savo ir kitų šalių istorijos, kuria svarstomi visi krašto reikalai, kuria gražiai ir padoriai atliekami reikalai bažnyčioj susirinkimuose ir namie; pati gamta viso to moko.ⁱⁱⁱ

M. Daukša pabrėžė, kad gimtosios kalbos atsisakymas kelia didžiulį pavo-jų tautos egzistencijai:

Juk tautos laikosi ne žemės derlingumu, ne apdarų įvairumu, ne apylinkių smagumu, ne miesto ir pilių tvirtumu, bet vien vartojimu savo gimtosios kalbos, kuri kelia ir stiprina pilietiškumą, santaiką, vienybę ir brolišką meilę. Kalba yra bendras ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, viešpatysčių sargas.^{iv}

Taigi M. Daukša aiškiai suvokė pagrindinius tautiškumo elementus ir kvietė juos puoselėti.

Būtent tokios problemos kilo pasirašius Liublino uniją. Tada Lietuvos pi-liečių sąmonėje vyko skilimas: vieni orientavosi į bendras valstybines verty-bes, integravimasi į lenkų kultūrą, kiti išliko LDK patriotai, jiems valstybinis patriotizmas reiškė ne ką kita, kaip prisirišimą prie jų valdomos valstybės (uni-ja varžė jų savarankiškumą, jiems savos kultūros savasties, kalbos klausimai buvo antraeilis dalykas). Visiems geriausiu atveju rūpėjo nesuistatinti su Lenkija, išsaugoti kai kuriuos valstybingumo atributus, bet ne tautinį identi-tetą (jie jo tiesiog nesuvokė). Ėmė formuotis valstybinis mąstymas, pradėtas suvokti valstybės savitumas, tai nesiejama su religija, formuojasi pilietiškumo

samprata. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje vartojami terminai „Lietuva“ ir „lietuviai“ įgijo labiau politinį atspalvį negu etninį, ko negalėjo būti Prūsijos Lietuvoje.

Rytų Prūsijos lietuviai, neturėję savos valstybės, anksčiau negu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės gyventojai pajuto savo etninį savitumą, suprato raštijos gimtąja kalba svarbą. Jie suprato, kad kraštą, skirtingai nei LDK, valdo užkariautojai (kitataučiai) ir jų palikuonys. Skirtumas buvo akivaizdus. Čia anksčiau negu kitur suvokta lietuviškumo problema. Neatsitiktinai 1547 m. Karaliaučiuje pasirodžiusi pirmoji lietuviška knyga buvo skirta visiems lietuviams, gyvenantiems tiek Rytų Prūsijoje, tiek Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Ir buvo visai nesvarbu, iš kurios lietuvių gyvenamos srities kilę knygos rengėjai.

Rytų Prūsijoje anksčiau negu LDK suvoktas lietuvių fenomenas, imta kalbėti apie *Lietuvą* ir *visą Lietuvą*. Čia plačiau ir drąsiau viešajame gyvenime pradėta vartoti lietuvių kalba negu LDK. Būtent Prūsijoje lietuviais vadinti tie žmonės, kurie kasdieniame gyvenime vartojo lietuvių kalbą, tiksliau tariant, iš tikrųjų buvo lietuviai. Deja, LDK lietuviais save vadino dažniausiai lietuvių kalbos nemokėjusi diduomenė, kuriai svetima lietuvių tautosaka, tautodailė, grožio pajauta. Rytų Prūsijos lietuviai manė, kad abiejose Nemuno pusėse gyvena tie patys lietuviai. Tai rodo ir J. Bretkūno bei P. Ruigio kūryba ir veikla.

J. Bretkūnas į lietuvių kalbą vertė Bibliją, ir skyrė ją visiems lietuviams. Tai byloja jo laišukai, ypač rašyti Prūsijos kunigaikščiui Jurgiui Frydrichui. Laiškuose J. Bretkūnas samprotavo apie Lietuvos bažnyčią, kurioje būtų vartojama lietuvių kalba. Kalbėdamas apie *Lietuvos bažnyčią*, jis kalba ir apie Rytų Prūsiją, ir vakarinę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalį. Abiejų valstybių teritorijoje gyvenantiems lietuviams J. Bretkūnas troško rašyti lietuviškai: *Taip pat ir karališkoje [Lietuvos] dalyje, kiek man žinoma, iki šiol lietuvių kalba nebuvo parašyta nė menkiausios knygelės*“.

Lietuvos bažnyčia J. Bretkūnui – tai visa Lietuva abipus Nemuno. Todėl jis stengėsi įtikinti Prūsijos kunigaikštį, kad Biblijos vertimas labai reikalin-

gas visiems lietuviams. J. Bretkūno manymu, jeigu kunigaikštis paremtų tokią iniciatyvą, galėtų išplėsti savo įtaką tai Lietuvos daliai, kuri yra ir anapus valstybinės sienos.

Atsižvelgiant į tai, kad lietuvių bažnyčia, ypač šioje Prūsų kunigaikštystėje, iki šiol neturėjo savo kalba biblijos, Dievas nukreipė mane savo garbei ir bažnyčios naudai ją išversti iš garsiojo pono Liuterio vertimo į lietuvių kalbą^{vi}.

Taip J. Bretkūnas pabrėžė būtinybę turėti raštiją gimtąja lietuvių kalba.

Panašiai mąstė Pilypas Ruigys (1675–1749), Liudvikas Rėza (1776–1840) ir kiti Rytų Prūsijos lietuvių raštijos darbininkai.

P. Ruigys, žymus lietuvių tautosakininkas ir žodinininkas, lietuvių kalbos tyrinėtojas, studijavo Karaliaučiaus universitete. Savo požiūrį į kalbą jis išdėstė veikalė *Lietuvių kalbos kilmės, esmės ir savybių tyrinėjimas*. Tyrinėtoju labiausiai rūpėjo trys klausimai: pirmas – lietuvių kalbos kilmė ir jos ryšys su kitomis kalbomis; antras – kalbos esmė ir trečias – kalbos savybės. P. Ruigys rinko ir skelbė lietuvių liaudies dainas, kurios vėliau labai išpopuliarėjo. Jam nuolat rūpėjo išsiaiškinti, koks yra ryšis su anapus Nemuno gyvenančiais žmonėmis. P. Ruigys vienas iš pirmųjų suprato visų lietuvių etninį bendrumą. Išvadas jis padarė po savo išvykos į Kauną, kurios metu jis rinko ir studijavo lietuvių tautosaką. Jo nuomone, abipus sienų šnekama ta pačia kalba, kas byloja, kad jie priklauso tai pačiai tautai. P. Ruigys, išskirdamas lietuvių kalbą ir papročius iš kaimyninių tautų tarpo, pastebėjo sąsajas tarp įvairių lietuviškų regionų: ir Rytų Prūsijoje, ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Čia ir ten, pasak jo, dainuojamos tos pačios dainos, panašūs papročiai. Taip manyta ir XIX amžiuje.

L. Rėza mąsto apie vieningą Lietuvą. Jis kalba apie tuos laikus, kada Lietuva buvo savarankiška, nors tada Karaliaučiaus kraštas ir nebuvo tos valstybės dalis. Kai Lietuva buvo *valdoma savo didžiųjų kunigaikščių, ji kadaise buvo politiškai savarankiška^{vii}*. Taip formavosi *lietuviškumo* samprata, suvokiant, kad *lietuviškumas* skiriasi nuo *vokiškumo*, *lenkiškumo* ir panašiai. Prūsijos lietuviams rūpėjo ne pilietiškumas, o lietuviškumas. Kitaip tariant, nykstant

senajam Lietuvos patriotizmui, svarbiausia tapo tautiškas, be kurio nesuvokiama šiandieninė Lietuva.

Bene svarbiausias išorinis tautos skiriamasis bruožas yra kalba. Nacionalinėse valstybėse ji vartojama ir viešajame gyvenime (valstybinėse įstaigose, teismuose, kulto įstaigose, literatūroje), ir žmonėms bendraujant (šeimoje, su draugais, kaimynais). Daugianacionalinėse valstybėse juridines teises turi arba visos kalbos, arba tik kai kurios. Tačiau ir lygias teises turinti, bet mažiau paplitusi kalba viešajame gyvenime savo pozicijas ilgainiui užleidžia kitai kalbai. Žmogaus pasaulėjauta priklauso ne tik nuo čia sumintų dalykų, bet ir nuo savybių, kurias sąlygoja charakteris, klimatinės sąlygos, psichologinė nuostata, tradicijos, kurios palaiko tautų gyvybingumą. Tai pabrėžė ir J. Bretkūno amžininkas Mikalojus Daukša, LDK katalikų kunigas.

J. Bretkūnas ir M. Daukša gyveno skirtingomis sąlygomis: pirmasis – svetimųjų valdomame krašte, antrasis – savojoje valstybėje.

XIX amžiuje Rytų Prūsija tapo pagrindiniu lietuviybės traukos centru. Įsigalėjo nuostata, kad vienas iš svarbiausių tautiškas požymių yra kalba, atsiribota nuo senos lietuvių ir tautos sampratos. Ėmė bręsti įsitikinimas, esą lietuviai – valstiečių tauta. Ši nuostata ne be pagrindo: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikais patys atsisakė lietuviybės, o Prūsijos Lietuvoje jie iš tikrųjų buvo svetimtaučiai.

Prieš lenkakalbę bajoriją iškilo problema arba galutinai susiliesti su lenkais, arba apsispręsti būti lietuviu. Tą procesą išsamiai nagrinėjo iš lenkiškai kalbančių žemaičių bajorų kilęs *Romanas Bytautas* (1886–1915), išmokęs lietuvių, kaip jis pats sakė, protėvių kalbą. Jis tapo subtiliu minėto proceso analitiku. Tada susiformavo nepriklausomos Lietuvos, lietuviškos valstybės atstatymo idėja.

Išplėtotą diskusiją reikalavo atsakymo į klausimą, kokia turėtų būti valstybė (tautinė ar daugiatautė). Aptarinėjant šias problemas, neišvengiamai iškilo klausimas, kas yra tauta, liaudis, kokie tų reiškiniai požymiai. Praėjus šimtmečiams tarsi sugrįžta prie tos problemos, kuri buvo iškelta Renesanso epochoje

(M.Daukša). Vėliau tautos sąvoka vartota, tikrai neieškota jos apibrėžimo. Palaipsniui ėmė blėsti bajoriškos tautos samprata. Tai ne vien teorinė problema.

Romanas Bytautas tyrinėjo kalbą, kuri, jo nuomone, yra ne kas kita, kaip „kolektyvinės valios“, „tautinės dvasios“ pasireiškimas. Dominuojanti R. Bytauto kūrybos problema – tauta, jos egzistavimo požymiai. Jam magėjo į kalbos dalykus pažvelgti filosofo akimis.

1908 m. R. Bytautas parašė straipsnį *Šis tas iš lietuvių kalbos filosofijos*. Jo nuomone, kalbos raida sutampa su tautos kultūros istorija, atspindi tautos santykius su pasauliu ir mąstymo būdą. Tai jis gvildeno ir darbe *Tauta ir tautiška sąmonė* (1912). R. Bytautas analizavo žmonių sąmonėje vykstančius pokyčius. Tada garsiai skambėjo: *Mes lietuviai, kas tie lietuviai, kuo jie skiriasi nuo kitų. Iškeliamos tokios vertybės kaip kalba ir kultūrinė tradicija*. 1913 m. jis rašė: *Vienas žymiausių apsireiškimų mūsų laikų kultūringos žmonijos gyvenime yra nacionalizmas – numylėjimas gimtosios tautos, stengimasis ją išlaikyti ir plėtoti jos ypatingą kultūrą*^{viii}.

Esminiu tautos atributu R. Bytautas laikė kalbą. Pasak jo, *tauta yra kuopa žmonių, suvienytų dvasiško tvėrimo interesais, kurie kyla bendrinės kalbos, kaip kolektyvaus dvasiško veikimo organo, pamatu. Per kalbą įvyksta žmonių dvasiškas bendradarbiavimas...<...> Galima sakyti kalbą esant žmonijos dvasiško veikimo pamatu, ant kurio išauga visuomenės organizacija ir visa jos kultūra*^x.

R. Bytauto nuomone, kalba yra tautos saviraiškos forma, sudaro jos kultūrinio bendravimo pamatą (vien pilietiškumo sampratos nepakanka). Jis analizuoja tautos egzistencijos požymius: *Objektyviai tautiečiai yra susiję tūkstančiais ryšių: jie visi kalba, kad ir tarmiškai, bet tos pačios kalbos – motinos tarmėmis, jų mintys gimsta ir plėtojas tomis pačiomis formomis*^x.

Tautos skiriasi ir savo kultūra. Kiekviena tauta turi ypatingą savo raštiją, meną, poeziją, mitologiją. Tai perimama iš kartos į kartą ir sudaro tautos dvasinį fondą, kurį kiekvienas perduoda savo palikuonims. *Tautos ribose susitveria kultūros tradicija*. <...>. *Tautiečius vienija bendrinė kalba, bendrinė raštija*

ir menas, kurie peni jų dvasią, ir augina, apskritai, bendrinė kultūra, po kurios įtekme išaugo jų visų dvasiška asmenybė^{xi}, – dėsto savo mintis R. Bytautas.

Tautos egzistencija, anot R. Bytauto, priklauso ir nuo sąmoningumo: *Tautiškas susipratimas reikalingas ne tik tautiečių bendrybės numanymo, bet taip pat žinojimo jų tautiško savotiškumo, atskirumo nuo kitataučių*. Jis teigia, kad tauta, prarasdama savo kalbą ir kultūrą, netenka savasties, tampa tos tautos, kurios priėmė kalbą, dalimi, kitais žodžiais tariant, asimiliuojasi. Ypač šis tautų maišymasis buvo būdingas viduramžiais, kada visos krikščioniškos tautos integravosi į vieną kultūrą.

R. Bytautui rūpėjo išsiaiškinti, kodėl nyko lietuvių tauta, kodėl jos vadinamieji valdantieji sluoksniai atitolo nuo tautos kamieno. Tai – objektyvus procesas, būdingas ne tik lietuviams. Bėgant metams keitėsi ir žmonių tarpusavio santykiai pačioje tautoje. Tautos tarsi skilo. Viena tautos dalis atitrūko nuo kitos; bajorai nutauto dėl savo klasinio egoizmo. *Aristokratas jautėsi kitos tautos sąnariu. Jis kalbėjo svetima liaudžiai kalba, bet tai buvo jo minčių pasaulė, kurioj jis gimė ir augo*, – pastebėjo R. Bytautas. – *Priimti liaudies kalbą ir skelbti jos tautišką atgimimą, reiškė jam išsižadėti savo tautystės. <...>. Jo socialinė padėtis baudžiavos laikais suteikdavo jam visišką poelgių laisvę ir progą be kliūčių tenkinti savo geidulius: tai buvo valdinių muzikų **despotas**^{xii}*. Ir šitie vadinamieji prasčiokai tapo atgimstančios ir valstybingumą atkuriančios Lietuvos vedliais.

Prasidėjus tautiniam sąjūdžiui, despotų psichologija negalėjo tuoj išnykti, nes šeimos tradicija neleido apleisti tėvų kultūros. Neleido to daryti ir klasinė puikybė (pasididžiavimas), mat savo kultūrą ir savo vartojamą kalbą dykūnas laikė socialinės viršenybės simboliu. Išsižadėti jų aristokratui atrodė tas pat, kas nusizeminti, prilyginti save muzikams. Žodžiu, pereiti į kitą socialinį sluoksnį, suprasti jo pozicijas reikėjo didvyriškumo, o jo daugeliui ir trūko, teigė R. Bytautas.

XIX amžiuje lietuvybė tapo vertybe, suvoktas aiškus skirtumas tarp tautiškumo (lietuvybės), pilietiško, konfesionalumo. Šios idėjos paskatino

siekti sukurti savo valstybę, kurios šeimininkai būtų patys lietuviai, tiksliau, jos gyventojai, apsisprendę kurti Lietuvos valstybę. Su pasišventimu Lietuvos valstybingumą 1918–1920 metais gynė kaimo berneliai, o ne bajorai. Tada ir buvo pakloti lietuviybės pamatai, suvokta savos valstybės svarba, tik nepavyko jos išsaugoti. Šiandien turime analizuoti ir priežastis, kodėl taip įvyko, ir jų ateityje nekartoti. Svarbu suprasti, kad mūsų šventa pareiga ginti tai, kas tada buvo sukurta.

Globalizmas ir pilietiškumas. Patriotizmas – tai atsidavimas, meilė, pasiaukojimas savo tėvynei. Žmogus tuo pat metu negali būti priešišku valstybių patriotas. Tačiau jis turi suprasti kitų tautų siekius, stengtis sugyventi.

Sunku valstybėms išgyventi priešų apsuptyje. Tuomet santykiškai priklausoma nuo to, kaip tuo metu atsižvelgiama į valstybių interesus. Todėl prisiminkime ir mokykimės iš Lietuvos ir Lenkijos XX amžiaus pirmosios pusės istorijos.

Tarpukario Lietuvos tragedija ta, kad ji negalėjo atsiremti į savo kaimynus. Iš rytų ir pietų ją supo Lenkija, iš vakarų – Vokietija. Su Lenkija neturėta net diplomatinių santykių. Kaip žinoma, j kėsinosi į Lietuvos teritoriją. Galime guostis, kad parodėme politinę išmintį, kai hitlerininkai pasiūlė prisidėti prie jų ir jėga atgauti Vilniaus kraštą. Mūsų vyriausybė puikiai suvokė, kad Vokietija taip pat nereiškė mums simpatijų ir troško mūsų teritorijos aneksijos. Šiaurėje buvo Latvija, bet ir ši buvo linkusi labiau į Lenkijos, negu į mūsų pusę. Panašiai buvo ir su Lenkija. Apie jos santykius su Rusija (Tarybų Sąjunga) ir Vokietija neverta net kalbėti.

Lenkijos pietuose buvo Čekoslovakija, į kurios teritoriją Lenkija kėsinosi. Kai 1938 metais Lenkiją užpuolė Vokietija, lenkai įsijungė į Čekoslovakijos dalybas ir atsiplėšė Tešino sritį (dabar – Slovakija). Tuo pat metu Lenkija pateikė ultimatumą Lietuvai, reikalaujama atsisakyti pretenzijų į Vilniaus kraštą. Todėl nieko nuostabaus, kai po metų pati Lenkija tapo agresijos auka, jai taip pat nebuvo iš kur laukti paramos. Šios nuoskaudos ilgam paliko čekų, slovakų, lietuvių sąmonėje. Panašūs faktai byloja, kad jokia šalis stipriųjų

paunksnėje negali likti vieniša. Tam kuriamos tokios valstybinės gynybinės organizacijos kaip NATO.

1938–1940 metais nacių ir bolševikų agresijos metu likom vieni vieni. Tai buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios optimalaus sprendimo negalėjo būti: ginkluotas pasipriešinimas būtų pareikalavęs gausybės aukų, o rezultatas vargu ar būtų kitoks. Tik moraliai galėtume sau pasiteisinti, esą aukų vis tiek neišvengta, o pasauliui parodytume, kad nors esame ir nedidelė valstybė, bet okupantams priešinamės.

Valstybinį mąstymą lemia geografinė padėtis (geopolitika) ir istorinė šalies patirtis. Tai akivaizdu ir tyrinėjant Lietuvos požiūrio į savo krašto santykius su kitomis valstybėmis bei gynybinėmis struktūromis pokyčius. Kiekvienas laikotarpis diktuoja savo sąlygas. Politikai ne visada gali sakyti, ką galvoja, aplinkybės verčia juos koreguoti savo viešuosius pareiškimus. Ne laiku pasakyti įtakingo asmens žodžiai gali turėti kalbamam judėjimui liūdnu pasekmių, nors išsakyta mintis ir reikštų tikruosius judėjimo siekius. Tai būtina prisiminti ir analizuojant Lietuvos valstybingumo atkūrimą bei jo įtvirtinimą, turime matyti įvykusius mūsų politinio mąstymo, ypač šalies gynybos atžvilgiu, pokyčius.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamajame suvažiavime priimtuose dokumentuose bei delegatų kalbose nebuvo nė mažiausios užuominos apie Lietuvos polinkį į NATO bei kitas gynybines struktūras. Tačiau suvažiavime ne kartą buvo pabrėžiama *tautų apsisprendimo teisė*. Tai viešai neprieštaraavo oficialioms deklaracijoms. O sąjūdininkams ji reiškė teisę atkurti savo valstybingumą.

Delegatų kalbų potekstėse aiškus nepriklausomybės troškulys, tikėta, kad tai įvyks netolimoje ateityje, tačiau net radikaliausiose kalbose neužsiminta apie būsimas gynybines struktūras, tiesiog apie jas nemąstyta. Svarbu buvo atkurti savo valstybingumą, net Varšuvos paktas nekritikuotas. Reikalauta tik vieno – pasmerkti Ribentropo ir Molotovo suokalbį, kuris ateities politikai turėtų didelę reikšmę.

Persitvarkymo Sąjūdžio programos „Bendrųjų nuostatų“ 2-as paragrafas skelbė: *Sąjūdis laiko neteisėtai Ribentropo ir Molotovo 1939 m. paktus su papildomais protokolais ir visus jų padarinius Lietuvos suverenitetui^{xiii}*. Šis reikalavimas neprieštaravo oficialiai M. Gorbačiovo viešumo politikai, nors, manytina, jos pradininkas nesuvokė tos politikos pasekmių pačios imperijos egzistencijai. Todėl valdžia negalėjo imtis sankcijų prieš tokių pareiškimų autorius. Tačiau, kai suvažiavimo delegatas R. Paulauskas nedviprasmiškai pasiūlė apsispręsti, *ar mes Sąjungoje, ar ne?*^{xiv}, salėje kilo triukšmas, dalis delegatų apšaukė jį provokatoriumi, nors daugelis delegatų patys taip galvojo.

Suvažiavime priimtoje Sąjūdžio programoje aiškiai suformuluoti demokratinės konfederacinės valstybės principai, neretai apeliuojama į V. Lenino autoritetą. Taigi atrodytų, kad pritarta buvimui atnaujintoje Sovietų Sąjungoje stipriai išplečiant Lietuvos TSR teises. Toliau programoje sakoma: *Sąjūdis yra už tai, kad Lietuvos TSR nebūtų dislokuotas, saugomas ir gaminamas masinio naikinimo (branduolinis, cheminis ir kt.) ginklas, kad būtų laikomasi viešumo dėl Respublikoje dislokuotų karinių pajėgų^{xv}*. Taigi be jokių užuolankų pasakyta, kad mūsų teritorijoje neturėtų būti masinio naikinimo ginklų. Šis reikalavimas dar aiškiau išdėstytas programos IX skyriuje (*Lietuva turi tapti Europos nebranduolinės zonos dalimi^{xvi}*). Šiai koncepcijai susiformuoti tiesioginį psichologinį poveikį turėjo Černobylio tragedija. Dėl to ji bent viešai negalėjo traumatuoti imperijos vadovybės ir ši negalėjo to jaudulio paneigti.

Tuo pat metu Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas priėmė ir kitą ne mažiau reikšmingą rezoliuciją „Dėl Lietuvos TSR teritorinių ginkluotųjų pajėgų“, kurioje pasakyta: *Lietuvos jaunimas turi turėti galimybę atlikti karinę tarnybą gimtajame krašte, daliniuose, kur būtų lygiateisiškai vartojamos lietuvių ir rusų kalbos^{xvii}*. Ši nuostata iš esmės neprieštaravo SSRS konstitucijai, nors jos potekstėje slypėjo mintis turėti *savo kariuomenę*. Todėl nieko nuostabaus, kad pirminiuose Sąjūdžio dokumentuose nėra reikalavimų išvesti iš Lietuvos teritorijos sovietinę armiją (apie okupacinės kariuomenės išvedimą prabilta tik paskelbus Valstybės atkūrimo aktą).

Šiandien nesunku suprasti, kokių pasekmių turėtų Lietuva, jeigu Persitvarkymo Sąjūdžio programoje būtų užsiminta apie įstojimą į NATO bei kvestionuota Varšuvos gynybinė sutartis. Neabejotina ir tai, kad, kol Lietuva oficialiai buvo SSRS sudėtyje ir kol mūsų nepriklausomybė nebuvo pripažinta, NATO šalys po tokio pareiškimo nuo mūsų atsiribotų ir paliktų imperijai laisvas rankas. Tokios įvykių sekos reikalavo politinės išminties logika ir tuometiniai Vakarų valstybių interesai, su kuriais būtų neprotinga nesiskaityti.

Neteko aptikti jokių šaltinių, kad tada kas nors Lietuvoje gvildentų krašto gynybos perspektyvas. Apie būsimą valstybės gynybos koncepciją nediskutuota nei viešai, nei užkulisiuose. Čia nebuvo vien taktikos reikalas, nors ir taktika vadino ne antraeilį vaidmenį. Protingas politikas privalo žinoti, ką reikia kada sakyti. Kartais geriau, kai apie tikruosius tikslus prabyla ne toks garsus politikas. Taip Steigiamajame suvažiavime vertintina ir delegatų reakcija į R. Paulausko kalbą, kai paviešinta tai, apie ką buvo mąstyta kuluaruose, nors kai kam pasirodė, kad jis per anksti prabilo apie tikruosius Sąjūdžio tikslus. Tačiau panašios kalbos ruošė Lietuvos gyventojus būsimai nepriklausomybės paskelbimo akcijai. Tai akivaizdu analizuojant tolesnę įvykių raidą mūsų krašte.

Nepraėjus ir keliems mėnesiams nuo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo, užregistravus kandidatus į SSRS liaudies deputatus, be užuolankų buvo paskelbta, kad Sąjūdžio tikslas – atkurti Lietuvos valstybingumą. Toks savo tikslų atskleidimas tapo būtinas, ko anksčiau, tai yra steigiamojo suvažiavimo metu, dar negalėjo sau leisti Sąjūdžio lyderiai. Jų santūrumas tada valdžios akyse tarsi buvo atsvara radikalizmui.

Nors Sąjūdis nepriėmė jokių programinių dokumentų apie atkurtos valstybės gynybinę koncepciją, atrodytų, daugumas sąjūdininkų buvo neutraliteto šalininkai. Manychiau, Lietuvos valstybės kūrimosi metu, juolab to vyksmo išvakarėse, niekam į galvą nešovė mintis, kad po dešimtmečio Lietuva priartės prie NATO. Čia ne vien taktikos sumetimai. Tada nejausta tokio

poreikio^{xviii}, jau nekalbant apie tai, kad tokios kalbos būtų atitolinusios nepriklausomybės atgavimą.

Daugumas sąjūdininkų Lietuvą suvokė kaip nepriklausomą, demokratinę, nesijungiančią į jokių blokų valstybę. Daug kam idealas buvo Šveicarijos gynybinė koncepcija, pamirštant, kad Lietuva – ne Šveicarija, kurios gynybinė koncepcija formavosi šimtmečius ir kad jos yra kitokia geografinė padėtis bei istorinė patirtis, kad prieš šimtmečius susiformavo pilietinė visuomenė su aiškia pilietinės atsakomybės pajauta.

Paskelbus savo valstybingumo atkūrimą, mąstyta, kaip jį apsaugoti. Tai buvo ne vieno kurio nors politiko, o visos tautos siekis (veikė tautos savi-saugos instinktas ir juo paremta intuicija). Taip Lietuvos Respublikos konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“ 3-jame straipsnyje pasakyta: *Lietuvos Respublikos teritorijoje negali būti jokių Rusijos, Nepriklausomų Valstybių Sandraugos ar į ją įeinančių valstybių karinių bazių ir kariuomenės dalinių*^{xix}.

Iš šio ir kitų konstitucinių aktų logiška manyti, kad šalys, nepaminėtos 3-jame straipsnyje, gali turėti Lietuvos teritorijoje savo bazių, vadinasi, Lietuva galės būti kitų blokų narė, tarp jų ir NATO, nors apie tai neužsimenama, tačiau juridiškai buvo parengta į Vakarų gynybinius blokus orientuojamoji bazė. Bet tokios potekstės tada neįžvelgė Rusijos politikai (bent toks argumentas nebuvo keliamas).

Tada, matyt, ir Rusijos politikai nė nepagalvojo, kad Lietuva ir kitos Baltijos šalys galėtų tapti NATO narėmis. Priešingu atveju Rusijos reakcija būtų buvusi žaibiška, nes toks mūsų žingsnis būtų nepriimtinas Rusijos piliečiams, kuriems nuo amžių diegta, kad Vakarai – Rusijos priešai, o NATO blokas – agresijos prieš Rusiją židiny. Jei tada Rusijai būtų žinomi tokie mūsų ketinimai (jie ir nebuvo suformuluoti), vargu ar būtų išvengta karinės invazijos į mūsų kraštą.

Lietuvos politikai neveidmainiavo ir jokių užkulisinių žaidimų nežaidė ir, be abejo, NATO taip pat nepuoselėjo vilčių į savo gynybinę sistemą įjungti Baltijos šalis. O Rusijos politikai po mūsų valstybingumo pripažinimo nuolat

primindavo mums apie savo buvimą, negalėjo įsivaizduoti tokios Lietuvos, kurioje jie negalėtų šeimininkauti. Kai Lietuva ėmė priešintis, buvo daromas politinis ir ekonominis spaudimas.

Nacionalinis saugumas lėmė ir naujus reikalavimus. Tai vertė Lietuvos politikus savo nacionaliniam saugumui ieškoti garantijų. Iš Rusijos Dūmos nuolatos skambėjo ir skamba grasinimai Lietuvai, pretenzijos dėl jos teritorinio vientisumo. Todėl be išlygų galime teigti, kad Lietuvą į NATO pastūmėjo Rusija, nors toks teiginys skamba ir paradoksaliai. Lietuvai, kaip ir kiekvienai valstybei, būtina užtikrinti savo saugumą, todėl ieškota sąjungininkų. Politikoje neretai tenka veikti spontaniškai prisitaikant prie naujai iškilusių problemų bei sugebėti naują situaciją nukreipti naudinga savo kraštui vage.

Imperiškai mąstantys Rusijos piliečiai negalėjo ir negali susitaikyti su mintimi, kad Lietuva ir kitos buvusios jos sudėtyje tautos tapo suverenios valstybės. Jie neišvengiamai daro spaudimą savo vyriausybei (o ji negali nesiskaityti su visuomenės nuotaikomis), o Rusija savo ruožtu nuolat spaudžia mūsų valstybę, reikalaujama iracionalaus sienų ratifikavimo. Logiškai mąstant atrodytų, kad ši sutartis labiau reikalinga Rusijai, nes iki šiol teisiškai neįforminti Antrojo pasaulinio karo padariniai. Juk Karaliaučiaus kraštas – Rusijos karo grobis, į kurį Rusija neturi jokių istorinių teisių.

Kita vertus, Helsinkio susitarimas nekvestionuoja dabartinių valstybių sienų. Lietuva tam pritaria. 1997 m. spalio mėn. Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Brazauskas ir Rusijos Federacijos Prezidentas B. Jelcinas pasirašė sutartį dėl Lietuvos ir Rusijos sienų nustatymo.

Rusija pasirašė sienų demarkavimo konvenciją. Deja, Rusijos Dūma šią sutartį ratifikavo tik 2003 m. gegužės 21 d. Tačiau dabar dėl imperinių Rusijos sluoksnių mąstysenos Lietuva negali jaustis saugi, todėl jai nieko kito nelieka, kaip ieškoti savo saugumo garantų. To reikalauja mūsų *istorinė patirtis* ir *Rusijos geopolitinių interesų* analizė.

Istorinė patirtis. Iki šiol Rusija ir Vokietija savo veiksmus grindė stipriojo teise, nuolat kėsinosi į Lietuvos suverenitetą, pažeidinėjo anksčiau prisiimtus

įsipareigojimus. Tai ypač akivaizdu tyrinėjant XX amžiaus pirmosios pusės Lietuvos santykius su Rusija ir Vokietija.

Atkūrus Lietuvos valstybingumą 1918 metais tarp šių valstybių ir Lietuvos klostėsi draugiški santykiai. Jos pirmosios pripažino Lietuvos valstybės atkūrimą *de facto* ir *de jure*. Atrodė, kad su šiomis valstybėmis nusistovės ilgalaikiai draugiški santykiai.

1926 metų rugsėjo 28 d. Sovietų Sąjunga ir Lietuva pasirašė Nepuolimo sutartį, pagal kurią įsipareigojo gerbti Lietuvos suverenumą, teritorinę integralumą ir neliečiamybę. 1933 metų liepos mėnesį ši sutartis buvo papildyta naujais punktais, kurie aiškiai apibrėžė agresijos sąvoką. Sovietų Sąjungos iniciatyva sutartyje buvo parašyta, kad užpuolike laikoma ta šalis, kuri nepaskelbusi karo įsibraus į kitos šalies teritoriją. Atrodė, viskas aišku, Lietuva patikėjo Rusijos sąžiningumu ir nuoširdumu, už ką jai teko brangiai sumokėti.

1940 m. birželio 15 d. į Lietuvos teritoriją įžengė Raudonosios armijos padaliniai kurti *tarybinės santvarkos*. Šis veiksmas ir kai kurie dabartinės Rusijos politikų ir visuomenės veikėjų pareiškimai dėl karčios istorinės patirties neleidžia pasitikėti Rusija. Nenuramina tai, jog oficialūs Rusijos sluoksniai vaizduoja esą Lietuvos draugai. Galbūt taip ir yra. Bet kur garantija, kad padėtis nepasikeis ateityje, jei Rusijos nacionalbolševikai ir liberalai demokratai neatsidurs prie tos valstybės, kuri kvestionuoja Lietuvos valstybingumą, vairo. Negalime pamiršti, kaip ilgai tęsėsi mūsų sienų ratifikavimas Rusijos Dūmoje, nors objektyviai ta sutartis Rusijai ne mažiau reikšminga negu Lietuvai. Vadinasi, mums pavojus iš Rytų neišnyko. Neabejotina, kad Lietuvos žengimas į NATO ir stojimas į Europos Sąjungą privertė Rusiją apsispręsti ir ratifikuoti sienų sutartį ir taip nekomplikuoti savo padėties.

Kitaip santykiai klostosi su Vakarų šalimis, tarp jų ir su Vokietija. Per pastarąjį penkiasdešimtmetį iš jos nepatyrėme jokio pavojaus, todėl ir Lietuva keitė savo požiūrį į šią valstybę. Visiškai normalu, kad Lietuva ir Vokietija yra viename NATO bloke ir verčia mus žiūrėti į Rusiją su nepasitikėjimu.

Nerimą didina ir *Rusijos geopolitiniai interesai*. Tai yra ne vien atskirų asmenų psichologinis nusiteikimas, bet ir realūs Rusijos valstybės interesai. Juos formuoja tranzito į Karaliaučiaus sritį problemos, amžinos Rusijos svajos Baltijos jūroje turėti neužšąlančius uostus. Kuo Rusija turės geresnius santykius su Baltarusija, ypač jeigu sudarytų vieną valstybę, jai dar labiau iškilis nekontroliuojamo tranzito per Lietuvą problema. Vadinasi, ši problema ilgai išliks aktuali. Visa tai verčia mus būti budrius. Tai nereiškia, kad su Rusija visada bus įtempti santykiai. Gali keistis ir Rusijos interesai, ji gali suprasti, jog jai pačiai naudingiau turėti gerus kaimyniškus santykius su visomis šalimis, tarp jų ir su Lietuva, tada atkris įvairių gynybinių blokų poreikis. Kol to nėra, Lietuvai priklausyti stipriam gynybiniam blokui – gynybės klausimas.

Be abejo, Lietuvos niekas negins, jeigu ji neatitiks NATO keliamų reikalavimų. Kita vertus, negalime žvelgti į NATO kaip į kažkokį globėją, kuriam mes neturime jokių įsipareigojimų. Lietuva yra suvereni valstybė su visomis pareigomis savo sąjungininkams.

Keistai skamba kai kurių mūsų parlamentarų nuogaštavimai, kad mūsų kariai siunčiami į „karštus“ kraštus. Kai kas net verkšlena, kad jie ten gali žūti. Tačiau jeigu laikytumės tokios koncepcijos, kam reikalinga kariuomenė?.. Juk tik dalyvaudami karinėse akcijose mūsų kariai gali įgyti reikiamą kovinę patirtį. Manau, kariuomenės paskirtis – būti pasirengusiai ginti kraštą.

Esu tikras, kad dabar mūsų šalies niekas neužpuls, bet nebūčiau toks užtikrintas, jeigu nebūtume NATO nariai. Galbūt ateityje žmonijai, išaugusiai iš nepilnametystės, nereikės jokių kariuonų. Deja, kol kas žmonija dar tam intelektualiai nesubrendusi. Padėdamas kitiems, padedi sau. Yra žmonių išsižadantių savo tėvų, taip pat ir asmenų, išsižadantių savo tėvynės. Be tėvynės žmogus yra niekas.

Vietoje pabaigos

1990 metų kovo 11-ąją Lietuva vėl įsitvirtino pasaulio žemėlapyje. Tolimesnis jos buvimas priklauso nuo mūsų. Neužtenka vien kartoti Vincą Kudirką:

Lietuva, Tėvynė mūsų
Tu didvyrių žemė,
Iš praeities tavo sūnūs
Te stiprybę semia!

Lietuva yra mūsų valstybė, kurią privalome ginti ne tik ginklu, bet ir protu.

ⁱ Miroslav Hroch. *Obrodeni malych evropskych narodu*. Praha, 1971, str. 36.

ⁱⁱ Kiaupienė J. *Mes, Lietuva*. – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešas ir privatus gyvenimas). Vilnius, 2003, p. 303.

ⁱⁱⁱ Daukša M., 1990, *Postilės*. Prakalbos. Vilnius: Mintis, 33-34.

^{iv} Ten pat, p. 34.

^v Bretkūnas J., 1983, *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mokslas, 321.

^{vi} Ten pat, 324.

^{vii} Rėza L. *Lietuvių liaudies dainos*. Vilnius, Vaga, 1964, 331.

^{viii} Bytautas R., 1988, *Tauta ir tautiška sąmonė*. – *Problemos*, 39, 1988, 111.

^{ix} Ten pat, 111–112.

^x Ten pat, 116.

^{xi} Ten pat, 112.

^{xii} Bytautas R., 1913, *Tauta ir tautiška sąmonė*. – *Aušrinė*, Nr. 22, 25.

^{xiii} Lietuvos persitvarkymo Sąjūdis. *Steigiamasis suvažiavimas*. Vilnius: Mintis, 1990, 203.

^{xiv} Ten pat, 169.

^{xv} Ten pat, 207.

^{xvi} Ten pat, 215.

^{xvii} Ten pat, 231.

^{xviii} Kad nebuvo jokios mūsų karinės doktrinos, akivaizdu ir iš V. Landsbergio prisiminimų knygos (Landsbergis V., 1997, *Lūžis prie Baltijos*. Politinė autobiografija. Vilnius: Vaga, 341).

^{xix} Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1993, Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 117–118.

Doc. dr. Feliksas Žigaras

KARIUOMENĖ ŠIUOLAIKINĖJE LIETUVOS VISUOMENĖJE: TIKSLAI, UŽDAVINIAI IR RAIDOS PERSPEKTYVOS

Įvadas

Pagrindinis Lietuvos nacionalinio saugumo politikos tikslas – sutelktomis valstybės ir piliečių pastangomis plėtoti ir stiprinti demokratiją, užtikrinti tautos saugų būvį ir valstybės vidaus bei išorės saugumą, atgrasinti kiekvieną potencialų užpuoliką, ginti Lietuvos valstybės nepriklausomybę, teritorijos vientisumą ir konstitucinę santvarką, stiprinti Lietuvos integraciją į europines bei transatlantinę institucijas ir užsitikrinti tarptautines saugumo garantijas.

Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo sistemą sudaro valstybės ir piliečių veiklos šiam tikslui patvirtintų pagrindinių nuostatų, principų ir būdų, narystės Europos ir transatlantinėje sąjungose priemonių, įstatymų ir kitų teisės aktų, valstybės šiam tikslui įsteigtų institucijų, jų veiklos principų bei tarpusavio sąveikos būdų visuma.

Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo užtikrinimo sistema, pagrįsta nacionaliniais interesais, formuojama įskaitant realius pavojus ir iššūkius asmenybės, visuomenės ir valstybės saugumui ir funkcionuoja teisinėje erdvėje, kurią nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija, šalies įstatymai, Lietuvos Respublikos Prezidento, Seimo, Vyriausybės šios srities nutarimai ir programos.

Po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Lietuvai reikėjo pasirinkti nacionalinio saugumo politiką. Lietuvos nacionalinis saugumas tapo ypač svarbi

ir kartu sunkiai sprendžiama problema. Nacionalinio saugumo koncepcijos kūrėjams teko praktiškai naujai formuluoti valstybės saugumo tikslus ir priemones. Todėl nacionalinio saugumo politikos strategiją Lietuvai teko kurti iš naujo. Tapusi Šiaurės Atlanto sutarties organizacijos bei Europos Sąjungos nare, Lietuva savo nacionalinį saugumą suvokia kaip sudedamąją šių organizacijų saugumo politikos dalį ir remiasi NATO strateginės koncepcijos, Europos Saugumo strategijos, kitų NATO ir ES strateginiuose dokumentuose išdėstytų grėsmių analize, strateginiais tikslais ir veiklos priemonėmis.

Lietuvos saugumo darbotvarkę lemia dabartinei saugumo aplinkai būdingi veiksniai:

- Lietuvos Respublikos narystė NATO bei Europos Sąjungoje ir procesai, vykstantys šiose tarptautinėse organizacijose;
- procesai, vykstantys Europos Sąjungos ir NATO rytinėje kaimynystėje ir ypač tiesiogiai su Lietuvos Respublika besiribojančiose Nepriklausomų Valstybių Sandraugos valstybėse;
- atsakas į tarptautinio terorizmo iššūkį ir didėjanti masinio naikinimo ginklų platinimo grėsmė.

Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcijos parengimo, svarstymo ir priėmimo procesas užtruko daugiau nei penkerius metus. Pagaliau 1996 m. gruodžio 19 d. Seimas priėmė Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą, kuris nustatė Lietuvos nacionalinio saugumo užtikrinimo pagrindus.

Keičiantis Lietuvos vidaus ir geostrateginei aplinkai nuo 1998 iki 2006 m. spalio 12 d. Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas ir jo priedėlis net dvylika kartų buvo keičiamas bei papildomas. 2002 m. gegužės 28 d. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė „Nacionalinio saugumo strategiją“, kuri sudarė sąlygas užtikrinti valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą, demokratiją, žmogaus teises ir laisves, privatumą, saugią aplinką atsirandant pavojams, gausėjant rizikos veiksniams, kylant grėsmėms, krizinėms situacijoms ir karieniams konfliktams. Tuo metu Lietuva dar nebuvo tapusi NATO ir ES nare, todėl daugelis Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo strategijos nuostatų turėjo

padėti siekti narystės šiose tarptautinėse organizacijose ir jai pasirengti. Lietuvai tapus NATO ir ES nare, buvo nuspręsta nacionalinio saugumo strategiją patobulinti (patobulinta 2005 m. sausio 20 d.), kad ji atitiktų dabartinę situaciją ir numatytų tolesnes Lietuvos nacionalinio saugumo užtikrinimo gaires.

Nacionalinio saugumo strategijos tikslas – numatyti saugios valstybės plėtros viziją, nustatyti nacionalinio saugumo politikos pagrindinius tikslus ir uždavinius, nacionalinius interesus ir jų įgyvendinimo priemones politikos, diplomatijos, gynybos, ekonomikos ir kitų sričių. Ši strategija grindžiama Lietuvos Respublikos Konstitucija, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Šiaurės Atlanto bei Europos Sąjungos sutartimis.

Lietuvos Respublikos karinis saugumas užima ypatingą vietą nacionalinio saugumo užtikrinimo sistemoje. Karinis saugumas – tai svarbiausias nacionalinio saugumo struktūrinis elementas, dar ilgai užimsiantis centrinę jo sistemos vietą. Analizuojant Lietuvos kariuomenės 15 metų atkūrimo istoriją, išskirtini trys jos kūrimosi etapai: I – nuo 1988 m. iki 1991 m. sausio įvykių; II etapas – nuo 1991 m. sausio įvykių iki 1996 m. pabaigos ir III etapas – nuo 1997 m. pradžios iki 2002 m. pabaigos.

Lietuvos, Latvijos, Estijos, Slovėnijos ir Makedonijos kariuomenės, skirtingai nuo kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių, buvo kuriamos nuo pamatų. Lietuvos kariuomenės atkūrimo poreikį lėmė priklausomybės Sovietų Sąjungai laikotarpio palikimas ir politinė situacija, susidariusi atkūrus valstybės nepriklausomybę. Sovietinė kariuomenė buvo okupacinė ir, 1993 m. jai išvedus paskutinius dalinius, atsikuriančios Lietuvos karinės pajėgos turėjo spręsti krašto apsaugos sistemos kūrimo, žmogiškųjų išteklių poreikio naujai formuojamai Lietuvos kariuomenei, perimtų iš sovietinės kariuomenės pastatų ir ginkluotės apsaugos, finansavimo problemas.

Lietuvos kariuomenės atkūrimas ir prisitaikymas prie šalies saugumo ir gynybos politikos buvo ypač dinamiškas. Per vos daugiau kaip dešimtmetį krašto apsaugos sistema (KAS) atsikratė sovietinio palikimo, pertvarkė organizacinę struktūrą, sukūrė ir įtvirtino demokratinės civilinės ginkluotųjų pa-

jėgų kontrolės mechanizmą, atnaujino karininkų korpusą. Tačiau kokybiniai Lietuvos kariuomenės pokyčiai prasidėjo, kai Lietuva, gavusi kvietimą tapti NATO nare, 2003 m. pradėjo vykdyti krašto apsaugos sistemos reformą.

Lietuvos kariuomenė yra neatskiriama šalies pilietinės visuomenės dalis. Igyvendindama Lietuvos Respublikos Konstitucijos, įstatymų ir nacionalinio saugumo strategijos nuostatas, Lietuvos kariuomenė gina valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą, demokratinę konstitucinę santvarką, žmogaus ir piliečio teises bei laisves. Visuomenė per civilines valstybės institucijas vykdo demokratinę Lietuvos kariuomenės kontrolę.

Lietuvos Respublikos karinės strategijos tikslas – numatyti Lietuvos kariuomenės naudojimo būdus siekiant realizuoti valstybės saugumo ir gynybos politikos tikslus taikos, krizės ir karo metu.

Lietuvos kariuomenei tenka svarbus vaidmuo stiprinant santykius su strateginėmis partnerėmis, skatinant regioninį bendradarbiavimą ir plėtojant draugiškus santykius su kaimyninėmis valstybėmis, paremtus atviru dialogu, skaidrumu ir pasitikėjimu. Lietuvos, kaip aktyvios NATO ir Europos Sąjungos narės, kariuomenė, dalyvaudama tarptautinėse taikos palaikymo ir atsako į krizes operacijose, stiprina nacionalinį ir visos Euroatlantinės bendrijos saugumą.

Krašto apsaugos sistema

Krašto apsaugos sistema yra pagrindinė Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo sistemos dalis. Krašto apsaugos sistemą sudaro Krašto apsaugos ministerija, kariuomenė, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, puskarininkių mokykla ir kitos karo mokymo įstaigos, žvalgybos ir kontržvalgybos tarnyba (Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos), karo prievolės ir mobilizacijos bei kitos krašto apsaugos ministrui pavaldžios institucijos, krašto apsaugos reikmėms skirtos karinės teritorijos, kiti infrastruktūros objektai, įmonės bei įstaigos. Krašto apsaugos ministerija yra vadovaujanti krašto apsaugos sistemos institucija. Krašto ap-

saugos ministerijos ir visos krašto apsaugos sistemos struktūrą bei veiklą išsamiau reglamentuoja kiti įstatymai ir teisės aktai.

Krašto apsaugos ministerijos ir visos krašto apsaugos sistemos veiklai vadovauja krašto apsaugos ministras. Jis atsako už gynybos politikos įgyvendinimą, krašto apsaugos sistemos plėtrą ir jos parengimą ginti valstybę. Ministro teises, pareigas, funkcijas ir atsakomybę nustato įstatymai ir kiti teisės aktai.

Lietuvos kariuomenė yra valstybės ginkluotos gynybos institucija, pagrindinė krašto apsaugos sistemos dalis. Kariuomenė yra ištikima Lietuvos Respublikai, jos Konstitucijai, tarnauja valstybei ir visuomenei, paklūsta Lietuvos piliečių demokratiškai išrinktai valstybės valdžiai.

Aukščiausiasis valstybės karinis pareigūnas, kariniais klausimais atstovaujantis Lietuvos kariuomenei, yra kariuomenės vadas. Svarbiausias jo uždavinys taikos metu – tinkamai rengti kariuomenę ginkluotai valstybės gynybai, užtikrinant jos sąveiką su kitų NATO valstybių ginkluotosiomis pajėgomis ir dalyvavimą tarptautinėse operacijose. Kariuomenės vadas taikos metu yra tiesiogiai pavaldus krašto apsaugos ministrui ir vykdo nustatytą kariuomenės plėtros politiką. Kariuomenės vado skyrimo ir atleidimo tvarką, teises, pareigas, funkcijas ir atsakomybę nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai bei kiti teisės aktai. Įstatymai bei kiti teisės aktai taip pat nustato lauko pajėgų vado skyrimo ir atleidimo tvarką, teises, pareigas, funkcijas ir atsakomybę.

Taikos metu kariuomenė:

- savarankiškai ir bendradarbiaudama su NATO institucijomis bei kitų NATO valstybių ginkluotosiomis pajėgomis saugo valstybės teritoriją ir karines teritorijas, taip pat bendradarbiaudama su kitomis valstybės ir NATO institucijomis bei kitų NATO valstybių ginkluotosiomis pajėgomis stebi ir kontroliuoja išskirtinę ekonominę zoną bei kontinentinį šelfą;
- palaiko kovinę parengtį;

- rengiasi ir Konstitucijos bei įstatymų nustatyta tvarka Respublikos Prezidentui bei Seimui nusprendus dalyvauja tarptautinėse karinėse operacijose;
- įstatymų numatytais atvejais ir tvarka gali būti pasiūsta padėti civilinei valdžiai.

Kariuomenė turi būti rengiama ugdant kario asmenybę, pilietiškumą ir patriotizmą, profesionalius įgūdžius ir kario etiką. Vadai turi puoselėti karių ir civilių gyventojų tarpusavio supratimą ir pasitikėjimą.

Karo tarnybos rūšis ir atlikimo tvarką bei karių teisinį statusą reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, įstatymai ir kiti teisės aktai.

Kariuomenę sudaro lauko (sausumos) pajėgos (į kurias yra integruoti krašto apsaugos savanoriai) bei karinės oro ir karinės jūrų pajėgos, taip pat aktyvusis rezervas. Kariuomenės pajėgų rūšių sudėtį, uždavinius ir funkcijas nustato įstatymai bei kiti teisės aktai.

Principinę kariuomenės struktūrą krašto apsaugos ministro teikimu, jam gavus Valstybės gynimo tarybos pritarimą ir Vyriausybės įgaliojimą, tvirtina Seimas.

Teisėsaugą kariuomenėje ir visoje krašto apsaugos sistemoje įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka vykdo Lietuvos teisėsaugos institucijų specializuoti padaliniai ir karo policija. Karinės teisėsaugos specializuoti padaliniai ir pareigybės steigiami prokuratūros ir ikiteisminio tyrimo institucijose. Karių ir karininkų bylas dėl tarnybos arba su tarnyba susijusius teisės pažeidimus nagrinėja specializuotas teismas. Karo policijos statusą, jurisdikciją, uždavinius ir funkcijas nustato įstatymai.

Kintanti globalinė saugumo aplinka ir naujas ginkluotųjų pajėgų vaidmuo

XXI a. pradžioje tarptautinei bendruomenei kyla ne tik naujų iššūkių, bet ir atsiranda naujų galimybių kurti gerovę ir saugią aplinką. Globalizacija lemia daugelį teigiamų pokyčių – spartėjančią tarptautinę ekonominę ir politi-

nę sanglaudą, valstybių užsienio politikos ir ekonomikos atvirumą, mokslo ir technologijų pažangą, augančią tarptautinės prekybos apimtį.

Pagrindinis globalizacijos padarinys saugumo srityje – pasaulio saugumą ir stabilumą lemiančių veiksnių internacionalizavimas. Matydama savo saugumo ateitį, kaip saugios Europos ir saugaus pasaulio ateities dalį, Lietuva atsiveria globalizacijos procesams, kurie suteikia galimybę praturtinti Lietuvos nacionalinę kultūrą, civilizaciją ir visuomeninę politinę praktiką vertingiausiais pasaulio atitinkamų sričių laimėjimais, kita vertus, didžiausi Lietuvos laimėjimai gali tapti integralia pasaulio kultūros ir civilizacijos paveldo dalimi.

Tačiau globalizacija, kaip iššūkis, kelia nekarinio pobūdžio rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes nacionaliniam saugumui bei nacionaliniam savitumui, į kuriuos pavienės valstybės yra nepajėgios efektyviai reaguoti. Tokie transnacionaliniai reiškiniai kaip terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, prekyba žmonėmis, kontrabanda, nelegali prekyba ginklais, narkotikais, nelegali migracija, pavojingų ligų (tarp jų ir AIDS) plitimas peržengia valstybių sienas ir tampa tarptautinio saugumo rizikos veiksniais, pavojais ir grėsmėmis. Tokių grėsmių ir pavojų plitimo tikimybė didėja, o juos įveikti valstybės gali tik veikdamos kartu ir sutartinai.

Lietuvos ir kitų Vidurio ir Rytų Europos valstybių narystė NATO ir ES padidino stabilumą ir saugumą Europoje. Tolesnė euroatlantinė integracija turi lemiamą reikšmę ilgalaikiam Lietuvos saugumui užtikrinti.

Nors tradicinės karinės agresijos prieš suverenių valstybių teritoriją grėsmę keičia nauji neįprasti saugumo iššūkiai, karinių pajėgų panaudojimo atvejų daugėja. Teroristiniai išpuoliai įvairiose pasaulio šalyse ir regionuose pasiekė tokį mastą, kad jiems atremti ar užkirsti kelią būtina panaudoti kariuomenės jėgą. Keičiasi ir pats konfliktų pobūdis. Konfliktai vis dažniau yra asimetriniai, atviri koviniai veiksmai yra intensyvesni, bet trumpesni, mūšiai iš atviros erdvės dažniau persikelia į tankiai apgyvendintus miestus. Įprastinės NATO šalių pajėgos turi kovoti su sunkiai nustatomu priešu, naudojančiu netradicinius kovos metodus.

Nepaisant politinės ir ekonominės integracijos procesų, tebėra gajos ir dezintegracijos tendencijos, skatinančios teritorinius, etninius ir religinius konfliktus, kuriuos konfliktuojančios šalys sprendžia karine jėga. Ginkluoti konfliktai nesiliauja, pilietiniai karai vyko ar tebevyksta daugelyje pasaulio regionų: Europoje (Balkanuose, Šiaurės Kaukaze), Afrikoje, Azijoje, Artimuosiuose Rytuose. Nuo praėjusio dešimtmečio vidurio tokių konfliktų ėmė daugėti. Yra nemaža tikimybė, kad ir ateityje dėl didėjančio kai kurių šalių ekonominio atsilikimo, socialinės įtampos ar autoritarinių režimų pasipriešinimo demokratiniams procesams kils pilietiniai karai, kurie gali apimti ištisus regionus. Tarptautinė bendrija turės rengti naujas taikos palaikymo, atsako į krizes operacijas ir kovines operacijas prieš teroristines grupuotes ir terorizmą remiančias vyriausybes, siekiančias įsigyti ar panaudoti masinio naikinimo ginklą ir keliančias grėsmę tarptautiniam saugumui.

Dabartinis saugumas yra visuotinis: jokia valstybė negali būti visiškai izoliuota nuo naujų saugumo problemų. Nė viena pasaulio šalis, nesvarbu, koks jos dydis, geografinė padėtis, valdymo forma ar religija, nėra visiškai apsaugota nuo tarptautinio terorizmo ar masinio naikinimo ginklo panaudojimo pavojaus. Lietuva, kaip ir kiekviena kita tarptautinės bendruomenės narė, gali tapti teroristų ar terorizmą remiančių valstybių taikiniu. Lietuvos saugumas yra neatsiejamas nuo tolimesnių regionų saugumo ir stabilumo – konfliktų Artimuosiuose Rytuose, Vidurinėje Azijoje, Balkanuose ar Kaukaze poveikis visada bus jaučiamas Lietuvoje. Kaip tik iš šių regionų dažniausiai kyla nekarinio pobūdžio iššūkiai: organizuotas nusikalstamumas, nelegali ginklų, narkotikų, žmonių prekyba, nekontroliuojama migracija. Dažnai šiuos iššūkius veiksmingai atremti įmanoma tik karines pajėgas.

Aljansas ribojasi su regionais, kuriuose padėtis nestabili, ir kurie yra nualinti vidinių konfliktų, nulemtų politinės, etninės ar religinės nesantaikos. Krizinės situacijos šiuose regionuose gali tapti nevaldomos, išplisti ir turėti neigiamų padarinių Aljanso narių saugumui. Nors jokia valstybė ar valstybių sąjunga šiuo metu nekelia tiesioginės karinės grėsmės Aljansui, taigi ir Lie-

tuvai, artimiausioje Lietuvos saugumo aplinkoje tebėra valstybių, kuriose iki galo neįtvirtinta demokratinė konstitucinė santvarka ir kurių karinės pajėgos yra santykinai didelės. Todėl provokacijų, jėgos demonstravimo ir grasinimo Lietuvai jėga, taip pat kitų karinio pobūdžio pavojų kilimo tikimybė tebėra.

Globalizacija kaip iššūkis kelia nekarinio pobūdžio rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes nacionaliniam saugumui bei nacionaliniam savitumui, į kuriuos pavienės valstybės yra nepajėgios efektyviai reaguoti. Tokie transnacionaliniai reiškiniai kaip terorizmas, organizuotas nusikalstamumas, prekyba žmonėmis, kontrabanda, nelegali prekyba ginklais, narkotikais, nelegali migracija, pavojingų ligų (tarp jų ir AIDS) plitimas peržengia valstybių sienas ir tampa tarptautinio saugumo rizikos veiksniais, pavojais ir grėsmėmis. Tokių grėsmių ir pavojų plitimo tikimybė didėja, o juos įveikti valstybės gali tik veikdamos kartu ir sutartinai.

Rizikos veiksniai, pavojai ir grėsmės Lietuvos nacionaliniam saugumui:

1. Terorizmas kelia rimtą grėsmę tarptautinės bendrijos – taigi ir Lietuvos – saugumui, tačiau Lietuvai ši grėsmė yra išorinė. Vidaus situacija ir istorinė valstybės patirtis nesudaro sąlygų formuoti plačiam vidiniam teroristinių struktūrų tinklui. Pirmiausia pavojų kelia tarptautinis terorizmas.

2. Tiesioginės karinės konfrontacijos regione tikimybė yra maža, tačiau tokie konvenciniai rizikos veiksniai kaip karinės jėgos demonstravimas, grasinimai panaudoti jėgą, nedemokratiškai valdomų ginkluotųjų pajėgų buvimas, žlungančios valstybės bei išaldyti regioniniai konfliktai ir toliau kelia pavojų Lietuvos saugumui.

3. Pernelyg didelė Lietuvos priklausomybė nuo vienos valstybės strateginių žaliavų bei energijos tiekimo ar užsienio kapitalo, atstovaujančio ekonomikai, kur laisvoji rinka esti neužtikrinta ar nestabili, koncentracija kuriame nors ar keliuose ekonomikos sektoriuose, strategiškai svarbiuose nacionaliniam saugumui, kelia pavojų ne tik ekonominei gerovei, bet ir valstybės saugumui.

4. Lietuvos saugumui, jos gyventojų gerovei, valstybės nepriklausomybei ar konstitucinei santvarkai gali kelti pavojų tam tikri ekonominiai veiksniai.

Tai galėtų būti: a) nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių ūkio sektorių ir objektų turto valdymo kontrolės perėmimas politiniais tikslais, siekiant vykdyti ekonominiam saugumui žalingą veiklą; b) nacionaliniam saugumui strategiškai svarbių ūkio objektų ar energetikos sektoriaus įmonių veiklos sutrikimas, netinkamas šių objektų naudojimas arba nenaudojimas pažeidžiant valstybės interesus bei jų nepakankama apsauga.

5. Netolygi socialinė ir ekonominė raida, didinanti gyvenimo lygio skirtumą tarp įvairių socialinių grupių, yra laikoma pavojaus veiksniumi. Tai gali pasireikšti kai kurių socialinių grupių gyvenimo lygio nuosmukiu, augančiu nedarbo lygiu, kartu skatinant socialinį ir politinį ekstremizmą. Tai skatina nusikalstamumo didėjimą ir kartu yra pavojus nacionaliniam saugumui.

6. Šeimos instituto nuvertinimas, visuomenės sveikatos būklės blogėjimas, alkoholizmas, toksikomanija, narkomanijos plitimas.

7. Krikščioniškų vertybių nuvertinimas, antihumaniškų, žmogaus gyvybės vertę menkinančių ar neigiančių, rasistinių, kurstančių etninę ar religinę nesantaiką, propaguojančių ar pateisinančių smurtą, prievartą ir genocidą teorijų, religinių doktrinų ir ideologijų plitimas yra daugelio kitų saugumo rizikos veiksnių šaltiniai ir prielaidos.

8. Korupcija kelia ypatingą pavojų, nes kenkia teisėtiems asmenų ir valstybės interesams ir kompromituoja įstatymo viršenybę, piliečių tikėjimą demokratijos vertybėmis bei demokratinėmis valdžios institucijomis.

9. Šešėlinių finansinių ir organizuotų nusikalstamų grupuočių veikla kelia didelę grėsmę valstybei ir visuomenei. Ypač pavojingas yra nelegalus narkotikų ir ginklų platinimas, prekyba žmonėmis, nelegalus verslas ir iš šių bei kitų neteisėtų šaltinių gautų lėšų naudojimas politiniams tikslams siekti.

10. Rimtą grėsmę nacionaliniam saugumui kelia kitų valstybių žvalgybos tarnybų veikla, nukreipta prieš Lietuvą.

11. Masinio naikinimo ginklų, jų sudedamųjų dalių ir gamybos technologijų nelegalus platinimas tebėra pasaulinis pavojus.

12. Nesugebėjimas įsitvirtinti ir konkuruoti pasaulinėje informacijos rin-

koje, gauti, apdoroti informaciją ir ją pritaikyti valstybės poreikiams, laiku ir tinkamai paneigti kitų subjektų sąmoningai ir nesąmoningai skleidžiamą neobjektyvią informaciją apie Lietuvą kelia grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui.

13. Nekontroliuojama migracija, plintanti nelegali imigracija bei didėjanti Lietuvos piliečių emigracija yra nacionalinio saugumo rizikos veiksnys.

14. Lietuvos saugumui pavojų kelia galimi nelaimingi atsitikimai ir avarijos pramonėje, stichinės ir gaivalinės nelaimės, epidemijos ir ekologinės katastrofos.

Išvardytos grėsmės ir pavojai yra dinamiški, todėl gali smarkiai keistis priklausomai nuo vidaus, regioninių ir pasaulinių pokyčių bei sąlygų.

Saugumo aplinka dabar yra labai dinamiška – vienu grėsmių tikimybė mažėja, kitų – auga, todėl ir moderni šiuolaikinė kariuomenė turi būti organizuota taip, kad galėtų lanksčiai ir greitai prisitaikyti prie atitinkamų pokyčių. Dėl sparčiai kintančios saugumo aplinkos ir naujų grėsmių XXI a. demokratiškos šalių kariuomenėms keliamos naujos misijos ir nauji operacijų reikalavimai. Iki šiol pagrindinė kiekvienos valstybės kariuomenės misija buvo atgrasinti nuo galimo ginkluotos jėgos panaudojimo prieš valstybę ir ginti teritoriją, jeigu ją užpultų. Nors atgrasinimas tebėra svarbi šiuolaikinės kariuomenės paskirtis, tačiau keičiasi pats atgrasinimo objektas, priešas: pagrindiniu grėsmės šaltiniu tampa jau ne kitų valstybių ginkluotosios pajėgos, bet nevalstybiniai dariniai, teroristinės grupuotės, dažnai remiamos autoritariškos režimų ir naudojančios nekonvencines kovos priemones. Tokios priemonės jau nukreiptos ne prieš valstybių teritoriją ir net ne prieš karinius objektus, bet prieš lengvai pažeidžiamus civilinės veiklos centrus (ambasadas, oro uostus, autobusų ir traukinių stotis), strateginę ekonomikos infrastruktūrą (naftos gręžimo platformas) ar tiesiogiai prieš civilius gyventojus (masinio susibūrimo vietas, stadionus ir pan.).

Kintantis grėsmių pobūdis Lietuvos, kaip NATO narės, kariuomenei meta du iššūkius. Kariuomenės vaidmuo šalies viduje keičiasi. Šalia tradi-

cinės misijos ginti šalies teritoriją nuo išorinės agresijos kariuomenė turi daugiau dėmesio skirti uždaviniams, kurie anksčiau laikyti antraeiliais: teikti pagalbą civilinėms institucijoms teroristinių išpuolių Lietuvoje atvejais, padėti kovoti su gamtos stichijomis, saugoti svarbius valstybės objektus, tokius kaip Ignalinos atominė elektrinė. Kai būtina užtikrinti visuomenės gerovę, kariuomenė turi būti pasirengusi reaguoti į tokias nekarinio pobūdžio grėsmes, kurios pranoksta civilinės valdžios institucijų galimybes imtis atitinkamų priemonių. Šiuolaikinės globalinės grėsmės tarpsta politinio nestabilumo ir konfliktų apimtuose pasaulio regionuose. Todėl kariams keliami kur kas didesni reikalavimai nei anksčiau – dalyvauti įvairaus tipo ir intensyvumo tarptautinėse operacijose toli nuo namų. Tokioms operacijoms vykdyti reikia labai gerai parengtų ekspedicinių pajėgų, galinčių išsilaipinti, išsiskleisti ir sėkmingai įvykdyti užduotis net ypač priešiškoje aplinkoje. Kilus rimtai grėsmei Aljanso saugumui, Lietuvai kartu su sąjungininkėmis gali tekti imtis prevencinių veiksmų prieš valstybes ar grupuotes tokių valstybių viduje.

Masinės iš privalomosios karo tarnybos karių sudarytos kariuomenės tiko NATO valstybėms rengiantis ilgiems įprastiems karams ir lėtai judančiai fronto linijai. Šiuolaikines grėsmes, galinčias kilti bet kur ir bet kada, laiku ir tinkamai pašalinti gali tik greitai reaguojančios, mobilios, profesionalios ir gerai ginkluotos pajėgos. Šios pajėgos turi rengtis reaguoti ne į jau kilusią krizę, bet sugebėti imtis prevencinių veiksmų, net intensyvių kovinių. Tokioms pajėgoms parengti reikia ir didesnių finansinių išteklių. Siekdamos pertvarkyti savo ginkluotąsias pajėgas, daugelis NATO narių turi mažinti neberekalingus karinius teritorinius vienetus, didelį totaliniam karui parengtą rezervą pertvarkyti į efektyvų konkrečias funkcijas atliekantį modernų rezervą, laikinai stabdyti arba panaikinti visuotinę karo prievolę, atsisakyti nenaudojamos infrastruktūros ir pasenusios karinės įrangos.

Moderni NATO ir Europos Sąjungos šalies kariuomenė šiandien turi būti pasirengusi ne tik ir ne tiek „gesinti gaisrus“ šalies viduje, kiek grėsmių prevencijai bet kurioje pasaulio vietoje. Grėsmės Lietuvos nacionaliniam sau-

gumui šiandien kyla toli už valstybės sienų, todėl kariuomenė turi pirmiausia rengtis ne tik saugoti savo sienas, bet likviduoti krizes bet kurioje pasaulio vietoje. Lietuvos kariai turi vykti į karščiausias pasaulio taškus nelaukdami, kol tos krizės padariniai pasieks Lietuvą. Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse operacijose yra vienas pagrindinių šalies saugumo užtikrinimo būdų.

Naujoms misijoms šalies viduje ir už šalies ribų įgyvendinti kiekvienas šiuolaikinis NATO ir Lietuvos karys turi būti pasirengęs:

- kariauti asimetrinį karą, kuriame nėra fronto linijų, o kova vyksta tiek realioje, tiek virtualioje erdvėje, prieš neveikia tradicinės atgrasinimo priemonės ir priešas gali būti pasirengęs panaudoti masinio naikinimo ginklą;
- greitai reaguoti į visų tipų grėsmes, dalyvauti visų tipų ir intensyvumo operacijose ir gebėti greitai pereiti nuo kovinių veiksmų prie taikos palaikymo;
- tarptautinėse operacijose sklandžiai veikti daugianacionalinių pajėgų sudėtyje kartu su kitų šalių daliniais;
- tarptautinėse operacijose gebėti užmegzti ryšius ir bendradarbiauti su vietine visuomene nepaisant galimų priešiško apreiškimo;
- šalies viduje sklandžiai veikti su civiline valdžia ir policija (pavyzdžiui, teroristinio išpuolio prieš civilinį objektą atveju, jeigu policija neturi galimybių ar reikiamų pajėgumų tinkamai reaguoti).

Naujos misijos reiškia kokybiškai naują kario įvaizdį: šiuolaikinis karys turi būti pasirengęs ne tik kariniu požiūriu, bet ir turėti tinkamą išsilavinimą: suprasti tarptautinę politiką, mokėti užsienio kalbų, kitaip tariant, būti visapusiškai profesionalus. Lietuvos kariai, veikiantys tarptautinėse operacijose daugianacionalinių pajėgų sudėtyje, negali būti menkesnės moralės, prasčiau pasirengę ir ginkluoti nei sąjungininkų kariai.

Kintanti XXI a. tarptautinio saugumo aplinka ir naujos grėsmės verčia NATO šalis peržiūrėti savo karinių pajėgų organizacinę struktūrą, karines strategijas ir doktrinas ir skirti daugiau lėšų naujoms karinėms technologi-

joms įsigyti. Vis daugiau dėmesio skiriama specialiųjų operacijų, lengviesiems ir vidutinio sunkumo kariniams junginiams rengti. Efektyviai sąveikai tarp daugianacionalinių pajėgų reikia modernių vadovavimo, valdymo, komunikacijos, kompiuterių ir žvalgybos sistemų (angl. *CAI*). Siekdamos išvengti nereikalingų civilių ir karių aukų konflikto metu, NATO šalių pajėgos įsigyja naujausią ginkluotę (tolimojo nuotolio tikslaus nutaikymo ginklus, nepilotuojamus orlaivius (angl. *UAV*) ir pan.). Tik tarpusavyje suderintas šių elementų veikimas gali suteikti sąjungininkių pajėgoms pranašumą kovojant su šiuolaikinėmis grėsmėmis. Lietuvos kariai turės sugebėti sklandžiai veikti tokių pajėgų sudėtyje.

Svarbiausios Lietuvos gynybos politikos kryptys

Lietuva, plėtodama savo gynybos politiką, remiasi prielaida, kad saugumas yra nedalomas ir Euroatlantinės bendrijos šalys tik veikdamos kartu gali įveikti šiuolaikines valstybių ribų nepaisančias saugumo grėsmes. Siekdama sukurti saugią aplinką ilgalaikiai visuomenės raidai, 2004 m. Lietuva įstojo į NATO ir Europos Sąjungą ir kaip šių organizacijų narė formuoja ir įgyvendina savo gynybos politiką, kartu su sąjungininkėmis sprendžia bendras saugumo problemas.

Pagrindinės Lietuvos gynybos politikos kryptys

Saugios aplinkos kūrimas:

- euroatlantinio saugumo stiprinimas;
- krizių prevencija ir stabilumo plėtra;
- tarptautinis gynybinis bendravimas;

Patikima karinė gynyba:

- kolektyvinės gynybos įsipareigojimas;
- modernios kariuomenės kūrimas;
- visuomenės ir kariuomenės tarpusavio ryšio kūrimas.

Pagrindinis Lietuvos gynybos politikos tikslas nesikeičia – užtikrinti gyvybinių Lietuvos interesų, apibrėžtų Nacionalinio saugumo strategijoje, ap-

saugą: Lietuvos Respublikos suverenitetą, teritorinį vientisumą ir demokratinę konstitucinę santvarką; pagarbą žmogaus ir piliečio teisėms bei laisvėms ir jų apsaugą; taiką ir gerovę valstybėje. Tačiau nuo šiol tarp svarbiausių Lietuvos saugumo interesų yra ir NATO, ir Europos Sąjungos šalių saugumas, demokratinė santvarka ir gerovė. Tapusi šių organizacijų nare, Lietuva prisidėmė bendros atsakomybės už Euroatlantinio regiono saugumą ir stabilumą dalį: Lietuvos saugumo interesai tapo NATO ir Europos Sąjungos interesais, o NATO ir Europos Sąjungos interesai – Lietuvos interesais. Lietuvos gynybos politika ir toliau bus atvira, skaidri ir nebus prieš jokios kitos valstybės teisėtus interesus, tačiau būdama pilnavertė Euroatlantinės bendrijos narė Lietuva negali likti pasaulyje vykstančių procesų nuošalyje. Lietuva, plėtodama savo gynybos politiką, atsižvelgia į naują globalinę saugumo aplinką, naujas grėsmes ir naują vaidmenį, tenkantį kariuomenei.

Euroatlantinio saugumo stiprinimas

Atsižvelgdama į naujas saugumo aplinkos ypatybes ir naujas ginkluotųjų pajėgų misijas, NATO pertvarkė savo vadovavimo struktūrą, kuria modernius pajėgumus ir greitojo reagavimo pajėgas, išplėtė tarptautinių operacijų mastą ir geografines ribas. Europos Sąjunga taip pat stiprina savo bendrąją saugumo ir gynybos politiką (angl. *ESDP*), kuria naujus karinius pajėgumus ir siekia kuo daugiau prisidėti prie transatlantinio saugumo užtikrinimo. Iki šiol buvusi euroatlantinio saugumo erdvės periferija, Lietuva tapo sudedamąja ir neatskiriama šios erdvės dalimi. NATO partnerės statusas iš esmės skiriasi nuo NATO narės statuso. Lietuva įgijo visiškai naują pagrindą – kolektyvinės gynybos garantijas – savo gynybos politikai plėtoti ir energingai įsijungė tiek į NATO pertvarkymo, tiek į Europos saugumo ir gynybos politikos plėtojimo procesą.

Lietuva ir jos kariuomenė tiesiogiai prisideda prie Euroatlantinės bendrijos pastangų plėsti stabilumo erdvę dalyvaudama tarptautinėse operacijose, prisijungdama prie ginklų kontrolės susitarimų, įgyvendindama pasitikėjimą ir saugumą stiprinančias priemones, palaikydama Aljanso atvirųjų durų politiką

narystei pasirengusių šalių atžvilgiu ir aktyviai prisidedama prie Aljanso gynybinio bendradarbiavimo su NATO partnerėmis – Ukraina, Moldova, Pietų Kaukazo, Centrinės Azijos, Balkanų valstybėmis – plėtojimo.

Tarptautinės operacijos. Lietuva, kaip NATO narė, laikosi nuostatos, kad grėsmė Aljansui ar kuriai nors jo narei yra grėsmė Lietuvai. Siekdama stabdyti krizes ten, kur jos kyla, Lietuva ir toliau aktyviai dalyvaus tarptautinėse operacijose ir prireikus drauge su sąjungininkėmis bus pasirengusi imtis prevencinių veiksmų prieš potencialius pavojaus šaltinius. Lietuva remia NATO siekius prisiimti didesnę atsakomybę už tarptautinį saugumą ir ateityje dar aktyviau imtis taikos palaikymo, taikos atkūrimo, o esant būtinybei – ir kovinių misijų bet kuriame pasaulio taške.

Per 1994–2007 metų laikotarpį daugiau kaip 3000 Lietuvos karių dalyvavo 13 tarptautinių operacijų ir misijų: JTO operacija UNPROFOR II Kroatijoje, ISAF (International Security Assistance Force) taikos įvedimo misija Afganistane, NATO IFOR operacija Bosnijoje (“Operation Joint Endeavour”), NATO SFOR operacija Bosnijoje (Operation Joint Guard/Operation Joint Forge), NATO humanitarinė operacija “Allied Harbour” Albanijoje, NATO KFOR operacija „Joint Guardian“ Kosove, NATO vadovaujamų KFOR/SFOR operacijų užduočių vykdymui lėktuvais An-26, įgula bei aptarnaujantis personalas, NATO mokymo misija Irake, NATO humanitarinė operacija Pakistane, JAV vadovaujama operacija „Enduring Freedom“ Afganistane, ESBO Verifikacijos misija Kosove, ESBO Sienos stebėjimo misija Gruzijoje (Gruzijos-RF Čėčėnijos Respublikos pasienio stebėjimo operacija), ESBO Paramos apmokant Gruzijos pasieniečius programa, ES karinė operacija “Concordia” buvusioje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje, ES operacija „Althea“ Bosnijoje (Sarajevas), JAV vadovaujama karinė operacija Irake, Koalicijos vadovaujama karinė operacija Irake.

Daugiausia karių per 13 metų laikotarpį buvo dislokuota Balkanuose (per 1700). Lietuvos taikdariai buvo kitų valstybių ginkluotųjų pajėgų sudėtyje. Tai leido didinti sąveikumą, mokytis, įgyti naudingos patirties. Integracijos į

NATO metu Lietuva dalyvavo ne tik Aljanso vadovaujamosiose taikos įvedimo, tarptautinėse saugumo užtikrinimo operacijose, bet ir ESBO, JTO misijose, JAV vadovaujamosiose operacijose, taip liudydama nuolatinį suinteresuotumą tarptautinės sistemos stabilumu kaip sąlyga ir Baltijos regiono saugumu. 2003 m. dalyvauta keturiuose NATO ir dviejose JAV operacijose, vienoje ES ir vienoje ESBO operacijoje. Tarptautinių operacijų, kuriose dalyvavo Lietuvos kariai, skaičius sutampa su tokių operacijų, kuriose dalyvavo kitos NATO valstybės narės (pvz., Belgija, Danija, Norvegija, Olandija), skaičiumi.

Palyginti su NATO šalių narių, dalyvaujančių tarptautinėse operacijose, karių skaičiumi, Lietuvos kariniai pajėgumai kol kas yra nedideli. NATO valstybių narių užsienyje dislokuotų karių skaičius paprastai siekia ar net viršija Lietuvos karių, dalyvaujančių tarptautinėse operacijose nuo 1994 m., skaičių. Tačiau Lietuva kasmet didina savo indėlį į tarptautines operacijas. 2003 m. užsienyje misijų užduotis atliko 389 kariai. 2003 m. lapkričio mėnesį užsienyje buvo daugiausia Lietuvos taikdarių (289), t. y. 2,5 proc. Lietuvos kariuomenės. Pagal šį santykį Lietuva lenkė daugelį NATO šalių kandidačių, tačiau atsiliko nuo Aljanso valstybių narių, kurių visų ir užsienyje dislokuotų karių skaičiaus santykis vidutiniškai siekia 5 proc. Lietuvos taikdariai tarnauja misijose Irake, Afganistane, Kosove, Bosnijoje Hercegovinoje ir Makedonijoje. Vienas Lietuvos karininkas dirba ESBO stebėtoju Gruzijoje. Lietuva nuosekliai ir kryptingai remia Gruzijos saugumą ir teritorinį vientisumą, bendradarbiauja saugumo ir demokratijos stiprinimo srityse. Nuo 2004 m. vasaros Lietuvos iniciatyva Gruzijoje veiklą pradėjo Europos Sąjungos teisės viršenybės misija.

2005 m. vasarą Lietuva ėmėsi savarankiškai vadovauti Provincijos atkūrimo grupei NATO tarptautinių saugumo paramos pajėgų operacijoje Afganistane. Lietuvos kariai padeda Afganistano centrinei valdžiai įtvirtinti valdymą Goro provincijoje, pertvarkyti saugumo sektorių, palaikyti dialogą tarp centrinės valdžios, tarptautinių organizacijų atstovų ir vietinių lyderių.

Ateityje indėlis į tarptautines operacijas dar labiau didės: 2014 m. Lietuva planuoja būti pasirengusi užsienyje nuolat išlaikyti apie 10 proc. savo sau-

sumos pajėgumų. Dalyvavimas tarptautinėse operacijose suteiks valstybei tvirtesnes pozicijas tarptautinių organizacijų viduje ir didins Lietuvos, kaip svarbios tarptautinės saugumo sistemos veikėjos, vaidmenį.

Sprendimas siųsti Lietuvos karius į tarptautines operacijas priklauso nuo kelių pagrindinių kriterijų:

- tarptautinės operacijos tikslų atitikimo valstybės saugumo ir užsienio politikos interesus;
- regiono, kuriame vyks operacija, svarbos Lietuvai kaip NATO ir Europos Sąjungos narei;
- operacijai vadovaujančios organizacijos – pirmenybė teikiama NATO ir Europos Sąjungos vadovaujamos operacijoms, taip pat atsižvelgiama į strateginių partnerių ir sąjungininkų pozicijas;
- karinių pajėgumų ir finansinių išteklių prisidėti prie vienos ar kitos operacijos turėjimą;
- tarptautinio mandato vykdyti operaciją;
- dalyvavimo operacijoje politinės (valstybės tarptautinis įvaizdis, santykiai su partneriais) ir karinės (kariškių patirties, profesionalumo, sąveikumo su sąjungininkų pajėgomis didinimas) naudos.

Patirtis tarptautinėse operacijose ir tai, kad laikomasi prisiimtų įsipareigojimų, rodo, jog Lietuvos kariai gali būti lygiaverčiai partneriai kolektyvinės gynybos aljansuose.

Siekdama prisidėti prie saugumo ir stabilumo užtikrinimo regione ir pasaulyje, Lietuva planuoja aktyviai dalyvauti NATO, ES, JTO, ESBO, taip pat ad hoc tarptautinių koalicijų operacijose ir misijose. Lietuva sieks, kad NATO ir ES karinės struktūros ne dubliuotų, o papildytų viena kitą.

Aktyviai dalyvaudama tarptautinių organizacijų rengiamose operacijose, valstybė įsitvirtina šiose organizacijose ir gali daryti didesnę įtaką jų politikos darbotvarkei. Be to, vykdam realias užduotis išryškėja Lietuvos karių pasirengimas kartu su sąjungininkų kariais ginti bendrus Aljanso ir Lietuvos saugumo interesus bei vertybes.

Saugumo siekiai kituose regionuose. Lietuva siekia, kad euroatlantinės integracijos procesas tęstųsi. Laisvos ir vieningos Europos vizija dar nėra įgyvendinta iki galo: Europoje vis dar yra šalių, kuriose neįtvirtintos demokratijos vertybės, taika ir gerovė. Todėl Lietuva aktyviai prisidės prie euroatlantinių vertybių, saugumo ir stabilumo erdvės plėtros į kitus regionus. Lietuvos gynybos politika Rytų kaimynių atžvilgiu remiasi prielaida, kad transatlantinio saugumo sistema bus įgyvendinta tik priartinus ir paskui įtraukus į euroatlantinių institucijų veiklą Ukrainą, Pietų Kaukazą, Centrinės Azijos šalis ir pradėjus konstruktyviai bendradarbiauti su Rusija. Ši Lietuvos gynybos politikos kryptis pagrįsta dviem pagrindiniais principais:

- **daugiašališkumo** – Lietuva sieks Baltijos regione sukauptą karinio bendradarbiavimo patirtį pritaikyti kituose tokiu bendradarbiavimu suinteresuotuose regionuose, skatins aktyviau naudoti tarptautinių organizacijų, pirmiausia NATO ir Europos Sąjungos, patirtį ir išteklius stabilumui Pietų Kaukaze, Vidurinėje Azijoje, Balkanuose ir Artimuosiuose Rytuose stiprinti, taip pat rems daugiašales pastangas greičiau spręsti „išaldytus“ konfliktus Moldovoje, Gruzijoje, Kalnų Karabache, kol šie konfliktai neperaugo į naujus karus;
- **praktinių iniciatyvų** – prie stabilumo plėtros kaimyniniuose regionuose Lietuva prisidės konkrečiomis praktinėmis iniciatyvomis: perduodama regioninio gynybinio bendradarbiavimo projektų patirtį, padėsama kurti modernias pajėgas, kaip sudedamąją pilietinės visuomenės dalį, skatindama stiprinti sąveiką su NATO šalių pajėgomis tarptautinėse operacijose. Lietuvos parama Pietų Kaukazo, Balkanų, Ukrainos, Moldovos ir kitoms šalims NATO partnerėms – tai mokymai ir pratybos Baltijos gynybos koledže ir Lietuvos karo akademijoje; dvišalės ir daugiašalės konsultacijos gynybos reformos, integracijos į NATO ir kitais saugumo klausimais, taip pat materialinė parama. Lietuva teikia ir ateityje teiks praktinę paramą Afganistanui, Irakui ir kitoms šalims, ypač padėdama mokyti šių šalių saugumo pajėgas.

Svarbus Lietuvos gynybos politikos tikslas – tarpusavio pasitikėjimo ir geros kaimynystės dvasios stiprinimas su šalimis, kurios nėra NATO ir Europos Sąjungos narės ir nesiekia narystės šiose organizacijose – Rusija ir Baltarusija. Rusijos dalyvavimas taikant pasitikėjimą ir saugumą stiprinančias priemones bei ginklų kontrolės režimus didina stabilumą artimiausioje Lietuvos kaimynystėje. Atsinaujinusios ir sustiprėjusios šios NATO ir Rusijos partnerystės sėkmė yra tiesioginis Lietuvos siekis. Lietuva toliau plėtos lygiateisį ir abipusiškai naudingą karinį bendradarbiavimą su Rusija, aktyviai dalyvaudama NATO ir Rusijos tarybos veikloje, bendrose pratybose. Bus ieškoma naujų bendradarbiavimo formų, kurios nesiribotų politinėmis konsultacijomis, duotų apčiuopiamų praktinių rezultatų ir sustiprintų abipusį pasitikėjimą.

Gynybinis bendradarbiavimas su Baltarusija iki šiol ribojosi pasitikėjimo ir saugumo stiprinimo priemonių įgyvendinimu, tačiau ateityje Lietuva sieks aktyvesnio karinio bendradarbiavimo su šia valstybe. Ilgalaikis strateginis Lietuvos interesas yra demokratijos Baltarusijoje įsitvirtinimas. Tarptautinė Baltarusijos izoliacija neskatina šios šalies demokratizacijos ir nedidina NATO ir Baltarusijos tarpusavio pasitikėjimo. Lietuva palaikys atvirą abiejų šalių karių dialogą, rengs bendrus abiem pusėms priimtinus karinius renginius, remis NATO partnerių sąveikos reikalavimų taikymą Baltarusijos kariuomenėje.

Ginklų kontrolė. Tarptautinių susitarimų dėl ginklų kontrolės, nusiginklavimo ir ginklų eksporto ir importo kontrolės nuostatų įgyvendinimas yra dar vienas svarbus saugumo ir stabilumo plėtros būdas. Atsižvelgiant į modernių grėsmių saugumui prigimtį, ypatingas dėmesys yra skiriamas kovai su masinio naikinimo ginklų platinimu ir jo prevencijai. Lietuva aktyviai dalyvauja:

- tarptautinių organizacijų veikloje ir iniciatyvose, kuriomis siekiama panaikinti galimybę nelegaliai platinti ginklus ir ginkluotis;
- tarptautinių organizacijų iniciatyvose, kurios riboja šaulių ginklų ir lengvosios ginkluotės platinimą besivystančiose šalyse;
- masinio naikinimo ginklų platinimą ir naudojimą draudžiančiose sutartyse.

Svarbus Europos saugumo ir stabilumo ramstis tebėra 1999 m. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos šalių vadovų susitikime priimtas Susitarimas dėl įprastinės ginkluotės Europoje sutarties (angl. *CFE*) adaptavimo. Lietuva yra deklaravusi galimybę prisijungti prie Adaptuotos sutarties (angl. *A-CFE*), kai ši sutartis įsigalios.

Pasitikėjimą ir saugumą stiprinančios priemonės. Pasitikėjimą ir saugumą stiprinančių priemonių įgyvendinimas skatina kurti Europoje saugią ir stabilią aplinką, padeda užkirsti kelią netikėtai agresijai ir išvengti karinių pajėgų naudojimo politinio spaudimo tikslais. Prisidėdama prie karinio skaidrumo ir pasitikėjimo stiprinimo, Lietuva kasmet teikia Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos duomenis apie šalies kariuomenę, ginkluotę, gynybos biudžetą ir numatomas karines pratybas.

Gynybos reforma: modernios kariuomenės kūrimas

Pasikeitusi globalinio saugumo aplinka, naujos ginkluotųjų pajėgų misijos ir uždaviniai, atitinkamai pasikeitę reikalavimai pajėgoms yra pagrindinės Lietuvos kariuomenės reformos priežastys. Lietuvoje vykstanti kariuomenės peržiūra yra visame Aljanse vykstančio proceso dalis. Lietuva, vykdydama gynybos reformą, susiduria su dviem iššūkiais: reorganizuodama ir modernizuodama kariuomenę ji būtinai turi nuolat stebėti ir atitinkamai prisitaikyti prie NATO ir Europos Sąjungos struktūros ir funkcijų pokyčių. Pagrindinis reformos tikslas – parengti Lietuvos, kaip NATO narės, kariuomenę efektyviai atsakyti į naujas saugumo grėsmes Aljansui ir Lietuvai. Tam tikslui įgyvendinti Lietuvai reikia tokių pajėgų, kurios galėtų greitai reaguoti į grėsmes šiandien ir ateityje, būtų gerai parengtos ir apginkluotos, mobilios ir gebėtų kartu su NATO pajėgomis užtikrinti Aljanso ir šalies gynybą bei prisidėti prie NATO įvairių operacijų už Lietuvos ribų. Be to, Lietuvos kariuomenė turės toliau vykdyti tam tikras svarbias funkcijas šalies viduje. Kariuomenė turės būti pasirengusi saugoti svarbius valstybės objektus, o ištikus krizėms – suteikti pagalbą civilinei valdžiai sutelkdama pajėgumus vykdyti

tokioms užduotims, kurioms civilinės institucijos savo pajėgumų visai neturi ar pritrūksta.

Narystė NATO reiškia esminį Lietuvos gynybos planavimo prielaidų pokytį – kolektyvinės gynybos garantijų atsiradimą. Tai yra esminis skirtumas tarp Lietuvos gynybos politikos iki narystės NATO ir nuo jos pradžios. Šiaurės Atlanto sutarties 5-ojo straipsnio nuostata, kad ginkluotas užpuolimas vienos ar kelių sutarties dalyvių traktuojamas kaip viso Aljanso užpuolimas lemia naują Lietuvos saugumo ir gynybos situaciją. Šiandien ir artimiausiu laiku nė viena valstybė ar valstybių grupė nebus pajėgi mesti karinį iššūkį NATO.

Nauji uždaviniai ir reikalavimai Lietuvos kariuomenei

Naujos misijos. Lietuvos geostrateginės aplinkos pokyčiai ir šiuolaikiškos grėsmės saugumui iškėlė naujus uždavinius Lietuvos kariuomenei. **Naujoje Lietuvos karinėje strategijoje** yra suformuluoti nauji kariuomenės kariniai tikslai. Lietuvos kariuomenė:

- kartu su sąjungininkėmis užtikrina patikimą atgrasinimą, o atgrasinti nepavykus kartu su Aljanso pajėgomis gina Lietuvos suverenitetą, teritoriją, teritorinius vandenius bei oro erdvę ir atremia bet kokią ginkluotą agresiją;
- užtikrina Lietuvos prisiimtų kolektyvinės gynybos įsipareigojimų įgyvendinimą;
- dalyvauja NATO, Europos Sąjungos ir Jungtinių Tautų Organizacijos vadovaujamos tarptautinėse operacijose ir šių organizacijų tikslus įgyvendinančių koalicijų tarptautinėse operacijose;
- įgyvendina pasitikėjimą ir saugumą stiprinančias priemones ir dalyvauja ginklų kontrolės režimuose;
- užtikrina valstybės ir sąjungininkių saugumą atsakydama į terorizmo ar masinio naikinimo ginklų platinimo grėsmes;
- dalyvauja neutralizuojant užsienio žvalgybos tarnybų veiklą ir užtikrina įslaptintos informacijos apsaugą;

- teikia pagalbą valstybės ir vietinės valdžios institucijoms atsakydama į nekarinio pobūdžio grėsmes ir teroristinius išpuolius.

Lietuvos kariuomenės pagrindiniai uždaviniai

KARIUOMENĖS DALYS		PAGRINDINIAI UŽDAVINIAI		
		Atgrasinimas ir kolektyvinė gynyba	Tarptautinės operacijos	Pagalba civilinėms institucijoms
MPB „Geležinis Vilkas”	Sausumos pajėgos	Visa kariuomenė	Kovinės bataliono dydžio grupės	MPB „Geležinis Vilkas” atskiri vienetai
Krašto apsaugos savanoriai			Pėstininkų kuopa, specializuotieji vienetai	Krašto apsaugos savanorių specializuotieji vienetai
Inžinerijos batalionas			Inžinerijos būrys, sprogmenų neutralizavimo būrys	Inžinerijos bataliono atskiri vienetai
Specialiųjų operacijų junginys			Specialiųjų operacijų junginio eskadronas	Specialiųjų operacijų junginio eskadronas
Karinės jūrų pajėgos			Povandeninių veiksmų komanda, minų medžiojimo laivas	Patrulinių laivų divizionas, katerių grandis
Karinės oro pajėgos			Transportiniai orlaivai	2 budintys sraigtasparniai, vienas Oro gynybos bataliono būrys prie Ignalinos AE
Logistikos valdyba			Logistikos batalionas, specializuotieji vienetai	Logistikos valdybos atskiri vienetai

Nauji reikalavimai kariuomenei. Lietuvos kariuomenei, įskaitant aktyvų rezervą, yra keliami toliau išvardyti reikalavimai, atitinkantys NATO ministrų gairėse nustatytus reikalavimus Aljanso pajėgoms.

- **Efektyvumo** – visi kariuomenės vienetai turi būti gerai parengti ir aprūpinti modernia ginkluote bei įranga, gebėti sklandžiai veikti daugianacionalinių vienetų sudėtyje. Visos pajėgos turi nuolat palaikyti nustatytą parengties lygį ir būti pasirengusios greitai reaguoti į bet kokias grėsmes Lietuvoje ir už jos ribų. Pajėgos turi gebėti, vertindamos žvalgybos duomenis, panaudoti pakankamą kovinę galią prieš bet kokią priešą. Tikslūs žvalgybos duomenys ir taikinių nustatymas šiuolaikiniame mūšio lauke yra būtina sėkmės sąlyga;
- **Dislokavimo** – visi koviniai vienetai kartu su kovinės paramos ir kovinio aprūpinimo vienetais turi būti parengti tarptautinėms operacijoms už Lietuvos ribų ir būti perdislokuojami sausumos keliais, strateginiu oro ir (arba) jūrų transportu. Lietuva turi sugebėti perdislokuoti pajėgas, kai prireiks ir kur reikės, kad kartu su sąjungininkėmis užkirstų kelią krizei plisti ir ją įveiktų;
- **Išsilaikymo** – operacijose dislokuotų pajėgų logistikos sistema turi būti tokia efektyvi, kad pajėgos gebėtų išsilaikyti nustatytą laiką, o jam pasibaigus – būti sklandžiai rotuojamos. Dislokuoti vienetai turi gebėti išsilaikyti konflikto zonoje net ir be priimančiosios šalies paramos. Atitinkami transporto ir logistikos pajėgumai tampa gyvybiškai svarbūs kariams išgyventi, teikia vienetams paramą ir juos aprūpina tolimuose regionuose ir karštuose taškuose;
- **Plataus panaudojimo** – visi koviniai vienetai turi gebėti dalyvauti visų tipų operacijose, reaguoti į visų tipų grėsmes, krizes ir nelaimės Lietuvos teritorijoje ir už jos ribų. Pajėgos turi būti daugiataklės ir gebėti greitai pereiti nuo kovinių veiksmų prie taikos palaikymo;
- **Išlikimo** – dislokuoti vienetai turi turėti reikiamą apsaugą nuo galimo branduolinio, biologinio ar cheminio ginklo. Kadangi prasidėjus šiuolaikinei krizei įmanomas tokio ginklo panaudojimo pavojus, individualios karių apsaugos priemonės yra būtinos;
- **Efektyvaus vadovavimo ir valdymo** – kariuomenės vienetai turi ge-

bėti užtikrinti pažangių, sąveikių ir mobilių vadovavimo, valdymo ir ryšių sistemų veikimą. Didžiausia šių sistemų sąveika su atitinkamomis NATO sistemomis yra būtina sąlyga kariuomenės vienetams sklandžiai veikti kartu su sąjungininkų pajėgomis.

Kariuomenės struktūros pertvarka

Gynybos reformos principai. Kad Lietuvos kariuomenė būtų pasirengusi veikti šiuolaikinėmis saugumo aplinkos sąlygomis, atitikti aukštus reikalavimus ir įgyvendinti jai keliamus uždavinius, pertvarkoma Lietuvos kariuomenės struktūra. Struktūros pertvarka yra sudėtingas ir ilgas procesas, apimantis kariuomenės vienetų pertvarką, sujungimą ar panaikinimą, etatų mažinimą, neberekalingos karinės infrastruktūros atsisakymą. Šis procesas yra būtinas siekiant išlaikyti ir padidinti visos krašto apsaugos sistemos efektyvumą.

Pagrindinis principas, kuriuo vadovaujama reformuojant Lietuvos kariuomenę, – planuojant gynybą pirmenybę teikti pajėgumų, reikalingų Lietuvos gynybai kartu su NATO pajėgomis ir tarptautinėms operacijoms, plėtrai, o ne naujiems dideliems kariniams teritorinės gynybos vienetams kurti. Vadovaujantis šiuo principu buvo atsisakyta ankstesnių planų formuoti Saugumos pajėgas iš trijų brigadų, pasirengusių teritorinei gynybai. Atsisakius teritorinės gynybos doktrinos 2003 m. buvo išformuota Rytų karinė apygarda, o 2004 m. baigta išformuoti Vakarų karinė apygarda. Du pėstininkų batalionai buvo reorganizuoti į logistikos batalionus, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio motorizuotasis pėstininkų batalionas perduotas MPB „Geležinis Vilkas“, Karinių oro pajėgų Pirmoji ir Antroji aviacijos bazės buvo reorganizuotos ir sujungtos į vieną Karinių oro pajėgų Aviacijos bazę Šiauliuose.

Visa kariuomenės reforma padės sukurti daug greičiau reaguojančias, mobiliąs, lengviau perdislokuojamas, gerai ginkluotas ir parengtas pajėgas, kurios galės prisidėti prie visų tipų NATO operacijų tiek šalies viduje, tiek užsienyje.

Nacionalinių tikslų lygis. Lietuvos kariuomenės karinės galios ateities pagrindą sudarys gerai parengta, aprūpinta modernia įranga ir ginkluote, vi-

siškai sąveiki su NATO pajėgomis MPB „Geležinis Vilkas“, kurios batalionai bus pasirengę dalyvauti visų tipų NATO operacijose. Vieno bataliono dydžio pėstininkų kovinė grupė su visais kovinės paramos ir aprūpinimo pajėgumais bus parengta perdislokuoti ir išsilaikyti ten, kur Aljanso ir Lietuvos saugumo interesams kils grėsmė. Kitos kariuomenės rūšys šalia savo specifinių užduočių bus pasirengusios suteikti visokeriopą pagalbą, įskaitant kovinę paramą ir kovinį aprūpinimą, dislokuojamai bataliono kovinei grupei. Logistikos valdybai pavaldūs logistikos batalionai ir specializuotosios tarnybos užtikrins sklandų bataliono kovinės grupės dislokavimą ir išlaikymą ir prisidės prie NATO aukštesnio lygio formuočių (degalų transportavimo, judėjimo kontrolės ir perdislokavimo aprūpinimo komandos, vandens valymo vieneto).

Krašto apsaugos savanoriai papildys reguliariusius vienetus ir bus pasirengę skirti įvairių sričių specialistų specifinėms užduotims tarptautinėse operacijose atlikti. Specialiųjų operacijų junginio vienetai galės veikti autonomiškai ir vykdyti atskiras užduotis. Karinės oro pajėgos prisidės prie tarptautinių operacijų palaikymo ir užtikrins Lietuvos kariuomenės vienetų taktinį transportavimą oru. Karinės jūrų pajėgos prisidės prie NATO laivyno išminavimo užduočių. Lietuva per NATO pajėgų planavimo procesą taip pat yra įsipareigojusi Aljanso operacijoms skirti ir kitus atskirus specializuotus vienetus. Tokia ateities vizija yra grindžiama daugumoje kariuomenės vienetų jau vykstančia pertvarka.

Gynybos ištekliai

Turėdama ribotus gynybos išteklius, Lietuva siekia balanso tarp planuojamų gynybinių pajėgumų ir turimų žmonių, finansinių ir materialinių galimybių. Gynyba planuojama atsižvelgiant į racionaliai apskaičiuotas valstybės galimybes.

Pagal NATO gynybos išlaidų apibrėžimą į gynybos išlaidas gali būti įskaitomos tik išlaidos, skiriamos Krašto apsaugos ministerijai, ir išlaidos, skiriamos karo prievolei ir mobilizacijai administruoti savivaldybėse. 2006 m.

Lietuvos gynybos išlaidos sudarė 961,1 mln. Lt, arba 1,28 proc. BVP (2006 m. prognozuojamas BVP – 75 218 mln. Lt), iš jų Krašto apsaugos ministerijai patvirtinti asignavimai sudarė 956,5 mln. Lt, arba 1,27 proc. BVP.

2007 m. sausio 29 d. Lietuvos Vyriausybės nutarimu Nr. 91 „Dėl 2007 metų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto patvirtintų asignavimų paskirstymo pagal programas“ patvirtinti Krašto apsaugos ministerijos asignavimai sudarė 1115,5 mln. Lt, arba 5,8 proc., nuo valstybės biudžeto planuojamų gauti pajamų (19213,9 mln. Lt).

Kad Lietuva galėtų sėkmingai tęsti kariuomenės reformą ir plėtoti šiuolaikinius karinius pajėgumus, Krašto apsaugos ministerijos biudžetas, tai yra išlaidos, tiesiogiai susijusios su Lietuvos kariuomenės rengimu kolektyvinės gynybos užduotims, turėtų didėti. Nuo Krašto apsaugos ministerijos biudžeto augimo tiesiogiai priklausys kariuomenės modernizavimas ir profesionalizavimas, tarptautinių įsipareigojimų vykdymas, pvz., NATO pajėgų tikslų įgyvendinimas ir dalyvavimas tarptautinėse operacijose.

Valstybės gynimo taryba 2006 m. vasario 15 d. nutarimu Nr. 12 „Dėl asignavimų skyrimo krašto apsaugos sistemai“ nutarė siūlyti Vyriausybei kasmet didinti krašto apsaugos sistemos asignavimams skiriamą procentą nuo šalies BVP, ilgainiui siekiant, kad krašto apsaugos sistemos plėtrai užtikrinti būtų skiriama ne mažiau kaip 2 proc. šalies BVP. Tuo tarpu Krašto apsaugos ministerija siekia, kad kasmet Krašto apsaugos ministerijai skiriami asignavimai nuo šalies BVP augtų ne mažiau kaip po 0,05 procentinio punkto. Šio sprendimo įgyvendinimas leistų bent minimaliai vykdyti Lietuvos prisiimtus tarptautinius įsipareigojimus bei spręsti nacionalinius uždavinius.

2007 m. didžioji Krašto apsaugos ministerijos biudžeto dalis – 921,3 mln. Lt, arba 82,6 proc., Krašto apsaugos ministerijos biudžeto skiriama septynioms programoms (Sausumos pajėgų, Specialiųjų operacijų pajėgų, Karinių oro pajėgų, Karinių jūrų pajėgų, Logistikos, Karinių mokymo pajėgų ir Specialiosios dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir priimančiosios šalies paramos tiekimo), tiesiogiai didinančioms gynybinį pajėgumą. 37,1 mln. Lt, arba

3,3 proc., KAM biudžeto asignavimų skirta atstovavimui užsienyje (Gynybos atašė grupei — 6,2 mln. Lt). 157,1 mln. Lt, arba 14,1 proc., KAM biudžeto skirta KAS materialinio ir informacinio aprūpinimo politikai įgyvendinti, valstybės karinės apsaugos ir gynybos sistemos funkcionavimui, plėtrai ir valdymui užtikrinti, padėti valstybės ir savivaldybių institucijoms pasirengti ir įgyvendinti krizių prevenciją ir krizių padariniams šalinti, Lietuvos mokslininkų bendradarbiavimui su NATO, ES ir KAS institucijomis gynybos tyrimų ir technologijų srityje skatinti, taip pat Lietuvos kariuomenės ir visuomenės bendradarbiavimui stiprinti. Tai — Centralizuotų tarnybų, Krašto apsaugos politikos formavimo ir jos įgyvendinimo organizavimo ir Specialioji paslaugų teikimo programos.

2007 m. asignavimai

Rodikliai	Patvirtinti asignavimai
Bendrasis vidaus produktas, tūkst. Lt	89.555.000,0
Iš viso lėšų krašto apsaugai, tūkst. Lt, iš jų:	1.122.691,2
proc. BVP	1,26
1. Krašto apsaugos ministerijos asignavimai, tūkst. Lt:	1.117.227,6
proc. BVP	1,25
1.1. Krašto apsaugos ministerijos asignavimai, tūkst. Lt:	1.115.512,0
proc. BVP	1,25
Išlaidos, iš jų:	910.338,0
Išlaidos (be ginklų ir karinės įrangos)	841.082,0
ginklai ir karinė įranga	69.256,0
Sandoriai, iš jų:	205.174,0
įsigijimai	173.765,0
statyba	302.09,0
strateginės ir neliečiamosios atsargos	1.200,0
1.2. Krašto apsaugos ministerijos specialiųjų programų pereinamieji 2006 m. asignavimų likučiai, tūkst. Lt	1.715,6
2. Karo prievolės ir mobilizacijos administravimas savivaldybėse, tūkst. Lt	5463,6
proc. BVP	0,01

2007 m. KAM valstybės biudžeto programų suvestinė

(tūkst. Lt)

Programos pavadinimas	2007 m. KAM asignavimai			
	Procentas nuo KAM asignavimų	Iš viso	Iš jų: išlaidos	iš jų: turtui įsigyti
Sausumos pajėgos	26,98	300.713,0	270.200,0	30.513,0
Specialiųjų operacijų pajėgos	2,89	32.244,0	22.050,0	10.194,0
Karinės oro pajėgos	15,65	174.651,0	81.610,0	93.041,0
Karinės jūrų pajėgos	7,53	84.041,0	38.670,0	45.371,0
Logistikos pajėgos	15,77	175.925,0	109.510,0	66.415,0
Karinės mokymo pajėgos	9,02	100.689,0	94.280,0	6.409,0
Specialioji dalyvavimo tarptautinėse operacijose ir priimančiosios šalies paramos teikimo programa	4,76	53.050,0	53.050,0	
Centralizuotos tarnybos	9,56	106.684,0	87.537,0	19.147,0
Krašto apsaugos politikos formavimas ir jos įgyvendinimo organizavimas	7,78	86.761,0	83.520,0	3.241,0
Specialioji paslaugų teikimo programa	0,06	754,0	655,0	99,0
IŠ VISO	100,0	1.115.512,0	841.082,0	274.430,0

Išlaidos personalui, įskaitant personalą, išsiųstą atstovauti užsienyje, išlaikyti, kaip ir kitose NATO šalyse, sudaro didžiausią gynybos išlaidų dalį. Atsižvelgiant į šalies karinius poreikius ir ekonominius veiksnius siekiama, kad ateityje šios išlaidos neviršytų 50 proc. Krašto apsaugos ministerijos asignavimų. 2007 m. personalui išlaikyti skiriama 538,0 mln. litų, arba 48,2 proc. visų KAM patvirtintų asignavimų.

Atsižvelgiant į Lietuvos įsipareigojimus ir NATO specialistų rekomendacijas, vis didesnę krašto apsaugos sistemos asignavimų dalį siekiama skirti ginklams ir karinei įrangai įsigyti ir modernizuoti bei koviniam efektyvumui didinti. Per artimiausius trejus metus ketinama atnaujinti Lietuvos kariuomenės arsenalą. Artimiausiu metu kariuomenė bus aprūpinta moderniais ir patikimais lengvaisiais šaulių ginklais. Įsigijimams 2007 m. skirta 173,7 mln. Lt, arba 21,9 proc., iš jų ginklams ir karinei įrangai — 69,3 mln. Lt, arba 6,2 proc. (pernai buvo skirta 52, 8 mln. Lt, arba 5,5 proc.).

2007 m. asignavimai Lietuvos karių dalyvavimui tarptautinėse operacijose sudarė 86,4 mln. Lt, arba 7,8 proc. 2006 m. buvo skirta 60,2 mln. Lt, arba 6,3 proc. patvirtintų KAM asignavimų. Didžioji tarptautinėms operacijoms skirtų lėšų dalis tenka Lietuvos vadovaujamos Afganistano Goro provincijos atkūrimo misijai.

2007 m. KAM asignavimų paskirstymas. Pagal valstybės funkcijas: gynybai — 1010,1 mln. Lt, arba 90,5 proc.; švietimui — 59,9 mln. Lt, arba 5,4 proc.; socialinei apsaugai — 14,4 mln. Lt, arba 1,3 proc.; sveikatos apsaugai — 31,1 mln. Lt, arba 2,8 proc. Pagal išlaidų rūšis: išlaidoms — 841,1 mln. Lt, arba 75,3 proc.; investicijoms — 203,9 mln. Lt, arba 18,4 proc.; ginklams ir karinei įrangai — 69,3 mln. Lt, arba 6,2 proc.; neliečiamosioms atsargoms — 1,2 mln. Lt, arba 0,1 proc.

Pagal išlaidų sritis: personalui išlaikyti — 538,0 mln. Lt, arba 48,2 proc.; materialinei bazei išlaikyti — 216,7 mln. Lt, arba 19,4 proc.; dalyvavimui tarptautinėse operacijose — 86,4 mln. Lt, arba 7,8 proc.; statyboms — 30,2 mln. Lt, arba 2,7 proc.; įsigijimams — 173,7 mln. Lt, arba 21,9 proc.

Krašto apsaugos ministro 2008–2013 m. gairėse nurodoma, kad įsigyjama ginkluotė ir kovinė technika turi būti patikima, moderni ir atitikti NATO reikalavimus. Ją įsigyjant daugiausia dėmesio turi būti skiriama su NATO Pajėgų tikslų įgyvendinimu susijusiems projektams. Pirmenybė bus teikiama turimos ir būtinos infrastruktūros eksploatavimo laikui pailginti

ją atnaujinant, modernizuojant ir pritaikant prie pasikeitusios KAS struktūros. Nenaudojama infrastruktūra bus perduodama kitoms institucijoms pagal poreikį.

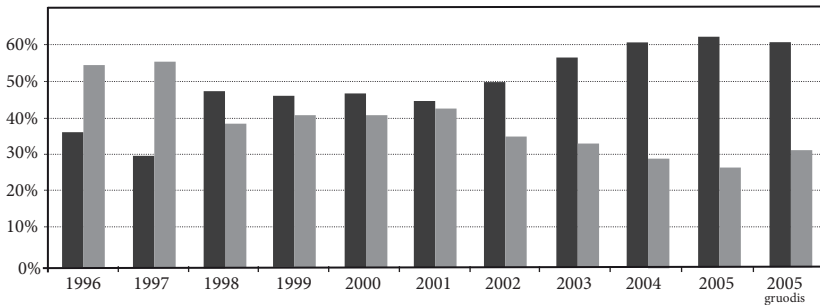
Ateityje Lietuvai reikės išlaikyti tinkamą dabartinių ir ilgalaikių poreikių balansą, atsižvelgiant į saugumo aplinkos sąlygas, dabartines grėsmes ir galimus ateities iššūkius, turimus išteklius, taip pat planuojamus ateities išteklius.

Gynyba ir visuomenė

Lietuvos kariuomenė yra sudedamoji ir neatsiejama visuomenės dalis. Kariuomenė tarnauja valstybės ir jos piliečių interesams. Lietuvos piliečiai per išrinktas demokratines institucijas – Seimą, Prezidentą ir Vyriausybę – užtikrina demokratinę kariuomenės kontrolę, nustato kariuomenės užduotis, skiria lėšas ir kontroliuoja tų lėšų panaudojimą. Glaudus visuomenės ir kariuomenės bendradarbiavimas yra būtinas efektyviai šalies gynybai užtikrinti. Visuomenė išsamiai informuojama apie kariuomenę ir jos reformą, nuolat supažindinama su aktualiais Lietuvos gynybos politikos ir KAS veiklos klausimais, plėtojami tiesioginiai kariuomenės ir visuomenės, ypač jaunimo, ryšiai, bendradarbiaujama su savivaldybių, švietimo įstaigomis, nevyriausybinėmis organizacijomis.

Tik nuolat visuomenės remiama ir patikima kariuomenė gali tinkamai pasirengti ir atlikti jai skiriamas užduotis, garbingai atstovauti valstybei tarptautinėse operacijose. Lietuvos visuomenės pasitikėjimas ir parama Lietuvos kariuomenei pastaraisiais metais nuolat augo. Palanki visuomenės nuomonė yra geriausias požymis, kad gynybos politika vykdoma ir kariuomenė ugdoma teisingai. Nuolatinė intensyvi ryšių su visuomene programa padėjo pasiekti, kad beveik du trečdaliai Lietuvos gyventojų teigiamai vertina Lietuvos kariuomenę. Atviru ir skaidriu bendradarbiavimu su visuomene didinamas šalies piliečių pasitikėjimas kariuomene ir parama jos veiklai.

Visuomenės pasitikėjimas krašto apsauga

■ Pasitiki ■ Nepasitiki

Šaltinis: Lietuvos ir Didžiosios Britanijos rinkos ir visuomenės nuomonės tyrimų kompanijos „Baltijos tyrimai“ duomenys.

Pastaba: paveiksle pateikiami kiekvienų metų sausio mėnesio apklausų duomenys.

Visuomenei informuoti pasitelkiamos įvairios priemonės (internetu svetainė (www.kam.lt), įvairūs spaudos leidiniai (brošiūros, lankstinukai, plakatai ir pan.), informaciniai filmai, fotografijos apie Lietuvos kariuomenę, parodos), leidžiama gausi ir įvairi periodika karine tematika (žurnalai „Krašto apsauga“, „Karys“, „Kardas“, „Savanoris“, „Kariūnas“, „Mindaugietis“), dirbama su nevyriausybinėmis organizacijomis. Taip pat organizuojami įvairūs renginiai ir šventės: Partizanų pagerbimo, Kariuomenės ir visuomenės vienybės diena, Lietuvos karių diena.

Svarbus kariuomenės ir visuomenės tarpininkas yra Lietuvos šaulių sąjunga. Tai savanoriška pilietinės savigynos visuomeninė organizacija, siekianti ugdyti pilietiškumą ir tautinį Lietuvos piliečių ir ypač jaunimo sąmoningumą. Lietuvos šaulių sąjunga šiandien vienija beveik 10 000 narių, iš kurių daugiau nei 6 000 yra mokyklinio amžiaus jaunieji šauliai. Lietuvos šaulių sąjunga kasmet organizuoja vaikų vasaros stovyklas. Kariuomenės bendradarbiavimas su šaulių sąjunga ateityje stiprės.

Demokratinė kariuomenės ir kitų nacionalinio saugumo institucijų kontrolė

Demokratinė civilių kontrolė yra vienas iš pagrindinių Lietuvos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir valdymo principų. Visus sprendimus dėl gynybos politikos ir ginkluotųjų pajėgų priima demokratiškai išrinkta civilinė valdžia. Nacionalinė gynybos politika ir gynybos išlaidos skelbiamos viešai.

Valstybės institucijų vykdomas nacionalinio saugumo priemonės finansuoja valstybė. Tam tikslui naudojami valstybės biudžeto lėšos, kreditai bei tarptautinė pagalba.

Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą užtikrinančios institucijos: Lietuvos Respublikos Prezidentas, Seimas ir Vyriausybė – aukščiausiosios valstybės institucijos, vadovaujančios nacionalinio saugumo užtikrinimui.

Pagal Konstituciją Lietuvos Respublikos **Prezidentas** yra Vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas. Jis Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą, suteikia karininkams aukščiausiuosius karinius laipsnius, dekretu patvirtina visų kariuomenės dalinių nuolatinio dislokavimo taikos metu vietas ir teritorines manevravimo ribas. Taikos metu tik Respublikos Prezidentas savo dekretu gali duoti įsakymus perkelti ginkluotųjų pajėgų dalinius į kitą dislokacijos vietą. Ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ir teritorijos vientisumui, atveju Prezidentas priima sprendimus dėl gynybos, karo padėties įvedimo ar mobilizacijos ir pateikia juos tvirtinti Seimui.

Respublikos Prezidentas dekretais duoda įsakymus kariuomenės vadui per krašto apsaugos ministrą, o neatidėliotinais atvejais – tiesiogiai. Krašto apsaugos ministras įsakymus kariuomenei duoda per kariuomenės vadą. Kai Respublikos Prezidentas iš šalies išvyksta, krašto apsaugos ministras privalo būti Lietuvoje.

Ginkluotųjų pajėgų organizaciją, plėtrą, apginklavimo poreikius, asignavimus nustato piliečių demokratiškai išrinktas Seimas. Seimas įstatymų nusta-

tyta tvarka vykdo ginkluotųjų pajėgų ir kitų nacionalinio saugumo institucijų parlamentinę kontrolę. Už ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms Seimui yra atsakingi Vyriausybė, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas. Sprendimus dėl kariuomenės aprūpinimo, ginkluotės įsigijimo ir materialinės bazės priima Vyriausybė.

Vyriausybė atsako už Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką. Ji vadovauja visų nacionalinio saugumo priemonių įgyvendinimui ir piliečių rengimui pilietiniam pasipriešinimui.

Svarbiausius valstybės gynybos klausimus svarsto ir koordinuoja Valstybės gynybos taryba. Ji yra aukščiausia vykdomoji institucija, užtikrinanti nacionalinį saugumą. Į tarybą įeina Lietuvos Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas, ministras pirmininkas, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas. Valstybės gynybos tarybai vadovauja Lietuvos Respublikos Prezidentas.

Sprendimus dėl mobilizacijos, karo padėties įvedimo, ginkluotųjų pajėgų panaudojimo ir gynybos nuo ginkluoto užpuolimo, taip pat sprendimus dėl Lietuvos kariuomenės vienetų dalyvavimo tarptautinėse karinėse operacijose priima Respublikos Prezidentas ir Seimas Konstitucijos nustatyta tvarka.

Krašto apsaugos ministras, vidaus reikalų ministras, Krašto apsaugos ir Vidaus reikalų viceministrai ir Valstybės saugumo departamento vadovas turi būti tik civiliai asmenys. Kariuomenės vadas pavaldus krašto apsaugos ministrui.

Krašto apsaugos ministras – Lietuvos Respublikos Vyriausybės narys, civilis asmuo. Jis vadovauja gynybos politikos įgyvendinimui, atsako už krašto apsaugos sistemos institucijų plėtrą, valdo krašto apsaugai ir gynybai skirtus finansinius išteklius, kariuomenės aprūpinimą ginkluote ir technika, formuoja tarptautinio bendradarbiavimo gynybos srityje, personalo ir informacijos politiką.

Kariuomenės vadas yra aukščiausiasis Lietuvos Respublikos karinis pareigūnas ir aukščiausiasis Lietuvos kariuomenės atstovas kariniams klausimams. Jį skiria Prezidentas. Svarbiausias kariuomenės vado uždavinys taikos metu – parengti reguliariąją kariuomenę, krašto apsaugos savanorių pajėgas, aktyvųjų kariuomenės rezervą ginkluotai gynybai, vadovauti valstybės teritorijos apsaugai. Paskelbus karo padėtį, Prezidento dekretu kariuomenės vadas skiriamas visų valstybės ginkluotųjų pajėgų vadu, pavaldžiu gynybos veiksnių civilinei vadovybei. Vyriausybė, krašto apsaugos ministras ir kariuomenės vadas yra atsakingi Seimui už ginkluotųjų pajėgų tvarkymą ir vadovavimą joms.

Lietuvos karinių pajėgumų planavimas yra paremtas detalio nacionalinio grėsmių analize ir jos pagrindu parengtomis planavimo situacijomis (scenarijais), taip pat NATO pajėgų planavimo proceso metu parengtais dokumentais, siekiant individualiai ir/arba kartu su NATO pajėgomis ginti Lietuvos Respublikos suverenitetą, teritoriją, teritorinius vandenius, oro erdvę ir atremti kiekvieną ginkluotą agresiją.

Krašto apsaugos ministerija rengia krašto apsaugos sistemos plėtros planus kiekvienam plėtojamam pajėgumui ir tiksliai planuoja personalo plėtros poreikius, ginkluotės, karinės technikos ir įrangos įsigijimą, parengties kolektyviniams veiksniams tobulinimą, pajėgų perdislokavimo ir išsilaikymo išlaidas. Pajėgumai gali apimti ne vieną, bet kelias kariuomenės rūšis ir kitus krašto apsaugos sistemos institucijų padalinius.

Atsižvelgiant į nacionalinius poreikius ir kariuomenei keliamas užduotis, Lietuvos kariuomenės kariniams vienetams priskirtos parengties kategorijos derinamos su NATO parengties sistema.

Ateityje Lietuvos kariuomenė plėtros pajėgumus, kurie atitiks reikalavimus, keliamus pajėgumams priskiriamiems NATO ir vykdys kitus tarptautinius įsipareigojimus.

Išvados.

2004 m. kovo 17 d. Lietuvos parlamentinės partijos pasirašė susitarimą dėl 2005–2008 m. gynybos politikos siekiant Lietuvos saugumo, kuriame pratęsė Lietuvos parlamentinių partijų susitarimą dėl Lietuvos gynybos politikos 2001–2004 m. Atsižvelgdamos į Lietuvos narystę NATO ir ES, Lietuvos politinės parlamentinės partijos susitarė, kad Lietuva: 1) prisidės prie transatlantinių ryšių stiprinimo bei naudosis naryste NATO ir ES kaip forumais, suteikiančiais galimybę koordinuoti sąjungininkų užsienio ir saugumo politiką, skatinančią tarpusavio integraciją, saugumą ir stabilumą tiek euroatlantinėje bendruomenėje, tiek už jos ribų; 2) laikydamosi nuostatos, kad narystė NATO reiškia ne vien saugumo garantijas, bet ir įsipareigojimus, kartu su sąjungininkėmis reaguos į regionines ir globalines krizes bei prisiims bendros atsakomybės dalį; 3) toliau stiprins pajėgumus kovai su naujais iššūkiais, pavojais ir grėsmėmis, susijusiomis su terorizmu, masinio naikinimo ginklų platinimu, organizuotu nusikalstamumu, nelegalia prekyba narkotikais, prekyba ginklais ir žmonėmis bei kitais veiksniais, keliančiais grėsmę Lietuvos nacionaliniam saugumui; 4) prisidės prie regioninio ir pasaulinio bendradarbiavimo, išliks saugumo ir stabilumo propaguotoja kitose šalyse.

Lietuvos įstojimas į NATO iš esmės pakeitė Lietuvos karinės gynybos koncepciją. Iki tol kūrusi dideliu karių skaičiumi paremtą kariuomenę, skirtą teritorinei gynybai, prisijungusi prie Aljanso Lietuva perėjo prie kariuomenės, kurios pagrindiniai plėtros principai yra šie:

- Efektyvumas — pajėgumų sąveikumas tarpusavyje ir su sąjungininkių pajėgomis, tinkamas parengtumas plataus spektro operacijoms, mobilumas, gebėjimas sklandžiai veikti daugianacionalinių dalinių sudėtyje.
- Perdislokavimas — gebėjimas strateginiu oro ir/arba jūros transportu perdislokuoti bendroms su sąjungininkėmis operacijoms skirtus karinius vienetus į veiksmų vietą už Lietuvos ribų (turi būti užtikrintas strateginis oro ir jūrų transportas).

- Išsilaikymas — gebėjimas operacijų metu efektyvios logistinės sistemos dėka išsilaikyti operacijos vietoje nustatytą laiką.
- Platus panaudojimas — gebėjimas dalyvauti plataus spektro operacijose: kariniai vienetai, turintys pakankamai žmonių, įrangos bei pajėgūs reaguoti į visų tipų grėsmes, krizes ir nelaimes Lietuvos teritorijoje bei už jos ribų.
- Išgyvenamumas — gebėjimas operacijų metu veikti ekstremaliomis gamtinėmis sąlygomis, apsisaugoti nuo masinio naikinimo ginklų bei veikti aplinkoje, užterštoje atominiais, biologiniais ir cheminiais ginklais.
- Efektyvus vadovavimas ir valdymas — gebėjimas užtikrinti pažangių, sąveikių ir mobilių vadovavimo, valdymo ir ryšių sistemų veikimą.

Lietuvai tapus NATO ir ES nare, Lietuvos kariuomenė buvo plėtojama šiomis kryptimis:

- 1) didinamas kariuomenės profesionalumas, efektyvumas, modernumas, mobilumas, gebėjimas išsilaikyti, greitai reaguoti į Europoje bei už jos ribų kylančias krizes;
- 2) rengiami motyvuoti, kvalifikuoti kariai, pasirengę vykdyti kovines užduotis taikos, krizės ir karo metu;
- 3) didinama profesinės karo tarnybos karių dalis Lietuvos kariuomenėje.

Siekdama prisidėti prie saugumo ir stabilumo užtikrinimo regione ir pasaulyje, Lietuva aktyviai dalyvavo NATO, ES, JTO, ESBO, taip pat *ad hoc* tarptautinių koalicijų operacijose ir misijose. Lietuva siekė, kad NATO ir ES karinės struktūros ne dubliuotų, o papildytų vieną kitą.

Krašto apsaugos ministro gairėse 2008-2013 m. nustatytos NATO ir Europos Sąjungos narės Lietuvos krašto apsaugos sistemos pagrindiniai vidutinės trukmės (šešerių metų) plėtros tikslai ir prioritetai, kurie padėtų užtikrinti valstybės gynybos sistemos efektyvumą. Jose taip pat įvardijami pagrindiniai šalies prisiimti kolektyviniai ir tarptautiniai saugumo įsipareigojimai.

Literatūra

1. Baltoji Lietuvos gynybos politikos knyga, 2006. Vilnius: KAM leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba.
2. Dranseikaitė E., 2003, Globalizacija ir naujo tipo grėsmės: terorizmas. – Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 2002. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
3. 2007 m. Krašto apsaugos sistemos biudžetas, <http://www.kam.lt/index.php/lt/34433/>
4. Gričius A., Paulauskas K., 2003, Demokratinė civilinė ginkluotųjų pajėgų kontrolė Lietuvoje. – Lietuvos metinė strateginė apžvalga, 2002. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
5. Krašto apsaugos ministro 2008–2013 m. gairės., <http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/KAM%20Gaires%202007%2002%2028%20PATVIRTINTOS1.doc>
6. Lietuvos parlamentinių partijų susitarimas dėl 2005–2008 metų gynybos politikos siekiant Lietuvos saugumo, <http://www.kam.lt/index.php/lt/34472/>.
7. Lietuvos Respublikos karinė strategija. Patvirtinta Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 15 įsakymu Nr. V1226, http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/strategija_1.doc.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1993. Vilnius.
9. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas (priimtas 1996 12 19), *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 2-16;Aktuali redakcija nuo 2006 10 12 http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=285559
10. Lietuvos Respublikos vyriausybės 2005 metų veiklos ataskaita. Pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. kovo 30 d. nutarimu Nr. 314, http://www.lrv.lt/13_vyr_dok/n0314.pdf#search=%222005%20m%20ataskaita%22.
11. LR Seimo nutarimas „Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“. Nacionalinio saugumo strategija (2002 05 28). – *Valstybės žinios*, 2002, 56-2233.

12. LR Seimo nutarimas „Dėl Seimo nutarimo „Dėl nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ priedo pakeitimo“ (2005 01 20). – Valstybės žinios, 2005, Nr. 15-473.
13. Norgėla J., 2005, „Lietuvos įstojimas į NATO ir profesionalioji kariuomenė“. – Novagrockienė J., (sud.), Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
14. Novagrockienė J., 2005, Kariuomenės transformacija XXI amžiuje: Lietuvos atvejis“. – Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
15. Novagrockienė J., (sud.), 2005, Profesionalioji kariuomenė: Vakarų šalių patirtis ir perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
16. Surgailis G., 1998, Lietuvos kariuomenė 1918–1998. Vilnius: Senamiesčio spaustuvė.
17. Ulozevičiūtė Ž., 2005, Lietuvos dalyvavimas tarptautinėse taikos operacijose: narystės NATO ir ES iššūkiai. – Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
18. Žigaras F., 2002, Baltijos šalys: saugumas ir gynyba 1990–2002. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
19. Žigaras F., 2005, Lietuvos indėlis į tarptautinės bendruomenės kovą su terorizmu: oficialių dokumentų apžvalga. – Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.

Kpt. Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė

PILIE TINIS UGDYMAS IR LIETUVOS KARIUOMENĖ: RAIDA, REALYBĖ IR PERSPEKTYVOS

Problemos aktualumas. Sparti idėjų ir visuomenės mentaliteto kaita, ekonominių ir socialinių santykių dinamika, informacinių technologijų, mokslo pasiekimai bei asmens mąstymo būdo ir gebėjimų, savarankiškumo ir iniciatyvumo stiprėjimas – būdingi šių dienų postmodernių visuomenių bruožai. Gyvenimas postmoderniame amžiuje apibūdinamas kaip veikia „pliuralizmo, fragmentiškumo, heterogeniškumo ir dekonstruktyvizmo“ (24) sąlygomis. Ypač svarbus „šiuolaikinės civilizacijos bruožas – spartėjanti žmonijos globalizacija: jos visuminės raidos gyvenimo sąlygų modernizacija, bendrųjų technologijų ir vartojimo sklaida, tautų bei valstybių suartėjimas ir virš tautinių struktūrų įsitvirtinimas“ (3). „Globalizacija“ šiuo metu skamba visų lūpose... Vieniems „globalizacija“ reiškia tai, ką mes įpareigoti daryti, jei norime būti laimingi, o kitiems ji – mūsų nelaimingumo priežastis“ (7). Pagrindinės globalizacijos pasekmės visuomenei – migracija, susvetimėjimas, didėjantys socialinės atskirties mastai, pasaulinio terorizmo pavojai. Lietuvos valstybei ypač pavojinga emigracija, nes emigracijos metu prarandami ne tik ir ne tiek mokesčių mokėtojai, kiek aktyvūs, jauni piliečiai, galintys lemti politinį Lietuvos likimą (18). Be to, kyla grėsmė besiformuojančiai šalies pilietinei visuomenei ir intelektualiam tautos potencialui.

Viena aktualiausių dabarties užduočių šalyje – plėtoti demokratinį valtybingumą bei spartinti pilietinę visuomenės brandą. Čia svarbiausia vertybė yra asmens pilietiškumas, grindžiamas tautiškumu (t. y. meile savo tautos is-

torijai, kultūrai, tradicijoms), atvirumu pasauliui, atsakomybe už demokratinę savo valstybės ir visuomenės raidą (13). Demokratinei visuomenei svarbu, kad kiekvienas jos sluoksnius, kiekviena socialinė grupė turėtų savimonę, savi-voką, būtų įtraukta į bendrą kultūrinį ir istorinį kontekstą, kritiško mąstymo ir išsakymo erdvę, o įvairių subkultūrų suvokimas ir apmąstymas reikštų socialinio ir kultūrinio pliuralizmo įtvirtinimą (9). Žmogaus asmenybės tapimas tęsiasi visą gyvenimą. Tai ne tik tam tikro socialinio elgesio išmokymas bei socialinio vaidmens modeliavimas, bet ir asmenybės socialinio psichologinio brandumo raiška. Tam tikru socialinės raidos tarpsniu žmogus vienu ar kitu savo elgesio būdu savo asmeninėje vertybių sistemoje įtvirtina ir išskiria socialinius norminius prioritetus, nuo kurių priklauso tolesnis elgesys ir veikla. Nuo individo suvokimo, kas yra vertinga, priklauso individualus jo orientacijų, nuostatų ir tikrovės vertinimo kriterijų pasirinkimas. Vertybinės orientacijos gali keisti individualių poreikių, interesų sistemą, atstovauti pagrindiniams konkrečios kultūros aspektams. Kitaip sakant, vertybinės orientacijos formuoja asmenybės motyvacinę struktūrą bei grindžia asmens socialinio veiksmo pasirinkimus. Permainų laikai dažniausiai suformuoja permainingas žmonių vertybines nuostatas, daugiau ar mažiau pastebimą vertybių krizę.

Dorovinės asmens nuostatos – mandagumas, atsakomybė ir tolerancija – įtakoja asmens pilietiškumą. Mandagumas suponuoja pagarbą kitam asmeniui, nepaisant pažiūrų, lyties, amžiaus skirtumo, etninės ar rasinės priklausomybės. Atsakomybė atsiranda tada, kai įsisažmoninama pareiga. Jei pareiga įsisažmoninta, žmogus turi jausti ir atsakomybę už jos vykdymą arba nevykdymą (10). Atsakomybė pasireiškia per asmens pasirengimą atsakyti už savo sprendimus, veiksmus bei gebėjimą vykdyti pareigas. Tolerancija išreiškia žmogaus sugebėjimą suprasti žmones, turinčius skirtingą nuomonę, pažiūras, savąjį gyvenimo būdą. Kitaip tariant, tolerancija – gebėjimas kitaip pasaulį traktuojantį žmogų vertinti kaip vertybę. Pilietinės visuomenės instituto ekspertai, atlikę lyginamuosius šalies gyventojų vertybių tyrimus, nustatė, kad Lietuvos visuomenėje nyksta tolerancija. Stiprėja nepakantumas kitataučiams (ypač žydams ir ro-

mams), musulmonams, kitokios elgsenos bendrapiliečiams – alkoholikams, narkomanams, teistiems asmenims. Vis nepakančiau žiūrima ir į daugiavaikes šeimas. Tačiau palankiau imama vertinti homoseksualus (31).

Per vienerius metus neįmanoma pakeisti žmonių vertybių sistemos. Tačiau įsisąmoninus, kad pilietinės visuomenės puoselėjimas turi būti ne tik bendras visų visuomenės institucijų rūpestis, bet ir kiekvieno šalies piliečio asmeninės vertybių sistemos kūrimo dalis, galima tikėtis teigiamų pokyčių sprendžiant šią pamatinę problemą, nes pilietinės visuomenės kūrimas ir tobulinimas – niekuomet nesibaigiantis procesas, o valstybės pareiga – sklandžiai ir veiksmingai ugdyti žmonių pilietiškumą ir sudaryti kuo geresnes sąlygas jam atsiskleisti kasdieniniame gyvenime.

Kariuomenė yra neatsiejama visuomenės dalis. Lietuvos karinės gynybos strategijoje (19) sakoma, kad Lietuvos gynybinė galia priklauso nuo pilietinės visuomenės brandumo ir jos moralinių jėgų tvirtumo, o kariuomenės stiprybė – nuo jos ryšių su visa visuomene. Ugdymo funkciją Lietuvos kariuomenėje atlieka karininkai. Jie tęsia šeimoje ir mokykloje pradėtą edukacinį procesą. Tarnybos kariuomenėje laikas daro nemažą įtaką tolesniam jaunų žmonių požiūriui į gyvenimą, vertybių sistemos kūrimą, idealų siekį (13). Artimiausioje aplinkoje vykstantys socialiniai procesai turi lemiamą reikšmę jauno žmogaus socializacijai. Nuo šioje aplinkoje susiformavusių vertybinių nuostatų ir elgesio stereotipų priklausys, kaip jaunuolis veiks ir bus priimamas bendruomenėje: ar kaip sugebantis savo veikla ir idėjomis praturtinti bendruomenės gyvenimą, ar kaip nereikalingas, savo elgesiu keliantis bendruomenės narių nepasitikėjimą ir baimę žmogus. Vertybių ugdymas ir pilietinis ugdymas kariuomenėje yra kompleksinis procesas, apimantis visas andragogikos formas bei metodus (35) ir nesibaigiantis užvėrus dalinio vartus. Tai tik sudėtingo žmogaus ugdymo proceso, kuris turi tęstis visą sąmoningą gyvenimą, sudedamoji dalis.

Straipsnio tikslai: 1) ištirti Lietuvos karinių pedagogų požiūrį į Lietuvos piliečio ugdymą, supažindinti su sukaupta tarpukario Lietuvos karinėje pedagogikoje teigiama šio darbo patirtimi; 2) pagrįsti teiginį, kad pilietiškumas –

neatsiejama visuomenės ir kariuomenės vertybių sistemos dalis tiek istorijoje, tiek ir valstybės egzistencijos perspektyvoje.

Straipsnio uždaviniai: 1) remiantis bendrąja pilietinio ugdymo teorija patikslinti pilietiškumo ir pilietiško ugdymo sąvokas; 2) apžvelgti sukauptą pilietinio ugdymo kariuomenėje ir visuomenėje istorinę patirtį.

Tyrimo metodai: istorinių, archyvinių 1922–1940 m. Lietuvos karinės pedagogikos šaltinių analizė, mokslinės literatūros šaltinių ir situacijos analizė.

Trumpa pilietiškumo ugdymo istorijos apžvalga.

Visuomeninio ir pilietinio ugdymo idėja turi galias istorines tradicijas. Pirmąsias sistemingas valstybės ir piliečių ugdymo idėjas iškėlė graikų filosofas Platonas (427–347 pr. Kr.) veikale „Valstybė“ (29). Mąstytojas nurodė, kokios piliečių savybės yra pageidaujamos ir ugdytinos, kokių sielos dorybių reikia ir kokias disciplinas dera studijuoti, norint jas išvystyti. Platono nuomone, ugdomas subjektas priklauso nuo tikrovės, nuo ugdymo proceso reikalavimų ir nuo visuomenės, keliančios jam tam tikrų socialinių reikalavimų. Antikiniu požiūriu, pilietinis ugdymas reiškia visuomenei naudingo ir patogaus piliečio ugdymą iš anksto žinant ir nurodant, kas tam piliečiui yra naudingiausia ir geriausia. Piliečiui, laisvę suprantančiam individualiai, gali būti paaiškinta, kad yra geriau išmanančių, ko jam reikia. Toks pilietinis ugdymas kuria prielaidą subjekto pilietinio pasyvumo nuostatai (5). Tai pilietiškumas, kuriam reikia ne subjekto savęs supratimo ir įsisąmoninimo, o tik būtinumo suvokimo, todėl subjektas nėra asmeniškai atsakingas už vykstančius socialinius procesus.

Kitas žymus Antikos mąstytojas – Aristotelis – skelbė protingo egoizmo teoriją, kuri pilietinio ugdymo požiūriu tampa maksima valdyti taip, kad išsilavinę žmonės nesiektų daugiau, negu jiems reikia, o neišsilavinę žmonės neturėtų galimybės siekti daugiau, negu jiems būtina.

Spartoje buvo suformuluota ugdymo sistema, kurios tikslas – auklėti žmones valstybės tikslams. Romoje šis ugdymo tikslas buvo labiau sukonkretintas – auklėti valstybei naudingą žmogų.

Naujųjų laikų valstybės bei individo pilietinio ugdymo sampratą formavo filosofas John Loke (Džonas Lokas, 1632–1714) (20). „Pilietinio aktyvumo kriterijumi tampa nebe išoriškai demonstruojami kiekybinio aktyvumo aktai, o kokybinis savirefleksijos, mąstymo kritiškumo matmuo bei nuolatinės savikūros paradigma. Tik autonomiškas, individualus, o ne anonimiškas, mąstantis, save refleksijos aktu įteigiantis asmuo gali būti pilietinės ir politinės visuomenės subjektu“ (5). Negalime įsivaizduoti, kad pilietinės funkcijos egzistuoja atskirai nuo individo, todėl labai svarbi tampa atsakomybės idėja, kaip būtinas pilietiškumo matmuo. Tik turintis teisę spręsti ir sugebantis realizuoti savo pasirinktus tikslus individas gali būti atsakingas už pasirinkimo pasekmes. „Asmeninės atsakomybės galimybė suteikia piliečiui unikalumo bei individualumo šansą“ (5). Pasak mąstytojo, individo protas yra būtina visų pilietinių principų realizavimo prielaida. Sąmoningai ir valingai pasirinkti atsakingo individo veiklos principai egzistuoja kaip vidiniai apsisprendimo ir pritarimo principai. „Tik sąmoningas ir logiškai neišvengiamas vidinis pritarimas (įsipilietinimas) paverčia juos asmeninėmis į vertybes orientuotomis elgesio paradigmomis. Loginis būtinumas suteikia joms nesuinteresuotų, tačiau tuo pat metu į vertybes orientuotų moralinių maksimų statusą“ (5). Pilietinis ugdymas negali apsiriboti tik sąmoningumo vystymu, nes pilietiškumas nėra vien tik tam tikrų elgesio normų, politinių principų bei juridinių taisyklių išmanymas. Pažintinių gebėjimų vystymas sukuria prielaidas kritinio mąstymo ir moralinio atsakingumo nuostatai formuotis. „Johnui Locke pilietinio ugdymo sistema visų pirma yra filosofinių prielaidų socialinio realizavimo procesas. Laisvės, lygybės ir saugumo principus kiekvienas aktualina remdamasis protu ir laisvo pasirinkimo bei apsisprendimo galimybe. Pilietinis ugdymas – tai sudarymas ir propagavimas tokių visuomeninių sąlygų, kurioms esant protas laisvai pasirenka disponavimo savimi galimybę, pasilikdamas sau prerogatyvos teisę ir asmeninio įsipilietinimo laisvę“ (5).

XVIII a. buvo suformuluotas svarbiausias pilietinio ugdymo tikslas – išauklėti valstybės pilietį. Buvo teigiama, kad pilietinį ugdymą reikia pradėti nuo socialinio, nes tam tikrais visuomenės politinio aktyvumo laikais šis au-

klėjimas įgyja išskirtinių nacionalinių bruožų. Ypač ši mintis ryški vokiečių filosofo J. Fichte (1762–1814) pedagogikoje. Jo nuomone, idealų nacionalinį auklėjimą reikia sieti su bendru žmogaus lavinimu ir pašaukimu.

Žymus vokiečių pedagogas A. Dystervegas (1790–1866) nurodydamas visuomeninio ugdymo seką, teigė, kad vokiečių pedagogikos tikslas – pirmiausia auklėti žmogų, paskui pilietį ir, pagaliau, tautos narį.

Įvairiais Lietuvos valstybingumo raidos laikotarpiais buvo rūpintasi jaunosios kartos visuomeniniu, pilietiniu ugdymu. Daugelio XVIII a. švietėjų, mokslininkų, politikų idėjos, kaip demokratizuoti visuomenę ugdant būsimus piliečius, buvo labai pažangios. Galime paminėti keletą iš jų: S. Konarskis (1700–1773) siūlė ugdyti studentus taip, kad jie gebėtų kritiškai vertinti to meto politinę sistemą; A. Skorulskis (1715–1780) Vilniaus Jėzuitų kilmingųjų kolegijoje rengdavo įvairias diskusijas politikos bei etikos temomis; I. Masalskis (1726–1794) daug prisidėjo diegiant įvairias ugdymo turinio disciplinas, kurios turėjo padėti ugdyti respublikos piliečius; K. Narbutas (1738–1807) kūrė mokslinių pedagoginių stebėjimų prielaidas ir teigė, kad žmogų ugdo trys veiksniai: tėvai, mokytojai, visuomenė. Nuo 1773 m. ugdymo procese aktyviai reiškėsi Edukacinė komisija, kuri savo darbą grindė prancūzų švietėjų idėjomis. J. Stroinovskio parengtuose prigimtinės teisės ir politinės ekonomijos vadovėliuose buvo suformuluotos idėjos, kad įstatymo leidžiamoji valdžia priklauso ir tarnauja tautai, kad visi piliečiai gimsta laisvi ir lygūs. XVIII–XIX a. pilietinę sąmonę žadino vyskupai J. A. Giedraitis, M. Valančius, papapinės mokyklos, knygnešiai, J. Basanavičiaus „Aušra“, V. Kudirkos „Varpas“, pirmas lietuviškas dienraštis „Vilniaus žinios“ ir kt.

1918 metais, paskelbus nepriklausomą Lietuvos Respubliką, atsirado galimybės kurti tautinę mokyklą. Iš kilo vienas svarbiausių uždavinių: kurti filosofinius pedagoginius naujosios kartos ugdymo pagrindus (36). Visuomeninis, pilietinis ugdymas apėmė politinį ir ekonominį švietimą, socialinį ugdymą, tautinį auklėjimą, globalinį ugdymą. Pagrindinis tikslas buvo išugdyti teisinę sąmonę ir solidarumo jausmą. Prof. S. Šalkauskis ir filosofas A. Maceina (21,

22) – teorinių pilietinio ugdymo klausimų sprendimo pagrindų kūrėjai.

Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje išsamiausiai tautiškumo ir pilietiškumo, kaip vertybių, ugdymą aptarė prof. S. Šalkauskis (33, 34). Jo teigimu, visuomeninis auklėjimas privalo būti susijęs su fiziniu, protiniu, tautiniu, doroviniu, estetiniu ir religiniu auklėjimu. Specialių visuomeninio ugdymo uždavinių pobūdį lemia mokyklos gyvenimas, moksleivio socialinė aplinka, šeima bei politinis, socialinis, tautinis, tarpvalstybinis ir tarptautinis auklėjimas. Profesoriaus nuomone, apolitinis jaunuomenės auklėjimas yra fikcija, nes visuomenės santvarka remiasi politine veikla. Todėl jaunuomenė privalo mokytis, drausmingai organizuotis, o visuomeniniame gyvenime remtis lygybės principu. S. Šalkauskio teigimu, jei jaunuomenė nesugeba ar nenori laikytis minėtų principų, iš jos negalima tikėtis ateityje ko nors teigiamo visuomeniniame gyvenime.

Lietuvos inkorporacija į Sovietų Sąjungą turėjo neigiamos įtakos lietuvių pilietinės sąmonės formavimuisi, nes buvo slopinamos istoriškai susiklosčiusios tautinės vertybės. Praradus tautinės kultūros pagrindus nebuvo ugdomi jauno tautiniai jausmai. Jaunoji karta augo ir brendo nepažindama tautos tradicijų, nesuvokdama jų tęstinumo svarbos ir įtakos, siekiant išsaugoti tautinį identitetą. Šiuo laikotarpiu susiformavusios neigiamos tautos ypatybės: nepakantumas, egoizmas, moralinis nuosmukis tebedaro įtaką dabarties Lietuvos visuomenės narių vertybių sistemai, tautinio identiteto ir pilietiškumo formavimuisi.

Pilietinio ugdymo tendencijos prieškarinio Lietuvos kariuomenėje ir visuomenėje (1918–1940 m.)

Istorija Lietuvai ir lietuvių tautai dažnai buvo rūsti ir negailestinga, tačiau lietuviai stengėsi įvairiais būdais išsaugoti savo moralines vertybes. Per Pilėnų laužus, kunigaikščių Mindaugo, Gedimino, Algirdo, Kęstučio, Vytauto, jogailaičių dinastijos karalių kovas su vis norinčiais praryti Lietuvą godžiais kaimynais Lietuvos piliečio sąvoka vis glaudžiau siejosi su pareigos ir meilės Tėvynei sąvokomis. Deja, 1795 m. valstybingumas buvo ilgam prarastas. Vis dėlto pi-

lietinė sąmonė teberuseno ir plykstelėjo 1831 m. ir 1863 m. sukilimų liepsnomis. Tačiau jėgos buvo nelygios ir nemažos dalies gyventojų pilietinė sąmonė ėmė blėsti. Ją žadinti ėmėsi žemaičių vyskupų J. A. Giedraičio ir M. Valančiaus parapinės mokyklos, knygnešiai, daraktoriai, J. Basanavičiaus „Aušra“, V. Kudirkos „Varpas“, kun. J. Tumo-Vaižganto, prelatų Al. Dambrausko-A. Jakšto ir J. Mačiulio-Maironio raštai, inžinieriaus P. Vileišio knygelės bei jo leistas pirmasis lietuviškas dienraštis „Vilniaus žinios“ ir daugelis kitų (14).

Kiekviena valstybė, norėdama išlaikyti savo nepriklausomybę, turi remtis savo piliečių patriotizmu, sąmoningu jų apsisprendimu ginti valstybės nepriklausomybę. Lietuvos valstybei su nepriklausomybės gynimo ir jos įtvirtinimo problema XX a. teko susidurti 2 kartus: pirmą kartą nepriklausomybės atkūrimas deklaruotas 1918-02-16, o antrąjį – 1990-03-11 (2). Nors abiem atvejais nepriklausomybės atkūrimas buvo realizuotas skirtingomis sąlygomis, tačiau pilietiškumo, kaip vertybės, ugdymo problemos abiem atvejais buvo palyginti panašios.

Pilietinio ugdymo klausimais Lietuvos kariuomenėje rašyta „Mūsų žinyne“ (karo mokslo ir istorijos žurnale, ėjusiame 1921–1940 m.) ir „Karde“ (Lietuvos karininkų žurnale, ėjusiame 1925–1940 m.). Apie pilietinio ugdymo problemas visuomenėje daug rašė A. Maceina, šie klausimai atsispindėjo daugelyje to meto mokyklinių vadovėlių.

Atsikuriančiai Lietuvos valstybei 1918 m. iš karto teko ginti nepriklausomybę nuo išorės ir vidaus priešų. Tad ypač didelę reikšmę visame valstybės gyvenime turėjo nepriklausomos Lietuvos kariuomenė, nuo pat pirmųjų dienų besirūpinanti karininkų rengimu, karių auklėjimu bei pilietiniu karių ugdymu. Būsimiesiems karininkams pradėta dėstyti karinė pedagogika, jos klausimais imta rašyti įsteigtuose karinės periodinės spaudos leidiniuose. Vienas esminių karinės pedagogikos tikslų ir pagrindinis jos akcentas – tautinės vertybės ir pilietinis auklėjimas. Šią problemą Lietuvos pedagogikoje pirmieji akcentavo plk. K. Žukas ir kpt. V. Biržiška, paskelbę straipsnių karinės pedagogikos problemoms nagrinėti.

Pulkininkas K. Žukas (1884–1962), aptardamas karinės pedagogikos bei karo tarnybos tikslus ir uždavinius, pabrėžė, kad kariai turi būti parengti tam, „<...> kad reikalui ištikus galėtų gerai ir sąmoningai tėvynę nuo priešo ginti“ (2), bet jaunimas ateina į kariuomenę „<...> visai neparuoštas kūno, proto, technikos ir moralės atžvilgiu“ (2), nes „<...> prieškarinio jaunimo paruošimo tuo tarpu neturime“ (2). O „mūsų patriotizmas neaukštas ir jo kėlimu nedaug kas rūpinasi“ (2), nes „piliетinių priedermių jausmas dabartinio visuotinio ištvirkimo metu pamirštas“ (2), „<...> didelė piliečių dauguma žiūri į savo tėvynę tik tiek, kiek ji duoda jiems materialinių gėrybių; pilietines priedermes atlieka lygiai taip ir tiek, kiek to... baudžiamieji statutai reikalauja“ (2). Istorija, deja, kartojasi – visos šios citatos visiškai tinka ir mūsų dienų Lietuvai.

Kapitonas V. Biržiška (1886–1964) tvirtino, kad „<...> kariuomenės auklėjimo svarbiausias uždavinys eina iš tos dabartinės kariuomenės rolės, kad ji yra tautos neatskiriama dalis“ (2). Iš savo tautos į kariuomenę išeinama ir vėl į ją grįžtama. Tad svarbus yra „<...> pilietingumo auklėjimas, prisirišimo prie savo krašto skiepijimas, pasitikėjimas savo pajėgomis, savim, savo tauta, kad ji gali išgyventi nepriklausoma, išauklėjimas tų privalumų, kurių tik neseniai mūsų nepriklausomybei susikūrus, kariai neatneša kariuomenės iš pirmesnio savo gyvenimo <...> Ir čia kariuomenė galės net suvaidinti svarbų auklėjantį vaidmenį ir pačiai visuomenei, atatinamoj dvasioj ją lavindama“ (2).

Labai šiuolaikiškai skamba V. Biržiškos žodžiai: „<...> mūsų kariuomenei tenka statyti dar vieną tikslą, kurio kitų šalių kariuomenės nežino. Tai yra Lietuvos nepriklausomybės jausmo skiepijimas <...>. Be abejo, nei <...> didelėse valstybėse, nei mažose <...> nei vienam piliečiui, kokių jis pažiūrų nebūtų, nei galvoti negali ateiti, kad jo kraštas nėra nepriklausomas, kad jo valstybė nebus amžinai nepriklausoma <...>, nepriklausomybės <...> jausmas iš amžių iš pat mažens yra įėjęs į visų piliečių kraują; šioj kryptyje jie yra auklėjami ir šeimoj, ir mokykloj, ir gyvenime. Pas mus yra kitaip. Ilgus amžius vergijoj ir priespaudoj gyvenusi lietuvių tauta buvo visiškai pamiršusi senas nepriklausomos Lietuvos tradicijas, ir taip susigyvenusi su <...> priespauda,

jog galų galais susidarė tam tikras psichinės vergijos ūpas; kartu su tuo buvo susidaręs toks visuotinas nusistatymas, kad Lietuva kitaip ir gyvuoti negalinti, kaip tik vergijoje“ (2).

Tad V. Biržiška perspėja, kad „naujas <...> Lietuvos nepriklausomo gyvenimo laikotarpis taip dar neseniai yra prasidėjęs, kad nesuspėta ne tik visuomenės minties nusistatymas atatinamoj kryptij nukreipti, bet ypatingai dar nėra paveikęs į psichinį nepriklausomybės pajutimą tiek plačiojoje visuomenėje, tiek ir inteligentijai“ (2). Todėl, kaip rašė jis toliau: „<...> kariuomenę <...> auklėjant reikia rimčiausiai žiūrėti į priemones, kurios padėtų tą senąją jausmą išrauti ir įskiepyti ne formalų, bet gilus įsitikinimo jausmą, kad esame ir būsim nepriklausomi, nežiūrint jokių galimų politikos akiračio atsimainymų“ (2). Todėl vadai „<...> turi išauklėti tą jausmą pirmučiausia savyje ir kartu kiekvienam jų žingsny, kiekvienam žodyje susiduriant su valdiniais turi reikštis tas gilusis įsitikinimas“ (2).

V. Biržiškos teigimu, Lietuvos kariuomenės vaidmuo toks: „kariuomenė tarnauja vienam tikslui – <...> ramiam darbui apginti“ (1). Iš to gali būti formuluojami karo pedagogikos uždaviniai: 1. „ji turi padėti taip kariuomenę išmokinti, kad reikalui ištikus ji galėtų savo pajėgomis savo kraštą ginti“; 2. „išauklėti iš kario pilietį, kurs grįžęs iš kariuomenės namon galės tinkamai savo visuomenės pareigas atlikti ir savo asmeniniu gyvenimu sudarys atatinamas geram kariuomenės funkcionavimui sąlygas“ (1).

Kaip svarbiausią jėgą, K. Žukas akcentavo kario moralę. Pabrėždamas, kad kario moralė priklauso ir nuo tautos moralės, pulkininkas teigė, kad „mums, lietuviams, svarbu žinoti viena: sulyginamai su savo būsimais kautynių lauko priešais, mes greičiausiai būsim silpnesni skaičiumi, ginklavimu, karo technika ir kitais kariavimui reikalingais daviniais, tai tuos trūkumus kupinai privalome padengti vienu – savo moralės jėgomis“ (1).

K. Žukas aptarė karių pareigas tėvynei ir liaudžiai. „Tėvynės“ sąvokos turinį pulkininkas atskleidė taip: 1. teritorijos bendrumas; 2. naudos, būdo ir papročių bendrumas; 3. įstatymų bendrumas; 4. viena istorinė praeitis; 5.

jausmų ir pageidavimų bendrumas; 6. kalbos bendrumas; 7. tautinė giminystė (du pastarieji elementai ne visada būdingi). „Tėvynės meilė“ apibrėžta tokiu būdu: „tikra tėvynės meilė turi būti negodi ir stipri, nes tiktai tokia meilė gali raginti pilietį ir karį tarnauti jai ir priversti jį aukoti jai viską, ką jis turi, net ir savo gyvastį“ (2).

Pulkininkas K. Žukas ypač akcentavo „moralius idealus“: tėvynė, tikyba, laisvė ir kt. „Iki tol, kol idealai lieka negodūs, skaitūs ir nesutepti, arba iki tol, kol viltys dar žavina žmogų, jis be baimės ir sustojimo siekia jų; bet sykį idealų autoritetas sumažėjo ir susitėpė, jų žavingumas aptemdingas, arba viltys pranyko – ateina kartus atsipeikėjimas. <...>. Labai dažnai atsitinka, kad buvusieji idealai iššaukia to paties žmogaus didelę jų neapykantą ir įniršimą“ (2). Analizuojamos ir „dvasios nupuolimo priežastys ir padariniai“: „pirmos prieš pastangos yra idealus sugriauti“ (2); „visi Lietuvos piliečiai, o ypač kariški viršinininkai privalo idealus saugoti ir savo valdinius prie jų vesti“ (2).

Ypač plk. K. Žukas akcentavo meilę Tėvynei. „Patriotizmas priduoja kariuomenei nepaprastų jėgų, kada kariaujama tėvynės apgynimui ir jos interesų apsaugojimui“ (2). Jis palaikomas „pasakojimais apie tėvynės praeitį, apie garbingiausius jos istorijoje nuotykius, apie buvusias tautos nelaimes, apie garbingus karus ir apie tautos didvyrius, kareivių supažindinimu su tautiškais idealais“ (2). Ir „kada šalis gyvena sunkias dienas, kada yra pavojuje jos gyvenimo interesai, o net ir pats gyvenimas, arba jos garbė ir šlovė ant plauko kaba – tėvynės meilė tuomet stipriau jaučiama ir giliau tautos mases perima“ (2).

Karių mokyme svarbūs pasikalbėjimai ir pavyzdys: reikia dažniau kalbėti apie tėvynės ir pačių karių garbę. „Garbės jausmų persiėmusiems kariams nebaisi mirtis – baisi gėda“ (2). Dažnai kalbėti apie idealus ir gyvenimo siekius, apie pareigą Tėvynei, apie priesaiką tarnauti garbingai, apie priešus, jų padarytą, daromą ir būsimą žalą, palaikyti neapykantos, keršto jausmus. Kalbėti apie tai, kad kariai būtų stiprūs dvasia, kūnu ir kariniu pasiruošimu: „Silpna tauta anksčiau ar vėliau taps ekonominis ir politinis savo stipresnio kaimyno vergas“ (2). Reikia dažniau kalbėti apie tarpusavio pagalbą, karo sunkumus,

pavojų, mirtį, garbę kristi kautynėse. Svarbus vadų pavyzdys: „sąžiningu savo pareigų ėjimu, pavojaus ir mirties neigimu, valios tvirtumu, kantrybe, narsumu, ryžtumu ir užsispyrimu kautynėse jis turi būti savo valdinių akyse jų idealų įsitikinimas“ (2).

K. Žukas ir V. Biržiška aptarė karių auklėjimo tikslus, formas, metodus, taip pat psichologijos, etikos žinių taikymą auklėjime. Labai didelis dėmesys buvo skiriamas karių bendrojo išsilavinimo kėlimui, akcentuotas grožinės literatūros, periodinės spaudos vaidmuo, teatro, kino lankymas, ekskursijų po Lietuvą ir karinio dalinio dislokacijos apylinkės panaudojimas karių bendrojo kultūrinio ir pilietinio ugdymo lygiui kelti. Minėtų autorių mintis straipsniais papildė karinio mokslinio žurnalo „Mūsų žinyno“ ir karininkams skirto žurnalo „Kardas“ autoriai K. Abaras, P. Tarasenko, B. Šidlauskas, J. Valkiūnas ir kiti.

Visuomenė pilietinio mokymo problemas sprendė per mokyklą. Ruošimas karo tarnybai nuo 1930 m. imtas integruoti į bendrąją ugdymo mokykloje sistemą. Pavyzdžiui, Pr. Naujokaitis gana daug karinės tematikos uždavinių pateikė savo aritmetikos uždavinyne (26). Per gimtosios lietuvių kalbos ir literatūros pamokas Lietuvos pilietį-patriotą auklėjo J. Jablonskio, M. Vasiliausko, I. Malinausko, J. Talmanto, S. Kymantaitės-Čiurlionienės, M. Biržiškos, Z. Kuzminskio, K. Bizausko, J. Ambrazevičiaus-Brazaičio, M. Miškinio ir kt. autorių knygos, chrestomatijos ir vadovėliai (4), visa „<...> ano meto mokykla, mokytojai, kurių dauguma buvo šviesios, ryškios asmenybės, išmokusios <...> ne tik fizikos, matematikos, kalbų, bet ir gyvenimo išminties, <...> galėjo būti pavyzdžiu jaunimui“ (32). Antrajame Nepriklausomybės dešimtmetyje (1930–1940 m.) vyresnėse gimnazijos klasėse ir aukštųjų mokyklų 1-ajame kurse buvo imtas diegti privalomas vaikinų karinis rengimas. Iki to laiko visi sveiki aukštųjų mokyklų absolventai, baigę mokslus, privalėjo atlikti karo tarnybą. Dažniausiai jie pasirinkdavo 1 metų kariūnų-aspirantų kursą karo mokykloje, per tuos metus išeidami sutrumpintą leitenantų parengimo kursą. Pilietiškumo, patriotizmo mokykla buvo Lietuvos šaulių sąjunga, į kurią įsiliedavo atsargos kariai ir karininkai.

Būtent pilietiškai sąmoningi Lietuvos piliečiai aktyviai dalyvavo 1941 m. birželio sukilime, išstisą pokario dešimtmetį, demokratinio pasaulio palikti vienu vieni, kovėsi partizanų gretose. Beje, paskutiniu Lietuvos partizanų vadu tapo vienas iš anksčiau minėtų kariūnų aspirantų, Respublikos pedagoginio instituto Klaipėdoje absolventas Adolfas Ramanauskas-Vanagas (1918–1957), kuriam po mirties pripažintas generolo laipsnis (2).

Pilietinis auklėjimas ikikarinės Lietuvos visuomenėje, mokykloje ir kariuomenėje buvo efektyvus. Tai įrodė istorija.

Teorinė ugdymo ir pilietiškumo samprata

Ugdymas – visuomeninis reiškinys, atsiradęs ir besikeičiantis kartu su visuomene. Prof. L. Jovaiša „Pedagogikos terminuose“ šią sąvoką apibrėžia taip: „ugdymas – asmenybę kuriantis žmonių bendravimas sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis“ (9). Žodžio „ugdymas“ turinys turi vieną požymį – kelti į ūgį, t. y. auginti, kad didėtų, plėtotųsi, vystytųsi, bręstų“ (9). Ugdymas apima auginimą, švietimą, mokymą, lavinimą, auklėjimą, formavimą. Šios sąvokos viena kitą papildo. Jos turi ir funkcinių ryši: švietimas realizuojamas mokymu; mokymo paskirtis ne tik išmokyti, bet ir lavinti, auklėti; auklėjimo paskirtis ne tik perteikti ugdytiniams kultūros vertybes, bet ir pagal jas formuoti elgesį, asmenybę. „Auginimo funkcijas daugiau atlieka šeima. Taigi ugdymo funkcijas galima pavaizduoti taip: auginimas – švietimas – mokymas – lavinimas – auklėjimas – formavimas“ (9).

Ugdymo procesas vyksta konkrečioje istorinėje-kultūrinėje situacijoje. Jį būtina sieti su visuomenės patirtimi, individualiais ugdytojų ir ugdytinių santykiais, pažinimo metodais ir priemonėmis. Ugdymas vyksta derinant veiklą, bendravimą (dominuoja), bendradarbiavimą, santykius ir sąveiką. Galime skirti dvi ugdymo puses: išorinę (pedagoginiai ugdymo veiksniai) ir vidinę (ugdymosi vyksmai). Ugdymo terminą į lietuvių pedagoginę terminiją įvedė S. Šalkauskis. Galime teigti, kad ugdant jaunimo vertybes, visuomeninius ir pilietinius įsitikinimus didelės įtakos turi šeima, mokykla, vaikų ir jaunimo

organizacijų veikla po pamokų, papildomas ugdymas bei kryptinga visų valstybės institucijų veikla. Pagrindinis visų ugdymo institucijų tikslas (turėtų būti) – ugdyti sąmoningą, socialiai aktyvų ir tautiškai susipratusį pilietį.

Pilietiškumo, kaip vertybės, ugdymo sampratos aiškinimas kelia daugybę filosofinių klausimų. Buvo atkreiptas dėmesys į sąvokos „pilietiškumas“ dviprasmiškumus, kurie pasireiškia bandant auklėti pilietiškumo dvasia. Todėl reikia išsiaiškinti ir apibrėžti skirtingas sąvokos reikšmes visuomenės įvairovės kontekste, subalansuoti socialinius ir kultūrinius įvairovės elementus, nubrėžiant ribas tarp „visuomeninių“ ir „asmeninių“ vertybių bei jų sričių. Terence H. McLaughlin (23), gilindamasis į ypač aktualią ugdymo filosofijos problemą – ugdymą demokratinėje visuomenėje – daug dėmesio skyrė vertybių ir pilietiškumo sampratų analizei.

Pilietiškumo sąvoka yra ginčų, kylančių dėl skirtingų sąvokos aiškinimų, objektas. Esamus pilietiškumo sąvokos dviprasmiškumus galima sugrupuoti į minimalistines ir maksimalistines sąvokos interpretacijas. Mokslo bendruomenėje sutariama, kad yra keturi pilietiškumo sąvokos požymiai: individui suteikiamas *tapatumas* (identiškas); *dorybės*, kurių reikalaujama iš piliečio; *politinis aktyvumas*, kurio tikimasi iš individo; *išankstiniai socialiniai reikalavimai*, keliami efektyviam pilietiškumui (23). Pateiktus pilietiškumo sąvokos požymius Terence H. McLaughlin išnagrinėjo minimalistiniu ir maksimalistiniu požiūriais.

1. *Tapatumas*, kurį individui suteikia pilietiškumas. „Minimalistiniu požiūriu tapatumas traktuojamas vien tik formaliu, įstatyminiu, juridiniu požiūriu (pvz., asmens paso ir balsavimo teisių turėjimas). Pilietis yra tas, kuris turi tam tikrą pilietinį statusą, visas su juo susijusias teises, tam tikroje įstatymų valdomoje bendruomenėje“ (23). Maksimalistiniu požiūriu tapatumas yra daug platesnė sąvoka, kuri suvokiama socialiniu, kultūriniu ir psichologiniu aspektais. Pilietis „privalo suvokti save kaip esamos bendruomenės narį, kurioje jis dalinasi demokratine kultūra, turi pareigų, atsakomybės, taip pat teisių, bendro gėrio, brolybės ir kt. suvokimą.“ (23). Ši tapatumo interpretacija

„kelia klausimą, kokių laipsniu socialinė negalia (įvairiomis formomis) gali susilpninti pilietiškumą, ypač tada, kai aplinkybės reikalauja efektyvių asmens veiksmų“ (23).

2. *Dorybės*. „Minimalistiniu požiūriu, pvz., lojalumas, atsakomybė, visų pirma interpretuojami kaip savo pobūdžiu esą konkrečioje vietoje konkrečiu laiku („čia ir dabar“). Vadinasi, pilietis yra tas, kuris paklūsta įstatymui ir yra „visuomeniškai aktyvus“ savanoriškos pagalbos kaimynui prasme.“ „Maksimalistiniu požiūriu, priešingai, iš piliečio reikalaujama platesnės lojalumo ir atsakomybės sampratos.“ (23). Maksimalistiniu požiūriu dorybės plečiamos iki bendresnių ir universalesnių sampratų, pvz., teisingumas, lygybė, darbas tam, kad būtų sukurtos geresnės socialinės sąlygos visiems piliečiams.

3. *Politinis aktyvumas* – taip viena iš pilietiškumo apraiškų. „Minimalistiniu požiūriu į pernelyg didelį politinį aktyvumą žiūrima įtariai, nes pilietis pirmiausia suprantamas tik kaip privatus individas, iš kurio reikalaujama išmintingo balsavimo už kandidatus“ (23). „Maksimalistinis požiūris priešingai, teikia pirmenybę aktyviam dalyvavimui demokratijos procese“ (23).

4. *Išankstiniai socialiniai reikalavimai*. Minimalistiniu požiūriu užtenka formalus juridinio statuso garantijos. Maksimalistinis požiūris „teigia, jog nors pilietiškumas teoriškai ir yra lygybės statuso šalininkas, nereikia užmiršti įvairių socialinės negalios formų, jei tą statusą norime pasiekti realiai ir prasmingai“ (23). Maksimalistiniu požiūriu – negalima pamiršti įvairių socialinių problemų formų, jei norime siekti lygybės ir gėrio idealų.

Be abejo, nurodytus prieštaravimus reikia nagrinėti, nes ir minimalistinės, ir maksimalistinės interpretacijos turi ideologinį turinį. „Pateikta interpretacija paprasčiausiai reikalauja, kad klausimai, susiję su tapatumo esme, bendrojo pobūdžio dorybėmis, aktyviu dalyvavimu bei socialinės negalios problema, būtų nagrinėjami kaip *susiję* su pilietiškumu, o ne ieškoma tikslių atsakymų į juos“ (23). Todėl labai svarbus šiuolaikinei visuomenei ir valstybei yra kritiško supratimo ir svarstymų laipsnis, suvokiamas kaip būtinas pilietiškumui. Maksimalistinės koncepcijos reikalauja iš piliečio išsamaus demokratiškus princi-

pų, vertybių ir taisyklių supratimo, taip pat nuostatos ir gebėjimų geranoriškai dalyvauti bendrai suvokiamame demokratiame pilietiškume (23).

Minimalistinis ir maksimalistinis požiūriai į keturis pilietiškumo sąvokos požymius rodo, kad būtina apsispręsti dėl požiūrio į pilietiškumo esmę, nes nuo to priklauso tolimesni tikslai ir veikla pilietinio ugdymo srityje. Egzistuoja ir „pilietiškumo ugdymo“ minimalistinės ir maksimalistinės interpretacijos. Minimalistiniu požiūriu „pilietinio ugdymo prioritetai: aprūpinimas informacija (pvz., įstatyminiu ir konstituciniu pagrindu, pilietiškumo statusą suvokiant juridine prasme vyriausybės bei balsavimo mechanizmu ir procesais); „čia ir dabar“ (konkrečioje vietoje konkrečiu laiku) esančių dorybių (susijusių su savanorišku aktyvumu bei visuomenės morale) plėtotė“ (23). „Tokio pobūdžio interpretacijomis nereikalaujama ugdyti <...> platų kritišką mąstymą bei supratimą, taip pat demokratiško piliečio dorybes ir nuostatas plačiąja prasme“ (23). Nėra „čia susirūpinimo palengvinti socialines negalias, kurios gali sutrukdyti <...> tapti piliečiais plačiąja prasme“ (23). Tokį požiūrį grindžia Galston „Pilietiniame ugdyme“ teigdamas, kad „tiesa ir kritiškas tyrinėjimas yra pavaldūs tik vienam tikslui: formuoti individus, galinčius efektyviai tvarkyti savo gyvenimus ir remti politinę bendruomenę“ (6). Paramos bendruomenei sąvoka laikoma atitinkamo pilietinio ugdymo kriterijumi. Užtikrinus, jog pagrindiniai pilietinio apsisprendimo ir tolerancijos reikalavimai yra vykdomi, pilietinis ugdymas nėra pateisinamas siekiant skatinti vaikus kritiškai permąstyti iš tėvų ar kultūrinių bendruomenių paveldėtus įsitikinimus, vertybes ir gyvenimo būdą (6).

Dabarties pasaulyje vis labiau pritariama maksimalistinei „pilietiškumo ugdymo“ koncepcijai. Todėl reikia kurti išsamias ugdymo programas, kur būtų akcentuojamas kritiško mąstymo vaidmuo bei būtų skirta daugiau dėmesio nuostatų ir dorybių plėtočiai. Kritiška argumentacija ir nepriklausomas sprendimas yra maksimalistinės perspektyvos bruožai. Nemažiau svarbios vertybės yra lojalumas ir įsipareigojimai (23) .

Iš viso to, kas pasakyta, galime daryti išvadą, kad „pilietiškumas“ ir „pilie-

tiškumo ugdymas“ nėra abstrakčios sąvokos. Jų aiškinimas reikalauja konkrečios specifikacijos konkrečiai visuomenei. „Visuomeninės“ dorybės yra gyvybiškai svarbios šiai specifikacijai, nes apibūdina pilietiškumo pobūdį ir apimtį“ (23). Jų identifikacija labai svarbi atitinkamam „pilietiškumo ugdymo“ apibrėžimui demokratinėje visuomenėje, nes joje egzistuoja tikėjimo, įpročių ir vertybių įvairovė. „Pilietiškumo ugdymas“ taip pat susijęs su „asmeninė“ sfera, nes pilietis turi moralines nuostatas ir nuomone, leidžiančius konkrečiais atvejais atskirti „visuomenines“ ir „asmenines“ vertybes bei sferas“ (23).

Svarbiausias „visuomeninių“ ar „pilietinių“ dorybių nustatymo kriterijus, pasak Galston, yra tai, „kas funkcionaliai būtina valstybės sociopolitinių institucijų poreikiams“ (6). Būtent moralinės vertybės „įkūnija socialinį etosą, konsensusą dėl to, kas yra bendrasis gėris, lojalumo bei atsakomybės visuomenei sampratą, taip pat platesnių įsitikinimų ir vertybių metmenis, suteikdama (bent jau iš dalies) gyvenimams „susitartos darnos“ kultūrą ir „laisvę“ (23). „Visuomeninės“ ar „pilietinės“ dorybės yra aukščiau už „asmeninius“ įsitikinimus. Būtent susitarimo dėl „visuomeninių dorybių“ ir bendrojo gėrio nebuvimas sąlygoja diskusijas apie „pilietiškumą“ ir „pilietiškumo ugdymą“.

„Visuomeninių dorybių“ apibrėžimo problema ne tik filosofinė. Aišku, jog problema taip pat yra ir praktinė, neišvengiamai susijusi su tam tikrų visuomenių socialiniais, politiniais klausimais bei realijomis ir reikalauja konkretaus dėmesio. Būtina ne tik apibūdinti „visuomenines dorybes“, bet ir nusakyti tai, kaip jas pasiekti. Filosofinė mintis gali pasitarnauti šiems praktiniams uždaviniams spręsti. Tačiau nei viena esamoji visuomenė negali įkūnyti ar būti formuojama vien filosofinių principų pagrindu – reikia praktinių samprotavimų ir įvairiapusiškos veiklos, norint pažinti ir siekti „visuomeninių dorybių“ ir „bendrojo gėrio“ (23). Kadangi praktiškai šis klausimas labai sudėtingas, jį privalės atsakyti visa visuomenė.

Siekiant detalizuoti tokius reiškinius kaip santykių tarp visuomeninių bei asmeninių vertybių ir sričių sudėtingumas, pagrindinis „bendrasis ugdymo uždavinys yra įdiegti ugdomiesiems įvairių visuomeninių vertybių, įpročių,

taisyklių bei lojalumo (visuomeninių dorybių) supratimą, išpareigojimą tai puoselėti ir, atsižvelgus į įvairovę, kartu skatinti būdingą asmeninei sričiai nagrinėjimą, supratimą, debatus, kritiškai apmąstytus individų sprendimus“ (23). Ugdymas turi lemiamą vaidmenį apsprendžiant demokratinės pliuralistinės visuomenės bendrąsias vertybes, siaurąja prasme – skatinant vertybių nagrinėjimą, bendrąja – skatinant ir ruošiant žmones dialogui, norint, kad pilietinis ugdymas netaptų neefektyviai „minimalistinis“ ar „maksimalistinis“. Todėl sutarimas „visuomeninių dorybių“ ir bendrojo gėrio klausimais, taip pat vienodas „pilietiškumo“ ir „pilietiškumo ugdymo“ supratimas tampa labai reikalingi.

Be abejonės, postmoderni visuomenė nebegali apsiriboti minimalistiniu pilietiškumo traktavimu, sutelkiant dėmesį vien tik į formaliąją šios sąvokos pusę. Maksimalistinė koncepcija, reikalaujanti iš piliečio išsamaus demokratiškos principų, vertybių ir taisyklių supratimo, jo sąmoningų nuostatų ir gebėjimų geranoriškai dalyvauti bendrai suvokiamame demokratijos procese, atspindi šiuolaikinės visuomenės poreikius ir suponuoja tolesnę jos raidos perspektyvą. Vadovaujantis šia koncepcija galima formuluoti pilietinio ugdymo tikslus bei uždavinius. Tačiau norint juos tinkamai įgyvendinti lygiai taip pat svarbu ir suvokti esamą padėtį, t. y. individų pilietinio sąmoningumo lygmenį. Tai ypač svarbu įgyvendinant pilietinio ugdymo programą Lietuvos ugdymo ir valstybinėse institucijose. Stipri, profesionaliai parengta ir patriotiškas nuostatas puoselėjanti Lietuvos kariuomenė yra ne tik viena svarbiausių Lietuvos saugumo atramų, bet ir svarbi karių, kaip visuomenės narių dalies, visuomeninių vertybių ir pilietiškumo ugdymo institucija.

Pilietinis ugdymas Lietuvos kariuomenėje

Postmodernus amžius suformavo naują kariuomenės, kaip nuolat kintančios organizacijos, koncepciją. Kariuomenės personalas orientuojasi į laisvai samdomus profesionalus. Ginkluotųjų pajėgų misija neapsiriboja vien dalyvavimu karinėse operacijose. Kariuomenės panaudojimas šiuolaikinėje visuomenėje yra daugiaplanis ir įvairiatikslis, t. y. karinių konfliktų prevencija; taikos

palaikymo operacijos (PSO); karinės operacijos, kitos nei karas (MOOTW); karinių-civilių pajėgų kooperuotos operacijos (CIMIC) ir pan. Šie pokyčiai karinių pajėgų struktūroje bei veikloje sąlygoja naujus reikalavimus, keliamus šiuolaikinei kariuomenei: karys turi būti daug humaniškesnis tiek savo išvaizda, o tuo labiau savo pasaulėžiūra; daug glaudesnė turi būti kariuomenės sąveika ir bendradarbiavimas su civiline visuomene; karys turi būti ne tik vadas, bet kartu geras vadybininkas, mokytojas ir mokinys kartu bei sąmoningas pilietis (16). Maža to, šiuolaikinis karys turėtų mąstyti ir veikti ne vien tik savo tautos ar valstybės identiteto rėmuose. Kadangi pagrindine kariuomenės misija tapo taikos palaikymo ar humanitarinės operacijos, tai šiuolaikinis karys, galintis sėkmingai įvykdyti jam keliamas užduotis, visų pirma privalo save suvokti kaip pasaulio pilietį, o atsakomybę suvokti pačia plačiausia prasme – atsakomybę visai žmonijai. Ir nors atsakomybės jausmas, kaip sugebėjimas skirti gėrį nuo blogio, glūdi pačioje žmogaus socialinėje prigimtyje, vis dėlto daugelis mano, kad tikrasis ir sąmoningas atsakomybės suvokimas turi būti žmoguje ugdomas, tinkamai jį mokant, lavinant ir auklėjant (24).

Karių ugdymo problemos nėra specifinės. Jas galėtume integruoti į visuomenės ugdymo procesą, suteikiant, kaip ir, beje, bet kuriai kitai ugdymo sričiai, specifinius reikalavimus. Edukacinio proceso metu ugdomas karių identiškumas yra neišvengiamai konkretus ir savitas, suformuotas socialinio, politinio ir kultūrinio konteksto ypatybių. Ugdymo veikla ne tik remiasi ir yra sąlygojama vertybių, bet ir perteikia vertybinę informaciją, kuri veikia tolesnę individo pasaulėžiūrą ir veiklą. Ugdymas, nepagrįstas vertybėmis, neturi prasmės. Vertybės, išreikštos ugdymo tiksluose, turinyje, procesuose ir laimėjimuose, yra labai įvairios. Jos apima žmogiškojo gėrio supratimo vertinimus bendruosiuose ugdymo idealuose ir tiksluose, tam tikrus vertinimus atskirų disciplinų rėmuose ir socialinio bei politinio pobūdžio įsipareigojimus. Šios bendresnio pobūdžio ugdymo vertybės netelpa moralinių vertybių rėmuose, net jeigu kartais jos ir yra moralinio pobūdžio. Teisingai suprastas moralinio ugdymo tikslas siekia suformuoti moralią asmenybę per integruotą supрати-

mo, žinių, įsitikinimų, įgūdžių, vertybių, požiūrių, dorybių, nuostatų, emocijų ir elgesio normų ugdymą. Moralinis ugdymas siekia formuoti žmones, ne tik ką nors suprantančius apie moralės kilmę, bet būtent tokius, kurie bus moralūs. Ugdymas kariuomenėje, susijęs su vertybių ir pilietiškumo formavimu, siekia daryti didelę ir reikšmingą įtaką karių įsitikinimams ir bendrai jų asmenybės raidai

Postmoderni visuomenė formuoja naujus karinio ugdymo tikslus bei uždavinius. Todėl „Lietuvos karys šiandien dažniau gina ir saugo kitų šalių gyventojus nei savo šalies piliečius. Be to, Lietuvos kariams dažniau tenka dalyvauti taikos operacijose, kur ne visada reikia kovinių kario savybių, labiau – bendravimo su vietos gyventojais, daugianacionalinių pajėgų kariais įgūdžių ir patirties, gebėjimo ne tiek ginti, kiek padėti. Tai išgyvena visos NATO kariuomenės“ (27).

Profesinis karininkų ruošimas yra neatsiejamas nuo jų akademinio lavinimo, universalių visuomeninių ir asmeninių vertybių ugdymo bei pilietinio ugdymo procesų. Šalia kovinių kario savybių turi būti ugdomi ir kiti gebėjimai, nes „misijose dalyvaujantis karys turi būti ne tik gelbėtojas – jis privalo žinoti tarptautinių organizacijų veiklos bei tarptautinė teisės principus, gebėti užmegzti ir palaikyti ryšius su vietos gyventojais, gerai mokėti užsienio kalbas“ (27).

Šiuolaikinio kario dorovinių vertybių sistema ir pilietinė savimonė turi būti grindžiama maksimalistine pilietiškumo koncepcija ir postmodernios kariuomenės paradigma. Lietuvos kariuomenėje, kaip ir visoje visuomenėje, pilietiškumo samprata yra paremta minimalistine koncepcija, t. y. formaliu požiūriu į pilietines nuostatas. Egzistuoja ir tradicinis požiūris į kariuomenės vertybių išskirtinumą bei jų supriešinimą su universaliomis vertybėmis. Tolesnis Lietuvos karininkų rengimo procesas yra neatsiejamas nuo pilietinės visuomenės kūrimo šalyje. Nors pilietinės sąmonės formavimas – ilgas ir sudėtingas procesas, tačiau pagrindinės Lietuvos žmonių, o tuo pačiu ir karių, pilietinio ugdymo kryptys yra sąlygotos bendrų pasaulinių demokratinių procesų tendencijų.

Reikia paminėti, kad pilietinio ugdymo klausimai aktualūs ne tik Lietuvos kariuomenei, bet ir NATO šalių kariuomenėms. NATO šalių politinė ir karinė vadovybė karių pilietiniam ir patriotiniam ugdymui skiria nuolatinį dėmesį. Pilietinio-patriotinio ugdymo užduotis kariuomenėje traktuojama gana plačiai ir įvairiapusiškai. Tai labai svarbi karių mokymo ir auklėjimo, jų kovinio rengimo dalis, glaudžiai susijusi su profesiniu bei moraliniu-psichologiniu rengimu, pomėgio karo tarnybai formavimu, sąmoningos pažiūros į pareigą tėvynei bei karinei drausmei diegimu, teigiamos tarnybos motyvacijos stiprinimu. Gerą pilietinę ir patriotinę karinių dalinių ir padalinių bei atskirų karių parengtį, anot NATO šalių kovinio rengimo specialistų, rodo šie veiksniai: ištikimybė savo tėvynės tikslams ir idealams, griežta karinė drausmė, kovos dvasia, noras laimėti, tikėjimas pergale, karių savitvarda, savigarba, sąžiningumas, atsidavimas pareigai ir karo tarnybai, kario garbės siekimas (28).

Nuo 1994 m., Lietuvos karo akademijai suteikus aukštosios mokyklos statusą, joje rengiami karininkai įgyja ir universitetinį, ir karinį išsilavinimą. Karo akademijos jaunesniųjų kursų kariūnai dar neseniai yra buvę mokiniai. Kariūnai į griežtos tvarkos ir subordinacijos organizaciją – kariuomenę – atėjo iš visuomenės. Jų nuostatos, vertybinės orientacijos, prioritetai, požiūriai atspindi tuos auklėjimo prioritetus ir jų įtakas, kurias padarė šeima, mokykla, gyvenamoji aplinka. Dorovinių vertybių ir pilietiškumo ugdymas turi prasidėti šeimoje, kur vaikas išmoksta gimtąją kalbą, susipažįsta su aplinka, tradicijomis, etnine kultūra, su tautos ir universaliomis vertybėmis. Žymus mūsų tautietis, pedagogas A. Maceina rašė: „Šeimos gyvenimas yra suglaustas tautos gyvenimas, tautos gyvenimas yra išplėstas šeimos gyvenimas, <...> kuo tautinis auklėjimas šeimoje yra menkesnis, tuo mokyklai jis darosi sunkesnis ir kartu reikalingesnis“ (21).

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos dėstytojams svarbu suvokti, kokie jaunuoliai, su koku žinių, vertybių, sąmoningumo bei pilietiškumo lygiu ateina į akademiją. Dėstytojai tęsia mokyklose pradėtą dorovinių vertybių ir pilietinio ugdymo procesą. Pagrindinis tikslas – ugdyti sąmonin-

gą, socialiai aktyvų ir tautiškai susipratusį karininką – Lietuvos pilietį. Todėl labai svarbu, kaip kariūnai suvokia tautinę savimonę ir tapatybę bei koks yra jų požiūris į asmenines ir visuomenines vertybes. Savimonė funkcionuoja kasdieninėje individų sąmonėje. „Todėl individualiajame lygmenyje tautinė savimonė ir tapatybė siejasi su socialine, profesine žmogaus tapatybe bei savimone“ (17). Profesinėje savigarboje yra ir tautinės savigarbos elementų. Tautinė savigarba daro įtaką profesinei savigarbai, neleisdama profesinės pareigos atlikti bet kaip. Šis santykis ypač svarbus kariuomenėje.

LKA dėstytojai supranta dorovinių vertybių, tautinio identiteto ir pilietiškumo svarbą kariūnų ugdymui ir stengiasi integruoti klausimus, susijusius su šiomis aktualiomis problemomis, į mokomuosius dalykus. Nemažiau svarbi ir patriotizmo ugdymo užduotis kariuomenėje, nes būtent patriotizmas nusako ir atskleidžia žmogaus santykius su tauta ir tautine kultūra, skatindamas nesavanaudišką žmogaus meilę savo tautiniam individualumui.

LKA Humanitarinių mokslų katedros dėstytojai atliko kariūnų apklausas, kurių rezultatai parodė kariūnų supratimą, kad saugodami Tėvynę, jie saugo ne tik savo ir artimųjų fizinę egzistenciją, bet ir tautą, jos kultūrą, istoriją bei kalbą (11, 15). Mokydami, auklėdami ir lavindami kariūnus dėstytojai pabrėžia, kad piliečiu gimstama, o pilietiškumas, kaip gebėjimas atsakingai ir kompetentingai dalyvauti įvairiose bendruomenės gyvenimo srityse, išugdomas. Pilietiškumo ugdymas yra demokratinės santvarkos kūrimo prielaida. Humanitarinių mokslų katedros dėstytojai diegia kariūnams mintį, kad tautos savimonė egzistuoja kaip atsakomybė už išlikimą ateinančioms kartoms, o tautos savimonės matmuo yra valia savarankiškai spręsti, nenusilenkti išorės ir vidaus prievartai. Ši veikla susijusi su bendrais jaunimo ugdymo uždaviniais, kuriuos sprendžia kariuomenė ir visuomenė. Todėl manome, kad mums visiems svarbūs lietuvių mąstytojo A. Maceinos išsakyti žodžiai: „Mokydama ir pratindama jaunimą savo Tėvynę ginti, ji (kariuomenė - R.K.M.) kartu moko ir pratina ją mylėti ir jai tarnauti“ (22).

Išvados

- Vertybinės orientacijos formuoja asmenybės motyvacinę struktūrą bei grindžia asmens socialinio veiksmo pasirinkimus ir vertinimus. Permainų laikai lemia žmonių vertybinių nuostatų transformaciją.
- Sąmoningi ir atsakomybę už savo šalies bei viso pasaulio likimą priimančios piliečiai gali kurti bendrą gėrį, tarptautiniu mastu garantuoti taiką ir kultūros tęstinumą.
- Pilietinės funkcijos negali egzistuoti atskirai nuo individo, todėl labai svarbus tampa asmens atsakomybė, kaip būtinas pilietiškumo matmuo. Tik turintis teisę spręsti ir galintis realizuoti pasirinktus tikslus asmuo gali būti atsakingas už savo pasirinkimo pasekmes.
- Pilietinis auklėjimas prieškarinio Lietuvos visuomenėje, mokykloje ir kariuomenėje buvo efektyvus. Tai įrodė istorija.
- Pilietinės sąmonės formavimas – ilgas ir sudėtingas procesas, lemiamas bendrų pasaulinių ir demokratinių tendencijų. Lietuvos kariuomenės karininkų ugdymas yra neatsiejama šalies pilietinės visuomenės kūrimo dalis.
- Egzistuoja tradicinis požiūris į kariuomenės vertybių išskirtinumą bei jų supriešinimą su universaliosiomis, o tai prieštarauja šiuolaikinės pilietinės visuomenės reikalavimams..
- Asmeninių, visuomeninių vertybių ir pilietiškumo ugdymas, kaip kompleksinis procesas kariuomenėje, turi apimti visas andragogikos formas ir metodus. Turi būti sukurta konceptuali ir vieninga programa.
- Mokydama specialybės dalykų ir taip skleisdama žinias, LKA prisideda prie valstybės, visuomenės ir kariuomenės gerovės didinimo bei pagrindžia asmeninių ir visuomeninių vertybių ugdymo, pilietinio švietimo ir universitetinio lavinimo ryšio būtinumą.

Literatūra

1. **Ažubalis A., Kazlauskaitė-Markelienė R.** Pilietišio ugdymo tendencijos prieškarinio Lietuvos visuomenėje ir kariuomenėje//*Pilietiškumo samprata ir piliečių ugdymas demokratinėje visuomenėje: mokslinis seminaras: tezės.* V., 2002, p. 8.
2. **Ažubalis, A., Kazlauskaitė-Markelienė, R.** Pagrindiniai istoriniai lietuviškieji karinės pedagogikos šaltiniai apie piliečio ugdymą//*Šiuolaikinės kultūrinės dvasinės plėtros problemos: mokslo darbai.* V tarptautinė mokslinė konferencija. Kaunas: Lietuvos žemės ūkio universitetas, 2001, p.133–135.
3. **Bauman Z.** *Globalizacija: pasekmės žmogui.* V., 2002, p. 7.
4. **Bukauskienė T.** *Lietuvių literatūros mokyimo istorija (iki 1940 m.).* V., 1993.
5. **Degėsys L.** Filosofijos ilgesys pilietinio ugdymo sistemoje//*Tarptautinis seminaras „Pilietinis ugdymas naujo tūkstantmečio išvakarėse: patirtis, praktika, perspektyva.* V.,1999, p. 20-21.
6. **Galston W.** Civic education in the liberal state. *Liberalism and the Moral Life.* Cambridge, 1989, p. 89–91, 100.
7. **Grigas R.** Tautiškas ir pilietiškas civilizacijos bei globalizacijos iššūkių akivaizdoje//*Filosofija, sociologija.* 2002, Nr. 1. p. 4.
8. *Jaunimo vertybinės orientacijos: straipsnių rinkinys.* V., 2003.
9. **Jovaiša L.** *Pedagogikos terminai.* V.,1996, p. 245.
10. **Kazlauskaitė R.** Pareigos ir atsakomybės reikšmė kuriant pilietinę visuomenę//*Jaunimas ir pilietinė visuomenė.* V., LKA,1997.
11. **Kazlauskaitė-Markelienė R.** Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos kariūnų tautinės savimonės lygis//*Pedagogika.* 2000, Nr.43.
12. **Kazlauskaitė-Markelienė R.** Karininko-pedagogo pilietinio ugdymo gairės: tautinės savimonės aspektas (teorinis pagrindimas)//*Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: aktualijos ir perspektyvos: pranešimai: X tarptautinė mokslinė konferencija.* V., VPU, 2004, p. 79–83.
13. **Kazlauskaitė-Markelienė R.** Pilietišio identiteto ir pilietiško svarba ugdant XXI a. karininką-pedagogą//*Kultūra – ugdymas – visuomenė:*

- mokslo darbai: tarptautinė mokslinė konferencija – K., Akademija, 2005, p. 35-40.
14. **Kazlauskaitė-Markelienė R., Ažubalis A.** Svarbiausia – ugdyti pilietį// *Mokslas ir gyvenimas*. 2002, Nr. 1.
  15. **Kazlauskaitė-Markelienė R., Petrauskaitė A., Žigaras F.** *Pilietinis ugdymas Lietuvos kariuomenėje: raida, patirtis, problemos ir jų sprendimo būdai*. Mokslinio projekto ataskaita. LKA, 2003–2005.
  16. **Kazlauskaitė-Markelienė R., Petrauskaitė A., Žigaras F.** Šiuolaikinė Lietuvos kariuomenė: kai kurie pilietinio ugdymo aspektai// *Tiltai*. 2007, Nr.35.
  17. **Kuzmickas B., Astra L.** *Šiuolaikinė lietuvių tautinė savimonė*. V., 1996, p. 20.
  18. *Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai*. V., Pilietinės visuomenės institutas, 2005, p. 7.
  19. *Lietuvos Respublikos Karinė strategija*. Patvirtinta Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministro 2004 m. lapkričio 15 įsakymu Nr. V1226, http://www.kam.lt/EasyAdmin/sys/files/strategija_1.doc, 2005-05-25.
  20. **Lokas D.** *Esė apie pilietinę valdžią*. V., 1992.
  21. **Maceina A.** *Mintys, apmąstymai*. V., 1998, p. 17, 20.
  22. **Maceina A.** *Tautinis auklėjimas*. K., 1991.
  23. **McLaughlin Ference H.** *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: demokratiškumas, vertybės, įvairovė*. K., 1997, p. 73–86.
  24. **Micewski, E. R.** (2005), Leadership Responsibility ir Postmodern Armed Forces. *Civil–Military Aspects of Military Ethics, (Vol. 2)*. Vienna.
  25. *Mokyklinis vadovėlis papiktino kariškius*, <http://www.delfi.lt/archive/print.php?id=10276939>, 2006.08.03.
  26. **Naujokaitis P.** *Aritmetikos uždavinynas*. D. 4., Kaunas–Marijampolė, 1938.
  27. **Novagrockienė J.** Kariuomenės transformacija XXI amžiuje: Lietuvos atvejis//*Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2004*, V., LKA, 2005, p. 208.
  28. *Pilietiškumo samprata ir piliečių ugdymas demokratinėje visuomenėje*. Seminaro medžiaga. – V., 2003, p. 63, 64, 110, 115.

29. **Platonas.** *Valstybė.* V., 1981.
30. *Prasidėjo Europos pilietiškumo per švietimą metai*, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=6372444>, 2005.04.01.
31. *Raktas: kodėl Lietuvos visuomenėje nyksta tolerancija?*, <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8687113>, 2006.02.06.
32. **Rudokas J.** *Prarastieji Lietuvos talentai.* V., 2001.
33. **Šalkauskis St.** *Lietuvių tauta ir jos ugdymas.* K., 1933.
34. **Šalkauskis St.** *Visuomeninis auklėjimas.* K., 1932.
35. **Teresevičienė M., Oldroyd D., Gedvilienė G.** *Suaugusiųjų mokymas: an-dragogikos didaktikos pagrindai.* K., 2004.
36. **Zaleskienė I.** *Apie kai kuriuos moksleivių pilietinio ugdymo klausimus*, <http://www.pilietinis-ugdymas.smm.lt/info/problemos.html>, 2004.01.30.

Doc dr. Audronė Petrauskaitė

DOROVINĖS VERTYBĖS IR ŠIUOLAIKINĖ KARIUOMENĖ

Vertybės, kaip poreikių, interesų, norų ir troškimų objektai, yra nepaprastai reikšmingos tiek kiekvieno žmogaus, tiek visos visuomenės gyvenime. Jos nėra konkretūs daiktai, tačiau, būdamos civilizacijos išraiška, egzistuoja visoje žmonijos kultūros epochose ir kiekvieno individo sąmonėje. Vertybės bei vertybinės orientacijos rodo ir asmenines žmogaus nuostatas, ir visuomenės vertybių sistemą. Jas galėtume traktuoti kaip idėjas, turinčias įtakos žmonių gyvenimui, skatinančias ir kreipiančias jų veiklą, padedančias skirti gerus ir blogus dalykus. Tačiau svarbiausia, kad, Bronislovo Kuzmicko teigimu, „vertybės išreiškia ne tai, kas faktiškai yra, buvo ar galėtų būti, bet tai, kas turėtų, privalėtų būti, net jeigu tas privalėjimas negali būti visiškai įgyvendintas“ (6, p. 60). Taigi vertybės, kaip žmonijos idealai, esti nepaprastai reikšmingos ir prasmingos tiek asmenybės, tiek ir visuomenės gyvenime. Ir būtent todėl jos nuolat yra ir mokslininkų, ir visų piliečių dėmesio centre.

Be abejo, vertybės negali būti atsiejamos nuo dorovės, nes būtent ji yra tiek individų, tiek visos visuomenės gyvenimo reguliatorius bei veiklos orientyras. Dorovė yra viena iš pagrindinių žmogaus laimingo gyvenimo sąlygų. Todėl tokios vertybės kaip sąžiningumas, geranoriškumas, kilnumas ir pan. yra svarbios asmenybės dorovinės brandos sąlygos ir kartu jo laimingo gyvenimo prielaidos.

Lietuva gyvena permainų laikotarpiu, labai sudėtingu ne tik politine bei ekonomine prasme. Permainos, palietusios įvairius visuomeninio gyvenimo aspektus, stipriai paveikė ir visuomenės vertybių sistemą. Visuomenei atrodė,

kad kardinaliai turi būti keičiama viskas, nesusimąstant ir negalvojant. Šioje situacijoje labiausiai nukentėjo paprasti žmonės, nes jie neteko dorovės orientyrų. Jų supratimu, visos vertybės žlugo kartu su senąja politine-ekonomine sistema. Buvo supainiotos materialinės ir dorovinės vertybės, o pastarosios tapo iš viso neprasmingos.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę pradėjo kurtis šiuolaikinė Lietuvos kariuomenė, kuriai teko dar didesnių išbandymų. Nors mūsų karinės pajėgos neturėjo gilių istorinių tradicijų, tačiau kariuomenės vertybės buvo suprantamos visiškai tradiciškai: iš kario, o ypač iš vado, buvo tikimasi drąsos, pasiaukojimo, patriotizmo, idėjiškumo ir visiško atsidavimo tarnybai. Tai atitiko tiek karinės vadovybės požiūrį į kariuomenės vertybes, kario asmenines savybes, tiek ir visos visuomenės nuostatą kariuomenės atžvilgiu. Tačiau nereikia pamiršti, kad individo vertybių sistema formuojasi veikiamą visos visuomenės vertybinės orientacijos. Kariuomenė, kaip viena gana uždara socialinė grupė, galėtų formuoti savo pačios vertybes, neatsižvelgdama, kad jos gerokai skiriasi nuo likusios visuomenės dalies. Vis dėlto ar tai nebūtų pavojinga tendencija, ar tai atitiktų tiek Lietuvos visuomenės, tiek ir pačios kariuomenės interesus?

Šio straipsnio tikslas – panagrinėti, kokie reikalavimai yra keliami šiuolaikiniam kariui ir kokia turėtų būti jo vertybių sistema, kad atitiktų postmoderniai visuomenei keliamus reikalavimus. Be to, bus apžvelgiamos kariūnų, kaip būsimų Lietuvos karininkų, vertybinės orientacijos, remiantis tyrimais, atliktais Lietuvos Generolo Jono Žemaičio karo akademijoje.

Postmoderni kariuomenė: kokia ji?

Kariuomenės vertybių sistema, kaip daugelis kitų karinės profesinės etikos problemų, yra ir ginkluotųjų pajėgų atstovų, ir visuomenės nuolatinių diskusijų objektas. Šiuolaikiniame pasaulyje, kai pasikeitė karinio konflikto pobūdis, dorovinis karo misijos aspektas, o ypač dorovinių vertybių klausimas, tapo labai aktualus. Mūsų dienomis tiek profesinės etikos problemos, tokios

kaip karinės atsakomybės (individualios ir kolektyvinės) ar karinės garbės, tiek universalieji moralės principai, pvz., žmoniškumo bei teisingumo, įgauna naują dimensiją:

1. Globalūs procesai, pvz., demokratizacija ir pilietinės visuomenės kūrimas, labai paveikė ir kariuomenę, kuri pamažu praranda savo socialinį uždaramą ir virsta integralia visuomenės dalimi. Pakitus visuomenės ir kariuomenės tarpusavio santykiams, tampa būtina pervertinti kariuomenės idealus ir vertybių sistemą.
2. Asimetrinių grėsmių ir teroristinio karo akivaizdoje Vakarų visuomenei reikia dar kartą patikrinti savo ištikimybę esamiems humanizmo idealams ir bendražmogiškosios moralės principams.
3. Teroristų ir ekstremistų išpuoliai verčia tiek visuomenę, tiek kariuomenę spręsti problemą, kaip suderinti jau nusistovėjusias demokratinės visuomenės vertybes (žmogaus teises bei laives, pilietinę toleranciją, konvencinio karo taisykles, kt.) su naujomis ginkluoto konflikto formomis ir nekonvencinio karo priemonėmis.

Visuomenė ir kariuomenė yra susirūpinusi dėl svarbiausio ir opiausio klausimo, į kurį būtina atsakyti. Visų pirma ar reikia laikytis tradicinių dorovės principų, moralės reikalavimų bei teisės normų kovojant su priešininku, kurio vertybių sistema skiriasi nuo mūsų? Galbūt mūsų Vakarų civilizacijos ir demokratinės visuomenės dorovinės vertybės yra svarbios tik mums, taigi galima jų nepaisyti, susidūrus su priešininku, kuriam jos nepriimtinos?

Visuomenės nuostata visais pirmiau minėtais aspektais nėra vienareikšmiška, lygiai kaip ir kariuomenėje nėra bendros strategijos vertybinės orientacijos klausimais. Ir tai ne tik mūsų, Lietuvos kariuomenės bei visuomenės, bet ir visos Vakarų kultūros problema. Tačiau į šiuos klausimus atsakyti būtina kuo greičiau ir aiškiau, nes kariniai veiksmai Azijos regione tebesitęsia, o lietuviai dalyvauja įvairiose karinėse misijose šiame regione. Taigi reikia aiškaus atsakymo, kad būtų užkirstas kelias tolesniems karo nusikaltimams, o žmogiškasis veiksnys būtų kuo stabilesnis.

Šiuolaikinės kariuomenės koncepcija labai skiriasi nuo ankstesniųjų (modernios ar vėlyvos modernios kariuomenės) koncepcijų ir yra grindžiama postmodernios visuomenės reikalavimais, pasikeitusia visuomenine politine situacija pasaulyje. Milžiniški ir globalūs pasaulio politinių ir visuomeninių-ekonominių procesų bei tarptautinių santykių pokyčiai, prasidėję pasibaigus Šaltajam karui, smarkiai paveikė kariuomenės ir visuomenės santykius, tuo keisdami kariuomenės prigimtį bei esmę. 1990 m. amerikiečių sociologas C. C. Moscosas suformulavo hipotezę, kad šiuolaikinės valstybės gyvena laikotarpiu, kai iš „visuomenių, pasiruošusių karui“ formuojasi „visuomenės, užkertančios karui kelią“, o tai numato jų tolesnę transformaciją į „visuomenes be karo“ (10, p. 4). C. C. Moscosas pasiūlė 10 kriterijų, apibūdinančių tris kariuomenės tipus, būdingus šiems trims visuomenės raidos laikotarpiams*. 1994 m. Moscosas patobulino savo koncepciją, įtraukdamas kriterijus, atitinkančius postmodernios visuomenės ypatybes, o tris šiuolaikinės visuomenės raidos etapus apibūdino kaip „modernią visuomenę“ (1920–1945), „vėlyvą modernią visuomenę“ (1945–1990) ir „postmodernią visuomenę“ (nuo 1990 m.), kuriuos atitinka trys analogiški kariuomenės vystymosi periodai (10, p. 15). Dabartinis visuomenės ir kariuomenės etapas yra apibūdinamas kaip postmodernus, kai Vakarų valstybėms nebereikia tokių ginkluotųjų pajėgų, kurių vertybių sistema skirtųsi nuo visuomenės daugumos pripažįstamų vertybių (10, p. 12). Postmodernios kariuomenės koncepcija iš esmės skiriasi nuo modernios ar vėlyvos modernios kariuomenės koncepcijų. Ji yra grindžiama tiek smarkiai pasikeitusia visuomenine politine situacija, tiek ir pasikeitusia visuomenės pasaulėžiūra. Tai savo ruožtu lemia ginkluotųjų pajėgų tikslų bei uždavinių pokyčius, taip pat ir kariuomenės organizacijos bei struktūros pokyčius.

Postmoderniai kariuomenei būdingi penki esminiai organizaciniai pokyčiai:

- 1) civilinės ir karinės veiklos sritys tapo labiau susijusios;

* Plačiau apie tai skaitykite Moscos C. C., 1992, *Armed Forces in a Warless Society*. Forum 13, Munich; Novagrockienė J., 2005, *Transformation of the Military in the 21st Century: The Lithuanian Case*. – Lithuania Annual Strategic Review, Vilnius: The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, 189–207.

- 2) labai sumažėja vidinių skirtumų ir tarnybos ypatumų tarp įvairių šalių kariuomenių, kurie buvo nulemti skirtingų tradicijų bei karinės tarnybos specifikos;
- 3) pakito karinė misija (kariuomenės tikslas – dalyvauti tiek karinėse, tiek ir kitose netradicinėse operacijose), dėl to kariuomenė turi tapti profesionalesnė;
- 4) karinės pajėgos dažniau naudojamos tarptautinėse misijose, kurių legitimumas yra patvirtintas ir kurioms yra vadovaujama ne nacionaliniu, o tarptautiniu mastu;
- 5) įvairiatautė karinių pajėgų sudėtis, nulemta bendrųjų kariuomenės internacionalizacijos procesų.

Šių organizacinių pokyčių rezultatas – tai labai sudėtingas ir įdomus fenomenas, kurį mokslininkai apibūdina kaip „postmodernizmo paradoksą“, t. y. visuomenės ir kariuomenės suartėjimas ir atitolimas tuo pat metu (9, p. 8). Visuomenės ir kariuomenės suartėjimo procesą skatina bendri išorinių ir vidinių grėsmių prevencijos uždaviniai, taip pat ir glaudesnė karinių bei civilinių struktūrų sąveika. Kita vertus, kariuomenės atitolimas nuo visuomenės yra neišvengiamas kariuomenės profesionalizacijos ir internacionalizacijos rezultatas. Esant tokiai paradoksaliai situacijai, kariams iš tikrųjų yra nelengva suprasti savo profesinės veiklos tikslus bei uždavinius, o dar sunkiau suvokti vertybių prioritetus. Tačiau būtent tokia sudėtinga ir paradoksali situacija reikalauja iš esmės suvokti vertybinius prioritetus, o formuoti bendrą karių vertybinę orientaciją turi būti karinio ugdymo pagrindas.

Postmodernios kariuomenės vertybės

Norint suvokti postmodernios kariuomenės vertybių prioritetus, reikia atsižvelgti į socialinius veiksnius. C. C. Moscosas nustatytė aspektus, pagal kuriuos skiriami trys kariuomenės raidos etapai,- tai grėsmės suvokimas, kariuomenės struktūra, karinės misijos suvokimas, profesionaliosios tarnybos karių skaičius, visuomenės nuostata kariuomenės atžvilgiu, kariuomenės

viešieji ryšiai, civiliai darbuotojai karinėse struktūrose, moterų vaidmuo kariuomenėje, kariuomenės ir kario šeimos santykiai, homoseksualūs asmenys kariuomenėje, asmenys, atsisakantys tarnauti kariuomenėje dėl religinių ar moralinių įsitikinimų. Visus šiuos aspektus ginkluotųjų pajėgų organizacijoje ir struktūroje lemia visuomenės realijos, būtent – visuomeniniai-ekonominiai santykiai, politinės raidos ypatumai, tautinė, rasinė, lyčių tolerancija ir kt. Ir todėl būtent šie aspektai apibūdina atskiros šalies kariuomenės raidos etapą ir tuo pat metu padeda suvokti jos vertybių sistemą.

Karinėje profesinėje veikloje kario (ar karininko) asmeninės vertybės tradiciškai yra traktuojamos kaip jo pasiruošimas vykdyti savo profesines pareigas. Nagrinėjant karinės profesinės etikos problemas kartais yra atskiriamos vertybių ir pareigos etikos. Vertybių etika turi formuoti kiekvieno kario vertybių sistemą pagal bendrąsias kariuomenės vertybes, siekiant, kad kario elgesys moralės požiūriu būtų tinkamas, o pareigos etikos tikslas – išmokyti tinkamai veikti praktinėse situacijose (3, p. 151). Tradiciškai ir visai kariuomenei, ir asmeniškai kiekvienam kariui nepaprastai svarbios ir reikšmingos buvo šios vertybės: teisingumas, pareigingumas, garbė, patriotizmas, lojalumas, sąžiningumas, pasiaukojimas, drąsa ir daugelis kitų, nepaprastai puikių dorovės savybių.

Žmonijos istorinė patirtis rodo, kad visos šios dorovės vertybės buvo, yra ir bus svarbios asmeniniame gyvenime, žmonių tarpusavio santykiuose ir profesinėje veikloje. Nagrinėjant šiuolaikinės kariuomenės vertybinės orientacijos problemą, svarbiausia yra išsiaiškinti ne tai, ar šios vertybės tebėra aktualios mūsų dienomis. Svarbiausia yra sudėti tinkamus akcentus ir pakeisti dorovinių vertybių sistemą atsižvelgiant į nūdienos prioritetus, pokyčius visuomenėje ir reikalavimus, keliamus postmoderniai kariuomenei.

Postmoderniai kariuomenei keliami nauji reikalavimai (palyginti su modernia kariuomene) **:

** Plačiau apie tai skaitykite Moscos C. C., Williams J. A., Seagal D. R., eds., 2000. *The Postmodern Military*, N.Y: Oxford University Press; Micewski E. R. *Leadership Responsibility in Postmodern Armed Forces*.

- daugiau laisvai samdomų karių (modernioje kariuomenėje dominavo šauktinių karinės pajėgos, vadovaujamos profesionalios karininkijos korpuso);
- karinių formuočių panaudojimas įvairiais tikslais (moderni kariuomenė orientavosi tik į karą, kaip pagrindinę misiją);
- daugiau išvaizdos ir pasaulėžiūros žmoniškumo (modernioje kariuomenėje ypač akcentuojamas vyriškasis pradai tiek išvaizdoje, tiek pasaulėžiūroje);
- glaudi sąveika ir bendradarbiavimas su civile visuomene (modernioje kariuomenėje buvo pabrėžiamas kariuomenės organizacinis struktūrinis bei kultūrinis išskirtinumas, palyginti su civiliais);
- visiška moterų integracija į ginkluotąsias pajėgas (modernioje kariuomenėje buvo tik atskiros moterų formuotės arba karinė tarnyba joms buvo visiškai uždrausta);
- homoseksualių asmenų priėmimas į karinę tarnybą (modernioje kariuomenėje šie asmenys buvo baudžiami už savo seksualines pažiūras, o vėlyvoje modernioje kariuomenėje – ignoruojami);
- kario šeimos atskyrimas nuo kariuomenės gyvenimo (modernioje kariuomenėje šeima buvo integruota);
- karys turi būti ne tik lyderis, bet kartu ir vadybininkas, technikas, mokinys bei pilietis;
- profesinė veikla grindžiama tarptautine patirtimi.

Naujos kariuomenės raidos tendencijos yra glaudžiai susijusios su kario vertybinės sistemos pokyčiais. Postmodernioje kariuomenėje keičiami ne tik kariuomenės santykiai su visuomene, bet kartu – asmens ir karinės tarnybos santykis. Šie pokyčiai reikalauja ir naujo asmens požiūrio į savo profesinę veiklą, ir kitokių kario asmens savybių. Tai savo ruožtu lemia naujus kario profesinio ugdymo tikslus, uždavinius ir metodus, t. y. naujos karinio ugdymo koncepcijos poreikį.

Modernios kariuomenės misija buvo karas (t. y. jėgos panaudojimas iškilus grėsmei), o postmodernios kariuomenės misijos tikslai ir veiklos pobūdis esti labai įvairūs, t. y. karinių konfliktų prevencija, taikos palaikymo ir atkūrimo operacijos (PKO, PSO), karinės operacijos, kitokios nei karas (MOOTW), bendros karinės ir civilės operacijos (CIMIC) ir t. t. Karinės misijos, taip pat ir kariuomenės tikslų bei užduočių pasikeitimas kelia naujus reikalavimus kariui. Postmoderniai kariuomenei reikia ne tik profesinės kompetencijos ir gero fizinio pasiruošimo, bet ir sugebėjimo kritiškai mąstyti, kūrybiškai pritaikyti turimas žinias, greitai reaguoti, esant nestandartinei situacijai, drąsos priimti savarankiškus sprendimus ir asmeninės atsakomybės už žmonių gyvybes (net pačia plačiausia šios sąvokos prasme – atsakomybės už žmonijos likimą). Visus šiuos kario gebėjimus formuoja pasaulėžiūra ir vertybinės orientacijos. Todėl akivaizdu, kad ugdant naujo tipo karį prioritetinės vertybės esti bendražmogiškieji dorovės principai – pagarba žmogui, tolerancija, pasiaukojimas ir teisingumas. Tai nereiškia, kad vertybės, įprastai vertinamos kaip būtiniausios geram kariui, t. y. lojalumas, pareigingumas, sąžiningumas, teisingumas bei drąsa, postmoderniai kariuomenei yra nebereikalingos. Jos buvo ir bus reikalingos tiek kariui, tiek bet kuriam žmogui, tačiau jos nebegali būti moraliniai prioritetai karinėje profesinėje veikloje, nes nebeatitinka pakitusio veiklos turinio. Lojalumas ir pareigingumas neturėtų vyrauti kario profesinių vertybių sistemoje ir trukdyti jam suvokti savo individualios profesinės atsakomybės mastą, kaustyti jo savarankiškumą ir iniciatyvą.

Būtinumas keisti kariuomenės požiūrį į kario profesines vertybes yra nulemtas ir kitų pokyčių kariuomenėje. Moterų bei homoseksualių asmenų įtraukimas ir priėmimas į karinę tarnybą, galimas pakitus Vakarų visuomenės požiūriui ir postmodernios visuomenės realijoms, reikalauja didesnės lyčių tolerancijos bei supratingumo. Karinė tarnyba ir kario profesija kelis tūkstančius metų buvo išskirtinai vyriška. Ilgaamžę tradiciją ir įsišaknijusius mąstymo stereotipus yra labai sunku pakeisti per dešimt ar dvidešimt metų, todėl lyčių tolerancijos stoka stipriai jaučiama kariuomenėje: į moters ar homosek-

sualių pažiūrų asmens tarnybą žiūrima daugiau kaip į visuomenės primestą valią kariuomenei, o ne kaip į natūralų reiškinį ar būtinybę. Taigi ir dėl šių priežasčių tolerancijos, pagarbos, geranoriškumo ir supratingumo ugdymas turėtų tapti vienu iš pagrindinių karinio ugdymo prioritetų.

Modernios kariuomenės paradigma buvo pagrįsta tautinės valstybės koncepcija ir bendra tautine idėja. Vykstant globaliems internacionalizacijos ir integracijos procesams, tradiciškai suprantama nacionalinės nepriklausomybės idėja labai pakito. Todėl postmoderni kariuomenė, toliau tęsdama tautinio patriotizmo idėją, ją transformuoja į tarptautinio bendradarbiavimo ir pasaulinio saugumo idėją. Pavyzdžiui, ir LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme yra teigiama, kad Lietuvos nacionalinio saugumo sistema plėtojama kaip Europos bendros saugumo ir transatlantinės gynybos sistemų dalis (8). Kita vertus, paskutinis dešimtmetis smarkiai pakeitė karinių operacijų pobūdį: kovojant su terorizmu, vykstant religiniams ir regioniniams konfliktams, ginkluotosios pajėgos dažnai atsiduria įvairiose kultūrinėse erdvėse, kurių religinės bei tautinės tradicijos skiriasi. Postmodernios kariuomenės strateginiai tikslai ir uždaviniai bei šiuolaikinių karinių operacijų pobūdis reikalauja ne paviršutiniško, o gilaus pliuralizmo ir demokratijos suvokimo, gilaus vertybinio požiūrio į šias mūsų visuomenės vertybes, įsisąmonintos religinės ir tautinės tolerancijos, solidarumo jausmo.

Taigi esminiai pokyčiai kariuomenėje, nulemti objektyvių visuomenės raidos procesų, diktuoja naujus kario identiteto vertybinius prioritetus. Kariuomenė nebegali likti socialiai uždara organizacija, o karys nebegali pretenduoti į savo profesijos išskirtinumą. Ir kariuomenė, ir kiekvienas karys tampa integralūs pilietiniai visuomenės nariai, turintys bendrą vertybių sistemą. Ir todėl kario profesinės veiklos vertybiniai prioritetai turėtų būti bendros demokratinės visuomenės vertybės, t. y. „pliuralizmas, nediskriminacija, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė“ (12, p. 17). Tokios dorovinės vertybės ir turėtų formuoti humanistinę kario pasaulėžiūrą, nes postmoderni visuomenė kelia naujus kario ugdymo uždavinius:

- ugdyti karį gynėją (bet ne karį kovotoją);
- ugdyti pasaulio pilietį, vilkintį uniformą („piliėtis, vilkintis uniformą“ – tai būtų tik 1-as šio ugdymo proceso etapas).

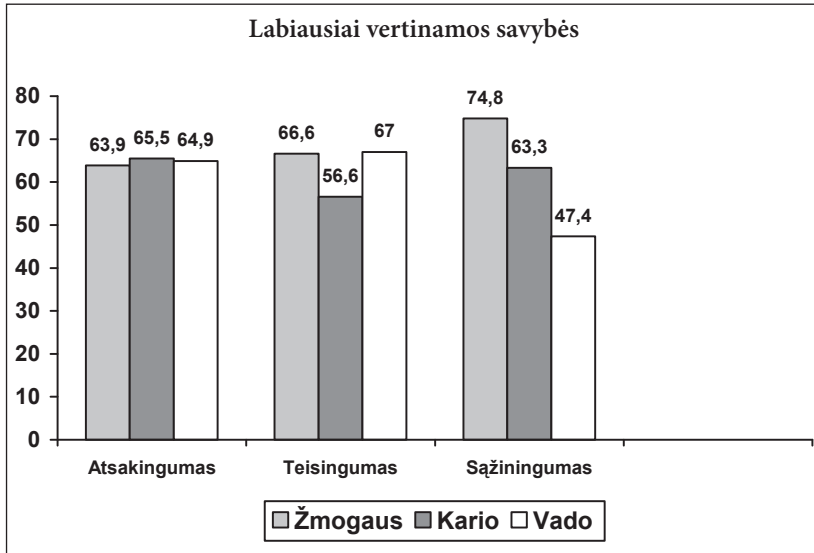
Kariūnų vertybinės orientacijos

Tačiau, norint įvykdyti šiuos uždavinius bei atsakyti į kitus aktualius karinės pedagogikos bei karinės etikos klausimus, pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, kokia yra karių pasaulėžiūra ir kokie vertybiniai prioritetai šiuo metu vyrauja Lietuvos kariuomenėje. 2003–2005 metais buvo atliktas anketinis tyrimas Generolo Jono žemaičio Lietuvos karo akademijoje (5). Šio tyrimo metu buvo norima išsiaiškinti, koks yra kariūnų (t. y. būsimųjų Lietuvos kariuomenės karininkų) požiūris į žmoniškąsias bei profesines dorovines vertybes ir kokios vertybės jų pasaulėžiūroje yra pagrindinės. Žinoma, vadovaujantis tik šiuo tyrimu negalima spręsti apie visos kariuomenės vertybinių orientacijų ypatumus, tačiau vis dėlto gauti rezultatai leidžia iš dalies suvokti susiklosčiusią padėtį kariuomenėje ir numatyti tolesnius bendro karinio ugdymo prioritetus.

Anketiniu tyrimu norėta nustatyti, kokias žmogaus savybes kariūnai vertina labiausiai, koks jų požiūris į profesines kario vertybes ir ką jie mano apie profesinių ir žmoniškųjų vertybių suderinamumą. Tuo tikslu anketoje respondentams buvo pateikti 3 skirtingi klausimai: „Koks turi būti geras žmogus?“, „Koks turi būti geras karys?“ ir „Koks turi būti geras vadas?“.

Analizuojant 2005 metais atlikto tyrimo duomenis reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad, respondentų nuomone, **atsakingumas** yra viena iš svarbiausių tiek žmogaus (63,9 proc., 3 vieta), tiek kario (65,5 proc., 2 vieta), tiek vado (64,9 proc., 2 vieta) savybių. Be to, tyrimo rezultatai rodo, kad respondentai visais trimis aspektais labai vertina ir tokias savybes kaip **teisingumą** bei **sąžiningumą** (žr. 1 diagramą). Taigi, šio tyrimo duomenimis, prieštarų kariūnų vertybių sistemoje nėra: respondentai tas pačias savybes (atsakingumą, teisingumą, sąžiningumą) skyrė kaip reikšmingas tiek bendražmogiškuoju, tiek ir profesionaliuoju aspektu.

1 diagrama

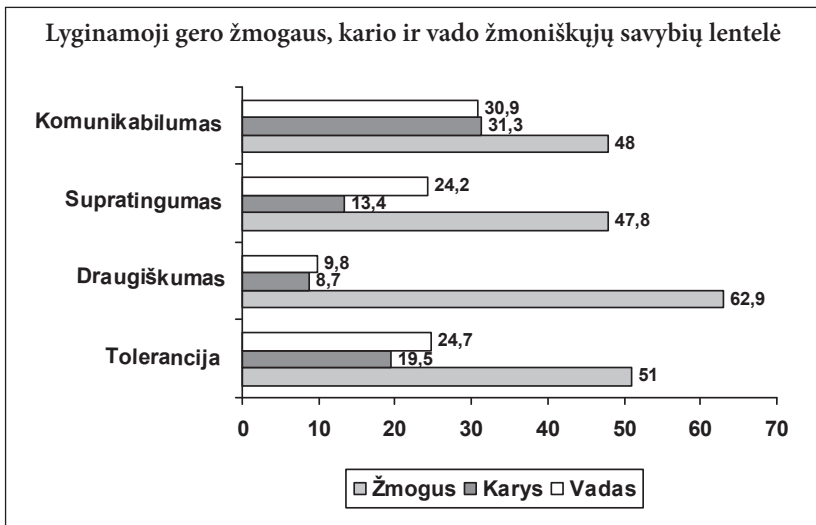

Tačiau kiti anketinio tyrimo rezultatai rodo, kad kariūnų pasaulėžiūroje vis dėlto yra tam tikras vertybių konfliktas. Atrodytų, kad kariūnams yra labai svarbios tokios dorovinės individo savybės kaip draugiškumas (šią savybę, kaip svarbiausią, nurodė 62,9 proc. respondentų), tolerancija (51,0 proc.), komunikabilumas (48,0 proc.) ir supratingumas (47,8 proc. respondentų). Tačiau daugelis respondentų nemano, kad šios savybės yra būtinos ar nors šiek tiek reikalingos kario profesinėje veikloje: tik 8,7 proc. mano, kad draugiškumas reikalingas kariui, 9,8 proc. – vadui; 13,4 proc. respondentų nuomone, supratingumas būtinas kariui ir 24,2 proc. – vadui). Nelabai svarbios ir reikalingos profesinėje veikloje kariūnams atrodo ir tokios savybės kaip komunikabilumas bei tolerancija (žr. 2 diagramą).

Palyginę šio tyrimo rezultatus su ankstesnių (2003 ir 2004 metais atliktų) tyrimų duomenimis, galėtume teigti, kad ši tendencija išlieka nepakitusi. Ka-

riūnai labiausiai vertina tas asmenines savybes (t. y. atsakingumą, pareigingumą, sąžiningumą, teisingumą, sumanumą), kurios, jų nuomone, yra reikalingiausios kariuomenėje bei kario profesinėje veikloje, ir nenori pripažinti, kad profesinėje veikloje svarbios ir tokios vertybės kaip tolerancija, draugiškumas bei supratingumas. Draugystė, tolerancija, supratingumas jiems tėra universalios vertybės, būtinos bet kuriam žmogui, bet absoliučiai nereikalingos kariui. Šias savybes, kaip pačias būtiniausias kariui, įvardijo vos po 1–2 iš visų respondentų.

2 diagrama

Labiausiai vertindami dorovines vertybes, būtinas profesinei karių tarnybai gerai vykdyti, kariūnai lyg ir rodo profesinį sąmoningumą. Kita vertus, iš tyrimo rezultatų matyti, kad kariūnai nesuvokia profesinės dorovės esmės arba ją traktuoja tiesiog pernelyg siaurai. Kario etika, kaip ir bet kurios pro-

fesijos etika, remiasi bendražmogiškosios dorovės principais. Pats pagrindinis bet kokios žmogaus veiklos, jo elgesio ir santykių su aplinkiniais dorovės principas – pagarba žmogui. Iš pagarbos principo išplaukia visi kiti humaniškumo ir žmonių bendravimo principai bei normos – tolerancija, draugiškumas, pasitikėjimas, supratingumas ir t. t. Ši iš pirmo žvilgsnio paradoksali profesinių ir universalių dorovinių vertybių priešprieša, vyraujanti kariūnų pasaulėžiūroje, yra pavojinga tendencija: jeigu individas iš esmės nesuvokia, kas tai yra profesinė dorovė, negalima tikėtis, kad jis suvoks profesinius tikslus ir sąmoningai atliks profesines pareigas.

Tyrimo rezultatai rodo ir kitą gana pavojingą tendenciją: kariūnai linkę profesijos išskirtinumą vertinti tradiciškai. Pernelyg siaurai suvokiama profesinė etika, kurios pagrindinis aspektas – „statutinė“ profesinė garbė („karys – drąsus, atsakingas, sąžiningas ir teisingas“, o „geras vadas – teisingas, atsakingas, drąsus, protingas ir pasitikintis savimi“), yra pavojingas kariūnui, kaip asmenybei ir kaip piliečiui. Toks požiūris leidžia manyti, kad karys pretenduoja į tam tikrą išskirtinę pasaulėžiūrą, o tai savo ruožtu trukdo jam save tinkamai suvokti šiuolaikinėje pilietinėje visuomenėje. Tai nebeatitinka ir postmodernios visuomenės reikalavimų, ir prieštarauja postmodernios kariuomenės paradigmai.

Kita vertus, kadangi trejų metų tyrimų rezultatai rodo tą pačią tendenciją, galėtume manyti, kad yra tam tikrų klaidų ir pedagogų veikloje, ypač karinių (t. y. karinių instruktorių ir taktikos karininkų). Matyt, tai pačių karinio ugdymo specialistų bei Lyderio ugdymo programos vykdytojų klaidos, iš kurių svarbiausia ta pati – pernelyg ribotas profesinės dorovės ir profesinės veiklos suvokimas.

Tolerancija – tai vienas iš pagrindinių šiuolaikinės pilietinės visuomenės egzistencijos principų. Be šio principo neįmanomas taikus sambūvis bet kurioje valstybėje, kurioje gyvena ir dirba daugelio tautybių, įvairių religinių konfesijų, skirtingų politinių pažiūrų ir netradicinės pasaulėžiūros žmonės. Mūsų epochos visuomenė yra tokia įvairi, kad sunku net ir išvardyti įvairius

žmonių pasaulėžiūros, tradicijų, gyvenimo būdo ir elgesio skirtumus. Todėl daugelio kultūrų visuomenėje tolerancija tampa ne tik dorovine nuostata, bet priemone ir tikslu žmonėms sugyventi ir išgyventi. Be tolerancijos neįmanomas ir tarpvalstybinis bendravimas, o tuo labiau – bendradarbiavimas. Šiuolaikiniame pasaulyje ši ypatybė esti ypač svarbi ir atviros visuomenės, ir visos žmonijos progresui.

Atliekant anketinę apklausą norėta išsiaiškinti LKA kariūnų tolerancijos ribas, t. y. jų požiūrį į įvairias religijas, tautas, nuostatą netradicinės seksualinės orientacijos žmonių atžvilgiu bei lyčių lygybės klausimais. Religinė, tautinė, seksualinė ir lyčių tolerancija yra kertiniai demokratinės valstybės, kiekvieno žmogaus teisių bei galimybių joje užtikrinimo principai, pilietinės visuomenės vertybės. Be to, šis principas yra ypač svarbus kario profesinėje veikloje, atliekant įvairias tarptautines karines misijas (tiek taikos palaikymo, tiek karo su terorizmu atvejais), nes jis padeda išlaikyti žmoniškumą, neprarasti savigarbos bei orumo, taip pat saugo ir nuo abejingumo ar tiesiog nuo virtimo profesionaliu žudiku. Kita vertus, tolerancija, kaip asmens savybė, padeda geriau suprasti kitus žmones (ne tik draugus, bet ir priešus), o tai yra taip pat labai svarbu kario profesinėje veikloje.

Anketinio tyrimo rezultatai rodo, kad kariūnai gerbia visas tautas: žydus, rusus, lenkus, baltarusius, ukrainiečius, amerikiečius, kinus, turkus ir kitas tautas. Tačiau kariūnai nežino, kiek kitos tautos (pavyzdžiui, rusai, lenkai, žydai ir kt.), gyvenančios Lietuvoje, prisideda prie mūsų šalies ir visuomenės pažangos arba tiesiog nemano, kad tautinių mažumų indėlis į Lietuvos socialinį, ekonominį ir politinį gyvenimą yra svarbus. Pavyzdžiui, daugiausia, jų nuomone, Lietuvos pažangai padeda anglosaksai (taip mano 51,6% respondentų) ir skandinavai (jų indėlį teigiamai vertina 41,7% respondentų). Tuo tarpu skaitlingiausių tautinių mažumų – lenkų ir rusų - atstovų indėlį į mūsų šalies pažangą teigiamai vertina tik apie 20% kariūnų (5). Taigi, remiantis tyrimo duomenimis, galėtume teigti, kad kariūnai nepakankamai suvokia tautinės tolerancijos svarbą. Pagarba kitoms tautoms yra grindžiama tik for-

maliu tautų lygiateisiškumo pripažinimu. Kariūnams trūksta supratimo apie kitų tautų indėlį į mūsų tautos ir Lietuvos valstybės raidą. Taigi manytina, kad pagrindinis Europos Sąjungos principas „Visi lygūs ir visi skirtingi“ kariūnų pasaulėžiūroje nėra pakankamai giliai suvoktas.

Vienas iš esminių pasaulėžiūros aspektų, atskleidžiančių asmenybės pi- lietinę brandą ir vertybinę orientaciją, yra požiūris į moters ir vyro padėtį visuomenėje, jų teises bei galimybes. Kadangi dauguma tiriamųjų buvo vyrai, atliekant anketinį tyrimą buvo svarbu nustatyti jų požiūrį į moteris, jų vai- dmenį šeimoje, visuomenėje bei kariuomenėje.

Anketoje buvo pateikti 6 teiginiai, kuriais respondentų buvo prašoma pa- reikšti savo nuomonę apie moters padėtį šeimoje bei visuomenėje (žr. 1 len- telę). Tyrimo duomenimis, dauguma kariūnų (75,3 proc.) sutinka, kad mote- rys turi dirbti ir taip prisidėti prie šeimos išlaikymo. Taip pat dauguma (67,6 proc.) respondentų mano, kad moters darbas ir didelis užimtumas nekenkia jos santykiams su vaikais. Beveik pusė (48 proc.) apklaustųjų nesutinka su tra- diciniu vaidmenų pasiskirstymu šeimoje, t. y. nepritaria teiginiui, kad „vyro pareiga uždirbti pinigų, o moters – rūpintis namais“. Tačiau, kita vertus, net 41,8 proc. respondentų sutinka su teiginiu, kad „nėra gerai, kai vyras namuo- se prižiūri vaikus, o moteris eina į darbą“.

Anketinio tyrimo duomenys rodo, kad kariūnų pasaulėžiūroje susi- pina tradicijos ir realijos, t. y. tradicinis patriarchalinis šeimos suvoki- mas su šiuolaikinio gyvenimo reikalavimais. Kariūnai lyg pripažįsta vyro ir moters lygias teises bei pareigas, tačiau iš tikrųjų jų mąstymas lieka tradicinis: tik moteriai greta tradicinio vaidmens šeimoje bei visuomenėje (rūpinimasis šeima, vaikais) yra skiriamos dar papildoma pareiga – šeimos iš- laikymas, o vyrui netradicinės papildomos pareigos (t. y. rūpinimasis namais bei vaikais) skiriamos labai nenoriai. Dvejų metų tyrimo rezultatų lyginamo- sios analizės duomenimis, kariūnų nuostatos moters ir vyro padėties šeimoje bei visuomenėje atžvilgiu praktiškai nepakito.

1 lentelė

**Požiūris į moters vaidmenį visuomenėje ir šeimoje
(2005 m. ir 2004 m. tyrimo rezultatų palyginimas)**

Lentelėje pateikti teiginiai apie darbą ir šeimą. Prašom pasakyti, ar Jūs sutinkate su kiekvienu iš šių teiginių?	Sutinku (proc.)		Nežinau (proc.)		Nesutinku (proc.)	
	2005 m.	2004 m.	2005 m.	2004 m.	2005 m.	2004 m.
1. Dirbančios moters ryšiai su vaikais gali būti tokie pat šilti ir tvirti, kaip ir nedirbančios.	67,6	72,4	16	10,1	16	17,5
2. Ikimokyklinio amžiaus vaikas nukenčia, jeigu jo motina dirba.	35,6	33,2	28,9	21,6	35	44,8
3. Darbas yra gerai, bet namai ir vaikai yra tai, ko iš tikrųjų nori moteris.	29,4	21,3	37,1	38,4	32	39,2
4. Vyro pareiga yra uždirbti pinigus, o moters – rūpintis namais ir šeima.	24,2	19,8	27,3	23,9	48	42,9
5. Negerai, jei vyras lieka namuose ir prižiūri vaikus, o moteris eina į darbą.	41,8	45,5	28,4	25,7	28,9	28,7
6. Dauguma moterų šiais laikais turi dirbti, kad prisidėtų prie šeimos išlaikymo.	75,3	80,6	17,5	14,6	6,2	4,9

Norint plačiau ištirti kariūnų požiūrį į moters vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje, anketoje buvo pateikti 7 teiginiai, kuriais buvo prašoma respondentų pareikšti savo nuomonę apie moters tarnybą kariuomenėje (žr. 2 lentelę). Anketinio tyrimo, atlikto 2005 metais, rezultatai rodo, kad 54,1 proc. respondentų sutinka, kad kario profesiją, kaip ir bet kurią kitą, gali rinktis tiek

vyrų, tiek moterų. Vis dėlto, daugumos (59,4 proc.) tiriamųjų nuomone, moteris niekada negalės gerai vadovauti kariams, nes ji jiems nėra geras tvirto kario pavyzdys. Daugiau kaip pusė (t. y. 62,4 proc.) kariūnų mano, kad moterų yra fiziškai silpnesnės už vyrus, ir beveik tiek pat (t. y. 63,9 proc.) respondentų sutinka, kad kariuomenė daro blogą įtaką moters prigimčiai („karinėje tarnyboje moterų šurkštėja ir tampa valdingos“). Tik 4,1 proc. kariūnų sutinka, kad jiems vadovautų moteris karė.

2 lentelė

Požiūris į moteris kariuomenėje (procentais)

Lietuvos kariuomenėje daugėja moterų. Toliau pateikta keletas nuomonių apie moteris kariuomenėje. Kokia Jūsų nuomonė šiuo klausimu?	Nesutinku	Nežinau	Sutinku
1. Kariuomenėje gali būti tik tam tikrų specialybių moterų (slaugytojų, ryšininkų ir kt.).	22,2	7,2	40,1
2. Moterų yra fiziškai silpnesnės, todėl negali gerai atlikti karinių užduočių.	25,2	11,9	62,4
3. Karinėje tarnyboje moterų šurkštėja ir tampa valdingos.	18,6	17,0	63,9
4. Kario profesiją, kaip ir bet kurią kitą, gali rinktis tiek vyrai, tiek ir moterų.	36,1	9,3	54,1
5. Moteris niekada negalės gerai vadovauti kariams, nes ji jiems nėra geras tvirto kario pavyzdys.	26,3	13,9	59,3
6. Vyrų ir moterų teisės Lietuvos kariuomenėje yra vienodos.	33,5	17,5	38,5
7. Norėčiau, kad tarnyboje man vadovautų moteris karė.	76,9	18,6	4,1

Taigi, kaip rodo tyrimo rezultatai, dauguma kariūnų lygias lyčių teises ir galimybes pripažįsta tik formaliai. Pasikeitusi socialinė-ekonominė situacija tik iš dalies palietė tradicinį mąstymo stereotipą – moters teisė dirbti pripažįstama kaip neišvengiama būtinybė. Tačiau kariūnų sąmonėje vaidmenų pasiskirstymas tarp lyčių išlieka stereotipinis. Ypač tai išryškėja tiriant moters ir vyro padėtį kariuomenėje – kario profesija ir toliau laikoma grynai vyriška. Šie tyrimo rezultatai rodo tiek vyriško prado dominavimą kariūnų pasaulėžiūroje, tiek lyčių tolerancijos stoką.

Kita svarbi postmodernios kariuomenės charakteristika yra „homoseksualūs asmenys kariuomenėje“. Tačiau, tyrimų duomenimis, homoseksualių asmenų atžvilgiu kariūnų pozicija yra taip pat nepaprastai konservatyvi. Nors dauguma respondentų sutinka su teiginiu, kad kiekvienas žmogus yra laisvas pasirinkti savo seksualinę orientaciją, tiek pat kariūnų (t. y. 68,0 proc.) nenori, kad jiems vadovautų homoseksualios orientacijos žmogus ir netiki, kad homoseksualus asmuo gali padaryti sėkmingą karjerą kariuomenėje.

Lietuvos kariuomenės vertybės: postmodernios kariuomenės link?

Per paskutinįjį dešimtmetį Nacionalinės gynybos sistemos reforma lėmė didžiulius Lietuvos ginkluotųjų pajėgų pokyčius. Tokie kariuomenės organizacijos bei struktūros pokyčiai kaip naujos karinės misijos, daug moterų kariuomenėje, ginkluotės modernizavimas, didesnis karių profesionalumas ir kiti leidžia sociologams teigti, kad Lietuvos kariuomenė greitai juda postmodernios kariuomenės link ir kartu išlaiko kai kurias vėlyvos modernios kariuomenės ypatybes (11, p. 207). Šios ypatybės atrodo labai neįžymios, palyginti su didžiuliais pasiekimais – homoseksualių asmenų integracija į karinę tarnybą ir lyčių santykių problemos kariuomenėje. Kita vertus, būtent šie aspektai ir atskleidžia kokybinius kariuomenės pokyčius, t. y. parodo karių vertybinę orientaciją ir pasaulėžiūrą. Todėl galėtume teigti, kad Lietuvos kariuomenės pokyčiai yra labiau kiekybiniai nei kokybiniai.

Lietuvos karo akademijos kariūnų anketinio tyrimo rezultatai patvirtina tą pačią bendrą tendenciją, t. y. kariūnų vertybes galėtume apibūdinti kaip atitinkančias vėlyvos modernios kariuomenės paradigimą, bet ne postmodernios kariuomenės reikalavimus. Žinoma, tai nėra vien tik kariuomenės problema, kadangi kariūnų vertybių sistema daugeliu aspektu atspindi bendras tendencijas, būdingas visai Lietuvos visuomenei. 1999 metais atlikto sociologinio tyrimo Lietuvoje „Vertybės: Europa 1999“ duomenimis, mūsų visuomenė stokoja tiek tautinės, tiek religinės, tiek seksualinės tolerancijos, o daugumai lietuvių būdingas patriarchalinis požiūris į šeimą ir moters padėtį visuomenėje. (1).

Tačiau karių pasaulėžiūra formuojasi ne tik veikiant bendriems socialiniams-ekonominiams veiksniams. Kariūnų vertybinės orientacijos kartu yra ir bendro karinio ugdymo proceso rezultatas. Tai ypač akivaizdu tiriant kariūnų požiūrį į profesines bei universaliąsias vertybes, moterų ir homoseksualių asmenų tarnybą kariuomenėje. Profesinių ir bendražmogiškų vertybių priešprieša kariūnų pasaulėžiūroje ir tradiciškai konservatyvų požiūrį į moteris bei homoseksualius asmenis kariuomenėje aiškintina ne tik visuomenės, bet ir karinių pedagogų pasaulėžiūros įtaka. Karinio ugdymo procese instruktoriai perduoda ne tik savo profesines žinias bei patirtį, kartu jie formuoja ir bendrą kariūnų pasaulėžiūrą, vertybinę orientaciją, o svarbiausia – karininkai formuoja kariūnų požiūrį į profesiją ir profesines vertybes. Tačiau pakeisti pačių karininkų pasaulėžiūrą yra daug sunkiau nei pakeisti struktūrą, ginkluotę ar panašiai. Norint įvykdyti šiuos pokyčius, reikia ne tik daug darbo, bet ir laiko.

Be to, reikėtų neužmiršti, kad postmodernizmo samprata yra daug sudėtingesnė ir įvairiapusiškesnė, o ne tik epochos būdinys. Postmodernizmas – tai „mąstymo būdas ir gebėjimai“, o gyvenimas postmoderniame amžiuje apibūdinamas kaip veikla „pliuralizmo, fragmentiškumo, heterogeniškumo ir dekonstruktyvizmo“ sąlygomis (9, p. 5). Postmoderniam pasauliui būdinga įvairovė ir pasirinkimo laisvė. Jis nepateikia besąlyginių vertybių ir nustatytų veiklos normų. „Dėl vertybių jau nekovojava („neinama į barikadas“), o

tariamasi (racionaliai argumentuojant įvairias pozicijas ir ieškant optimalaus sprendimo)“ (14, p. 16). Asmuo pats turi suvokti ir suformuoti savo vertybių sistemą ir, racionaliai įvertinęs kiekvieną sudėtingą situaciją, savarankiškai rasti bet kurios problemos sprendimą. Postmodernus pasaulis suteikia galimybę žmonėms tvarkytis gyvenimus, o tai savo ruožtu juos moraliai įpareigoja ir uždeda didžiulę atsakomybės našta.

Kita vertus, prisimintina, kad postmoderni pasaulėžiūra yra charakterizuojama mąstymo būdo, identiteto, mokymosi, dorovinių vertybių ir santykių su tradicijomis pokyčiais (2, p. 98), o tai dar labiau pasunkina asmenybės savęs identifikacijos procesą. Todėl šiuolaikinio ugdymo svarbiausias uždavinys – asmenybės kritinio mąstymo formavimas, kuris padėtų individui susiformuoti savo individualius ir sąmoningus įsitikinimus ir savąją vertybių sistemą. Įgytos žinios ir gebėjimai turėtų būti kritiškai įvertinti, permąstyti ir suprasti. Tokios žinios padėtų geriau suprasti save, kitus žmones (kartu ir kitas socialines grupes bei įvairias kultūras), leistų suvokti dalyko ar reiškinio priežastis bei esmę, t. y. kritinis mąstymas padėtų žmogui subręsti ir virsti iš moralės objekto į moralės subjektą. Antikos mąstytojų teiginys, kad žinojimas daro žmogų dorą, tampa šiuolaikinėje visuomenėje kaip niekada aktualus.

Dabar dauguma karinės pedagogikos specialistų iš įvairių demokratiškos Europos bei pasaulio valstybių sutaria dėl vieno – karinis ugdymas turi remtis ne tik tradicinių karinių vertybių puoselėjimu, bet ir bendražmogiškų vertybių formavimu. Šiuolaikinio kario etosas turi apimti tiek karinę dvasią, t. y. tokius bruožus kaip pasiaukojimas, didvyriškumas, drausmė ir šaunumas, tiek civilinės visuomenės vertybes, tokias kaip individuali atsakomybė, supratingumas, tolerancija, atsidavimas ir pagarba kitiems. Kario identiteto formavimas turėtų remtis ne tik senųjų, tradicinių, karinio etoso tradicijų perdavimu, bet ir individualios moralės ugdymu, visos kario pasaulėžiūros bei jo pilietinės savimonės formavimu.

Moralinis karių ugdymas tampa prioritetinis profesinio karių ugdymo uždavinys. Karti XX amžiaus ir net pastarųjų metų kovinių veiksmų patirtis rodo,

kad tradiciniai karinio ugdymo metodai atgyveno ir kad reikėtų kuo greičiau atsiriboti nuo barbariškos praeities (13, p. 142). Norint išugdyti šiuolaikinį profesionalų karių, pakankamai kompetentingą ir sugebantį rezultatyviai veikti šiuolaikinėse karinėse operacijose, vien tik tradicinio karinio lavinimo jau nebeužtenka. Pirmiausia reikia keisti kario vertybinę orientaciją ir profesinės veiklos prioritetus. O norint pasiekti šį tikslą, daugelio Vokietijos, Austrijos, Suomijos ir kitų Vakarų valstybių karinio rengimo specialistų nuomone, vien tik tokių atgyvenusių karinio rengimo metodų kaip treniruotės, pratybos, taisyklių kalimas ir t. t. jau nebepakanka. Norint pasiekti trokštamo rezultato, reikia visapusiško karių ugdymo ir akademinio jų lavinimo (9, 2, 13, 4, 7).

Lietuvos karininkų rengimo sistema šiuo požiūriu lyg ir būtų priešakyje kitų valstybių, nes jau nuo 1994 metų Lietuvos karo akademijoje lygiagrečiai vyksta ne tik karinės (profesinės), bet ir akademinės (universitetinės) paskaitos, o nuo 2000 metų kariūnai yra ruošiami pagal tris civilinių specialybių universitetinių studijų programas. Tačiau vien tik akademinės studijos, kaip rodo tyrimo rezultatai, nėra pajėgios pakeisti karių pasaulėžiūros, o ypač – jų profesinių vertybių. Lietuvos karininkų rengimo sistemoje šiuo metu karinės ir akademinės studijos yra atskirtos, o tai trukdo įgyvendinti bendrą karių ugdymo koncepciją. Kita vertus, jaučiama nepakankama karinių disciplinų dėstytojų profesinė kompetencija pačia plačiausia šiuolaikinės kariuomenės prasme: dažniausiai kariūnus ugdo geri kariniai specialistai, bet neturintys pedagogo įgūdžių, kartais labai jauni ir mažą gyvenimo patirtį turintys karininkai. O juk kariniams instruktoriams bei taktikos karininkams tenka didžiausia atsakomybė, kad karių profesinė pasaulėžiūra ir kariūnų vertybinės orientacijos būtų ugdomos tinkamai. Todėl kariniai pedagogai turėtų būti ypač kruopščiai atrenkami, įvertinant ne tik jų profesinius nuopelnus, bet ir žmoniškąsias savybes, pedagoginius gebėjimus bei gyvenimo patirtį.

Norėdami paruošti profesionalų kovotoją, galintį kovoti įvairiomis situacijomis, ir išugdyti naujo tipo lyderį, gebantį kritiškai mąstyti ir kūrybiškai veikti, esant sudėtingiausioms karinėms aplinkybėms, turime turėti galvo-

je, kad svarbiausia – išugdyti **žmogu** kaip brandžią asmenybę, turinčią savo pasaulėžiūrą ir vertybių sistemą, sugebantį aktyviai veikti, atsakingą, turintį savigarbos jausmą ir jaučiantį pagarbą kitiems. Tam reikalingi tiek Lietuvos karo akademijos pedagogų bendras požiūris į karinę rengimo sistemą, tiek bendra Lietuvos ginkluotųjų pajėgų viso karinio rengimo koncepcija.

Išvados

- Postmodernios visuomenės raida smarkiai paveikė ir kariuomenę, kuri pamažu praranda savo socialinį uždaramą ir virsta integralia visuomenės dalimi. Pasikeitus visuomenės ir kariuomenės tarpusavio santykiams, iškyla būtinybė pervertinti kariuomenės idealus ir vertybių sistemą. Postmodernią kariuomenę charakterizuoja ne tik tokie veiksniai kaip pasikeitęs karinės misijos pobūdis, ginkluotųjų pajėgų organizacija bei struktūra, bet svarbiausia – ir kokybiškai nauja karių pasaulėžiūra bei vertybinė orientacija.
- Asimetrinių grėsmių ir teroristinio karo akivaizdoje Vakarų visuomenei ir jos ginkluotosioms pajėgoms reikia dar kartą patikrinti savo ištikimybę esamiems humanizmo idealams ir bendražmogiškosios moralės principams. Teroristų ir ekstremistų išpuoliai verčia tiek visuomenę, tiek kariuomenę spręsti problemą, kaip suderinti jau nusistovėjusias demokratinės visuomenės vertybes (žmogaus teises bei laisves, pilietinę toleranciją, konvencinio karo taisykles ir kt.) su naujomis ginkluoto konflikto formomis ir nekonvencinio karo priemonėmis.
- Labai sudėtinga, dažnai paradoksali tarptautinė ir visuomeninė-politinė situacija reikalauja iš esmės suvokti vertybinius prioritetus, o formuoti bendrą karių vertybinę orientaciją turi būti karinio ugdymo koncepcijos pagrindas.
- Esminiai kariuomenės pokyčiai, nulemti objektyvių visuomenės raidos procesų, diktuoja naujus kario identiteto vertybinius prioritetus: karys

nebegali pretenduoti į savo profesijos išskirtinumą ir todėl kario vertybiniais prioritetais profesinėje veikloje turėtų tapti vertybės, bendros visai demokratinei visuomenei, t. y. pliuralizmas, nediskriminacija, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė. Šios dorovinės vertybės turėtų būti humanistinės kario pasaulėžiūros pagrindas.

- LKA kariūnų anketinio tyrimo rezultatai (t. y. tolerancijos stoka, karinių profesinių vertybių priešprieša universaliosioms, moterų diskriminacija ir t. t.) rodo, kad kariūnų vertybiniai prioritetai neatitinka reikalavimų, keliamų postmodernios kariuomenės kariui, bei respondentų nepakankamą pilietinę, dorovinę brandą.
- Šiuolaikinis pasaulis per daug sudėtingas ir įvairus. Šiuolaikiniam kariui parengti nebeužtenka vien tiktai tinkamai paruoštos mokymo metodikos. Postmodernus amžius reikalauja ir naujų ugdymo formų ir metodų, ir visiškai kito, naujo požiūrio į karių rengimo sistemą, t. y. **naujos kario ugdymo koncepcijos**.
- Pagrindiniu kario profesinio rengimo akcentu turėtų tapti **kritinio mąstymo ugdymas**. Būtent kritinis mąstymas turėtų padėti šiuolaikiniam kariui priimti universaliąsias dorovines vertybes ir tapti brandžia asmenybe.

Literatūra

1. Europa ir mes. Kolektyvinė monografija (ats. red. Matulionis A.), 2001. Vilnius: Kultūros ir meno institutas.
2. **Fleck G.**, 2005, Postmodernist Relativism and Value (Dis-)Orientation: The Context of Human Dignity Reconsidered. – Civil-Military Aspects of Military Ethics (Volume 2). Vienna: National Defense Academy Printing Office, 97–109.
3. **Gabriel R. A.**, 1987, To Serve with Honour. New York: Greenwood Press.

4. **Huhtinen A. M.**, 2005, *Soldiership Without Existence. The changing Socio-Psychological Culture and Environment for Military Decision Makers. – Civil-Military Aspects of Military Ethics (Volume 2)*. Vienna: National Defense Academy Printing Office, 32–62.
5. **Kazlauskaitė-Markelienė R., Petrauskaitė A., Žigaras F.**, 2003–2005, *Pilietinis ugdymas Lietuvos kariuomenėje: raida, patirtis, problemos ir jų sprendimo būdai*. Mokslinio projekto ataskaita. LKA.
6. **Kuzmickas B.**, 2001, *Laimė, asmenybė, vertybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas.
7. **Legace-Roy D.**, 2005, *The Profession of Arms and Competing Values: Making Sense. – Civil-Military Aspects of Military Ethics (Volume 2)*. Vienna: National Defense Academy Printing Office, 125–131.
8. Lietuvos respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=34169 (žiūrėta 2006 08 27).
9. **Micewski E. R.**, 2005, *Leadership Responsibility in Postmodern Armed Forces. – Civil-Military Aspects of Military Ethics (Volume 2)*. Vienna: National Defense Academy Printing Office, 5–12.
10. **Moscós C. C., Williams J. A., Seagal D. R.**, eds., 2000, *The Postmodern Military*. N.Y.: Oxford University Press.
11. **Novogrockienė J.** Transformation of the Military in the 21st Century: The Lithuanian Case. – Lithuania Annual Strategic Review. Vilnius: The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, 189–207.
12. *Sutartis dėl Konstitucijos Europai*, 2005. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras.
13. **Toiskallio J.**, 2005, *Military Ethics and Action Competence. – Civil-Military Aspects of Military Ethics (Volume 2)*, Vienna: National Defense Academy Printing Office, 132–142.
14. **Vasiljevienė N.**, 2000, *Verslo etika ir elgesio kodeksai: filosofinės ištakos, metodologiniai pagrindai ir šiuolaikinės praktikos bruožai*. Kaunas: Vilniaus universitetas, Kauno humanitarinis fakultetas.

PABAIGOS ŽODIS

Vertybės – vienas svarbiausių asmenybės motyvacinės sferos komponentų. Tai kriterijai, kuriais grindžiami asmenybės ir visuomenės pasirinkimai bei vertinimai. Permainų laikai dažniausiai lemia ir permainingas žmonių vertybines nuostatas, daugiau ar mažiau pastebimą vertybių krizę. Tad galime teigti, kad vertybinės orientacijos formuoja visą asmenybės motyvacinę struktūrą, lemia asmenybės veiklos kryptingumą. Tik sąmoningi, atsakomybę už savo šalies ir viso pasaulio likimą prisiimantys piliečiai gali kurti bendrą gėrį, tarptautiniu mastu garantuoti taiką ir kultūros tęstinumą. Pilietinės sąmonės formavimas – ilgas ir sudėtingas procesas, lemiamas bendrų pasaulinių ir demokratinių tendencijų. Lietuvos karininkų rengimas ir ugdymas yra neatsiejama šalies pilietinės visuomenės kūrimo dalis.

Lietuvos kariuomenė yra Lietuvos Sąjūdžio veiklos rezultatas. Nors Sąjūdis nepriėmė jokių programinių dokumentų gynybinės koncepcijos klausimais, tačiau atkūrus Lietuvos valstybingumą iškilo būtinybė ieškoti būdų nacionaliniam saugumui užtikrinti. Buvo sukurta ne tik valstybės saugumo koncepcija ir strategija, bet ir krašto apsaugos sistema kaip jos saugumo garantas. Lietuvos kariuomenė yra pagrindinė krašto apsaugos sistemos dalis. Lietuvos įstojimas į NATO iš esmės pakeitė Lietuvos karinės gynybos koncepciją. Iki tol kūrusi didelių karių skaičiumi paremtą kariuomenę, skirtą teritorinei gynybai, prisijungusi prie Aljanso Lietuva perėjo prie kariuomenės, kurios pagrindiniai plėtros principai yra: efektyvumas, perdislokavimas, išsilaikymas, platus panaudojimas, išgyvenamumas, efektyvus vadovavimas ir valdymas.

Lietuvos kariuomenė išgyveno ne vieną vertybių transformaciją, susijusią su istoriniu valstybės raidos etapu, pergalėmis, pralaimėjimais ir tragedijomis. Lietuva patyrė ne vieną okupaciją, atgimimą, modernizaciją ir transformaciją, todėl sukaupė milžinišką sugebėjimo prisitaikyti prie didelių sukrėtimų patirtį.

Šiuolaikinę visuomenę galima apibūdinti kaip postmodernią. Jos raida smarkiai paveikė kariuomenę, kuri pamažu praranda savo socialinį uždaruumą ir virsta integralia visuomenės dalimi. Pasikeitus visuomenės ir kariuomenės tarpusavio santykiams, iškyla būtinybė permąstyti kariuomenės ide-

alus ir vertybių sistemą. Postmodernią kariuomenę charakterizuoja ne tik tokie veiksniai kaip pasikeitęs karinės misijos pobūdis, ginkluotųjų pajėgų organizacija bei struktūra, bet svarbiausia – ir kokybiškai nauja karių pasaulėžiūra bei vertybinė orientacija. Todėl šiuolaikinės Lietuvos kariuomenės vertybių transformacija yra sudėtingas giluminis procesas, kuriam aptarti reikia skirti daug daugiau laiko ir pastangų, siekiant vidinio supratimo ir paramos iš kiekvieno kario, į kariuomenės kūrimo procesą įtraukiant valstybės kultūrinį ir akademinį elitą, sukuriant sąmoningas ir efektyvias Lietuvos ginkluotąsias pajėgas.

Asimetrinių grėsmių ir teroristinio karo akivaizdoje Vakarų visuomenei ir jos ginkluotosioms pajėgoms reikia dar kartą patikrinti savo ištikimybę esamiems humanizmo idealams ir bendražmogiškosios moralės principams. Teroristų ir ekstremistų išpuoliai verčia tiek visuomenę, tiek kariuomenę spręsti problemą, kaip suderinti jau nusistovėjusias demokratinės visuomenės vertybes (žmogaus teises bei laisves, pilietinę toleranciją, konvencinio karo taisykles ir kt.) su naujomis ginkluoto konflikto formomis ir nekonvencinio karo priemonėmis.

Labai sudėtinga, dažnai paradoksali tarptautinė ir visuomeninė-politinė situacija reikalauja iš esmės suvokti vertybinius prioritetus, formuoti bendrą karių vertybinę orientaciją turi būti karinio ugdymo koncepcijos pagrindas. Esminiai kariuomenės pokyčiai, nulemti objektyvių visuomenės raidos procesų, diktuoja naujus kario identiteto vertybinius prioritetus: karys nebegali pretenduoti į savo profesijos išskirtinumą ir todėl kario vertybiniais prioritetais profesinėje veikloje turėtų tapti vertybės, bendros visai demokratinei visuomenei, t. y. pliuralizmas, nediskriminacija, tolerancija, teisingumas, solidarumas ir moterų bei vyrų lygybė. Šios dorovinės vertybės turėtų būti humanistinės kario pasaulėžiūros pagrindas.

Mokydama specialybės dalykų ir taip skleisdama žinias, LKA prisideda prie valstybės, visuomenės ir kariuomenės gerovės didinimo bei pagrindžia asmeninių ir visuomeninių vertybių ugdymo, pilietinio švietimo ir universitetinio lavinimo ryšio būtinumą. Tačiau LKA kariūnų anketinio tyrimo rezultatai rodo, kad kariūnų vertybiniai prioritetai dar ne visai atitinka reikalavimų, keliamų postmodernios kariuomenės kariui, bei respondentų nepakankamą pilietinę ir dorovinę brandą.

Šiuolaikinis pasaulis sudėtingas ir įvairus, todėl neužtenka, kad geras karys būtų paruoštas vadovaujantis tik mokymo metodika. Postmodernus amžius reikalauja ne vien naujų ugdymo formų ir metodų, bet visiškai kito, naujo požiūrio į karių rengimo sistemą, t. y. naujos kario ugdymo koncepcijos, kurios pagrindu taptų kritinio mąstymo ugdymas. Asmeninių ir visuomeninių vertybių ugdymas, kaip kompleksinis procesas kariuomenėje, turi apimti visas andragogikos formas. Pilietiškumui, kaip visuomeninės vertybės ugdymui kariuomenėje, turi būti sukurta konceptuali ir vieninga programa.

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija
Valstybinis pilietinio pasipriešinimo rengimo centras prie KAM

Bronislovas Genzelis, Feliksas Žigaras,
Rolanda Kazlauskaitė-Markelienė, Audronė Petrauskaitė

**ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS VERTYBINĖS
ORIENTACIJOS IR LIETUVOS KARIUOMENĖ**

Mokslinių straipsnių rinkinys

Ats. redaktorė doc. Audronė Petrauskaitė

Kalbos redaktorė Inga Sadreikienė
Maketavo Dalia Žukaitienė
Viršelio dizainerė Laima Adlytė

2008-07-04. Tiražas 524 egz. Užsakymas Nr. GL-330.

Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius

Spausdino Krašto apsaugos ministerijos
Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba,
Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius